NA PRUZI

DKH

DRUŠTVO KNJIŽEVNIKA HRVATSKE

NA PRUZI

ZBORNIK RADOVA KNJIŽEVNIKA IZ HRVATSKE

UREDNIČKI ODBOR
A. R. BOGLIĆ
MARIJAN MATKOVIĆ
GRIGOR VITEZ

ODGOVORNI UREDNIK
MARIJAN MATKOVIĆ

ZAGREB 1947

NA PRUZI

ZBORNIK RADOVA KNJIŽEVNIKA IZ HRVATSKE O PRUZI ŠAMAC—SARAJEVO

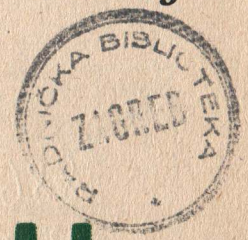

DKH

REV. 2003

rev'19
Invent. broj 34175
Sign. 886.2
NAPRU

NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE, ZAGREB

27240
D-13771

NA PRUZI

Josip Pavičić

OD JUČER DO DANAS

Zapisi o četiri pruge

I.

Prošlo je već trideset i pet godina od onoga ljeta, kad smo se ja, Gančo i Tanas — dva moja vršnjaka iz obližnje bugarske vrtlarije — sastajali svake večeri kod bráne na potoku Veličanki. Dok su oni na prudu čistili i prali hrpe mrkve, peršina, rajčica i paprike, ja sam nedaleko od njih spuštao u vodu križak, dizao ga i svaki čas spremao u platnenu torbu oveću ribu: mrenu, klena, podusta... Kad je povrće bilo oprano, skidao sam mrežu, natrpao u nju paprike i rajčica, a štapove s dugom motkom skrio u grmlje. Oni bi dotle odnijeli svoj teret, a zatim smo sva trojica odlazili na drugi kraj livade, gdje se u sumraku nazirala krivudava, nedovršena trasa pruge, koja je iz gradića P. vodila prema mjestu Velika na podnožju

Papuka. Nedaleko od trase nizahu se u širokim razmacima tamne ovalne zemunice, slične eskimskim kolibama. U tim zemunicama stanovali su graditelji pruge, »Barabe«, kako ih nazivahu mještani.

Naš put je vodio k prvoj zemunici, gdje je u prvom sumraku praskala vatra pod kotlićem.

Bili su školski praznici, i švrljajući s dana u dan po livadama, promatrao sam, kako polugoli »Barabe« iskapaju zemlju i guraju tačke uz nasip. Nije tu bilo ni tunela, ni usjeka, ni krčevina s panjevima — trasa je prolazila ravnicom, i dokle oko dopire, posvuda ista jednolična slika: komešanje ljudi i tačaka... Čulo se samo klepetanje lopata i cviljenje točkova, a od ljudskog glasa tek podvik nadzornika, koji je nešto određivao. Na taj podvik šutljivi »Barabe« malo su ubrzali korake...

Predvečer, kad je prestao rad, složili bi svoj alat na hrpu i vraćali se u zemunice. Doskora su zaplamsale vatre pod kotlićima — kuhali su žgance, svoju redovnu hranu. U to doba dolazili smo i nas trojica k prvoj zemunici noseći svoj običajni dar — ribe i povrće, koji su oni radosno primali častеći nas za uzvrat žgancima. No ti nam nisu prijali, onako suhi zapinjali su u grlu...

Bili su to sumorni, mrki ljudi, kojima se i tu, »kod kuće«, teško i sporo razvezivao jezik. Stariji bi iza večere popušili lulu i onako slijepljeni od blata zavlačili se u zemunicu, na svoj ležaj. Na truloj slami nekoliko krpetina, to je bio sav uređaj prostorije, u kojoj je spavalo njih desetak. Dva, tri mlađa ostajali su s nama još neko vrijeme kraj vatre, u razgovoru... Katkad je Tanas donosio i gusle s dvije žice od konjske strune. Gusle je on sam napravio od daščica... A kad bi ih stavio među prste, prevukao gudalom i zapjevao svoje bugarske pjesme, »Barabe« zanijeme slušajući napeto... Makar da nisu razumijevali riječi,

sjaj u njihovim očima odavao je, da im melodija budi u svijesti davno uspavana sjećanja i osjećanja.

Tko da zna, kako i gdje su sabrani ti ljudi, koji su u carevoj kraljevini gradili pruge. Bilo je među njima Slovaka, Madžara, poneki Slovenac i Podravac. Najbolje se sjećam mršavog, krivonogog Madžara Janoša... Katkad poslije večere dokučio bi on s ležaja komad čistog papira, pronašao kakvu daščicu i pružio mi sav taj pribor.

— Ti sada za mene pišeš lista! — rekao bi mi svojom lošom hrvaštinom, dok sam se ja smještao čekajući, da on pronađe olovku i počne mi diktirati. — Ha, evo olovka! Najprije napišeš: »Edešmama!«

Napisao sam krupnim slovima: »Edešmama!« i čekam... Pri pisanju uvijek pomnjivo osluškujem zvuk njegovih riječi, da ih prenesem na papir, kako ih on izgovara... Janoš se naslonio na ruku, vrti se na sjedištu, uzdiše i napokon digne glavu. Pogled mu je mračan...

— Ne pišeš danas za mene — veli mi potmulo — nemam u svoja glava ništa dobro, da njoj kažem. Sutra mi pišeš...

I uzima papir, da ga spremi... A ja znam: njegova mati ne će tako skoro dobiti list od sina; proći će još dosta vremena, dok Janoš bude imao »nešto dobro« u svojoj glavi — — —

Takav bezbojni, mučni život potrajao je sve do subote, a onda se naglo prekidao... U subotu podvečer nisu gorjele vatre pred zemunicama, niti smo nas trojica išli tamo... Mjesto toga još kasno u noć razlijegahu se iz okolnih krčama urlici, krikovi, psovke, katkad i jauk, a kroz moju ulicu žurno su stupali žandari. Ogoljeli, iznureni, do životinje degradirani »Barabe« davali su tamo u krčmama oduška svom golemom jadu, koji im je pritiskao svijest, utapljali ga u alkoholu — — —

Napokon je i pruga bila gotova, ali začudo — nije došla do samog mjesta Velike, koje leži u ravnoj crti pod Papukom. Nije doteklo tračnica ili zemlje za nasip, što li... Zaustavila se koja tri kilometra pred Velikom, na prostoru određenom za golema slagališta drva. I tek desetak godina kasnije, kad sam se ispeo na ogoljela leđa jednog Papukova obronka i vidio njegove kamene kosti, s kojih su kiše isprale humus, shvatio sam sve: bila je to pruga građena ne za narod, nego protiv naroda; pruga pijavica, kojom se odvozilo bogatstvo Papuka ravno u — džepove bogataša sa barunskim naslovom.

Srećom, nije im uspjelo da za četvrt vijeka sasvim ogole Papuk. Još je ostalo dosta šume, da u njoj nađu zaklona narodni borci i pretvore Papuk u neosvojivu tvrđavu.

II.

Koja dva decenija kasnije opet sam gledao, kako se gradi pruga — fantastična, najneobičnija od svih, pruga ni na nebu ni na zemlji... Njezina trasa polazila je iz istog ishodišta, odakle i pruga prema Velikoj, a gradili su je bivši kraljevski režimi... No, da vam pričam...

Izborna perioda je pri kraju, približuju se novi izbori. Agitatori se razmiljeli po selima, a u gradiću zaredaše »pouzdani sastanci«, skupštine, govori... Mjesni tjednik povećao se dvostruko i povisio glas... Natpis stalnog članka: »Braćo seljaci!« mijenja se, pojačava s dva pridjeva: jedamput je: »Draga braćo seljaci!« — a drugi put: »Mila braćo seljaci!«... Posvuda stidljivo nagoviještanje, koje biva sve glasnije: u najskorije vrijeme otpočinje gradnja pruge prema Pakracu. Što se većma bliže izbori, smisao stidljivih nagovještaja postaje očitiji: »Glasujte za nas — mi ćemo vam sagraditi prugu«...

I doista, jednoga jutra počinje vreva, širi se od gradića kroz polja prema obližnjim selima. Smjer: Pakrac... Ljudi sa šarenim mjerničkim štapovima trčkaraju po terenu, mjernici zirkaju na »teodolit«, domahuju rukom ljudima, što drže šareni štap, da ga pomaknu dalje udesno; zabijaju se kolčići... Sve se radi užurbano, nametljivo glasno, a agitatori po selima viču do iznemoglosti.

Zadnji dan pred izbore metež na »gradnji« pruge dopire do vrhunca — a kasno navečer nađu se svi »graditelji« na okupu: slažu šarene mjerničke štapove na kup i čvrsto ih povezuju; mjernici skidaju svoje doglede sa stalaka, spremaju ih u kutiju... Svima je odlahnulo: veliko djelo je privedeno kraju, pruga je gotova, dovršena — za ovu izbornu periodu.

Sutradan, na same izbore, prelazi inicijativa i agitacija u ruke žandara...

Tko bi znao, koliko je takvih pruga sagrađeno za ono četvrt vijeka protunarodnih režima. A kad je došao čas, zahvalni narod nije zaboravio svojih graditelja i njihove brige — i vratio im je ljubav: šilo za ognjilo...

III.

Napokon se opet ispred mene vijuga trasa pruge gubeći se u nedogled... Uzvitlane lopate i krampovi ruju zemlju, stotine snažnih tjelesa u pokretu, točkovi na tačkama zaglušno cvile, a kroz žamor glasova probija se pjesma... Ovoga puta nisu to šutljivi, mrki »Barabe« s beznadnim jadom na svijesti, koji čeka subotu, da provali... Nema ni zemunica, sličnih eskimskim kolibama, kamo se ljudi zavlače kao zvjerke u brlog. Na vedrim, svijetlim naseljima u zelenilu vijore se zastave, na pročelju, po tratini i na

pećinama blista crvena zvijezda, a ispod nje jarka slova govore o Titu, o Petogodišnjem planu i svemoćnom radu...

Ovom prugom ne će željeznica voziti bogatstvo bosanskih šuma i rudnika ravno u džepove bogataša; niti je tko vikao: »Glasajte na izborima za nas, mi ćemo vam sagraditi prugu«... Iščezlo je u nepovrat »mi« i »vi« — ostao je samo narod, koji je jedamput zauvijek obavio izbor: izabrao svoje najbolje sinove — predvodnike u borbi, graditelje u slobodi, a glasanje je samo svečana manifestacija narodne jednodušnosti.

Mladost preplavljuje gradove, sela, polja, željeznice, ceste — bujna, uskomešana. Od Zagreba preko Doboja, Maglaja, Zenice pa do Sarajeva prati me pjesma:

»Jedan-dva, jedan-dva
omladina Titova...«

Na jednom kraju još nije zamuknula, a na drugom već otpočinje. Sve misli upravljene su na jedno, sve riječi slijevaju se u one dvije zadnje: Petogodišnji plan... Omamljen i uzbuđen, probijam se kroz taj vrtlog uzavrelih snaga. Tek ovdje, usred vrtloga, može se potpuno osjetiti: ova uzavrelost snaga nije privremena — to je životni ritam nove društvene stvarnosti, vanjski odraz golemih zbivanja u društvenoj svijesti zajednice. Nakon godinâ, kad prvi Petogodišnji plan bude već davno proveden u djelo i ova pruga ostane samo jedna njegova značajna epizoda, taj životni ritam, ta uzavrelost ne samo da ne će izgubiti na snazi, nego će porasti do neslućenih razmjera — — —

Bum! Bum!

Dvije detonacije otjeraše mi san s očiju. Skočim s ležaja i prepanem se: od mog skoka zaljulja se čitava kuća. — Polakše! — nasmije se moj suputnik, koji je već odjeven. — Nije to zidanica, nego bosanska drvenjara iznad

dobojske kule. Požuri se! Djeca već bubaju dinamitom u kamenolomu...

»Djeca« — to su oni, graditelji... Čujem ih; kroz jednolični žamor njihovih glasova iz daljine probijaju se pojedinačni uzvici i smijeh. Izvirim na prozor... Sinoć kasno doputovali smo i kroz kišu i mrak probili se na ovaj brijeg. Sad je kiša prestala, ali nebo je zastrto oblacima. Još je jako rano... Podno kućice krševiti obronak s bosanskim gradićem, po strani stara kula — prijeko šumovit brijeg, a sredinom uvale teče Bosna i uz nju trasa, nasip pruge, po kojoj vrvi mravinjak ljudskih tjelesa.

Čas kasnije spuštamo se krivudavim, strmenitim uličicama; ruševine i duboke rupe u zemlji pokazuju, kuda su padale bombe. Odasvud naviru ljudi i žene s prtenim torbama, košarama, vrećama... Bosanski konjičak oprezno prebire nogama po kamenitoj strmini, sav se uvinuo pod teretom onih nekoliko cjepanica s obje strane leđa. Dječaci s naramkom drva ili svežnjem kolčića, djevojčice s košaricom prvog voća — svi idu pravcem prema kuli. Obazirem se, motrim ljude, žene, kretnje, odjeću, hvatam riječi... Sve mi je novo, prvi put sam dublje u Bosni. Šarenilo i vreva pojačavaju se... Ispod partizanki, fesova i čalma lica — jedna kao rezana iz kamena, druga izbrazdana stotinama bora; kruti gorštački život urezao je muževima i ženama svoj biljeg.

Dolje, u glavnoj ulici, tutnje džipovi, motori, drndaju kola, posvuda ogorjeli, snažni likovi »djece« u veseloj jutarnjoj žurbi. Prolazimo kraj njihovih nastambâ, koje su sad prazne, prema rijeci... Ostaci dvaju betonskih mostova strše iz vode uz čvrsti privremeni drveni most. Brzo ćemo biti na mjestu, kod novog željezničkog mosta na Spreči, koji se žari na jutarnjem suncu od svježe boje minija. Oko njega i po nasipu vrza se užurbana mladež, prevoze se tračnice, a odozdo pužu dugi redovi tački uz nasip, gore

istresu teret, prazne silaze drugom stranom pa ispod mosta natrag, po novi teret...

Sjedimo već čitav sat na starom panju promatrajući radnu gužvu oko nasipa.

— Dok je zemlja mokra, ovo je najteži od sviju radova! — kažem suputniku. — Teži i od onoga u tunelu...

On kimne glavom potvrđujući... Doista, nema mučnijeg rada nego čitave sate gurati pune tačke uzbrdicom po raskvašenoj zemlji. U borbi s pećinom mogu se razviti sve snage i sva umješnost, možeš buktati i sagorijevati u natjecanju, naponu snage i vještine. Ovdje svega toga nema — tu stisni zube i guraj polako, uporno, ustrajno u dugoj jednoličnosti. Raskvašena zemlja skliže se pod nogama; upreš li jače, klizne noga postrance, i već si se opružio... Svi su bosi, jer se na obuću hvataju teške gromade blata i ne dadu naprijed. Gledam uspaljene drugarice, zablaćene do koljena; kako koja stane stopalom na tlo, šikne joj između prstiju žitko tijesto zemlje... Razgovor i smijeh su kratki — od časa do časa poneki obijesni usklik obodri i izazove prasak smijeha, zatim opet upri jednolično, uporno...

— Da bar mogu brže! — vikne netko bijesno. — Najgore je ovako, kao puž...

— Drugovi, juhaj! — podcikne jedan opruživši se svom dužinom u blato. — Proglašujem natjecanje!

Veseli smijeh poprati njegov poziv.

— Čekaj do sutra, dok se zemlja posuši, onda ćemo se osvetiti za današnju muku!

Uistinu, sutradan se današnja mučna slika posvema izmijenila: jurnjava, radost, vrtlog od stotinjak tački, koje bijesno cvile uz nasip, a na stotinama golih nogu mišići brekću od napona. Osušena zemlja sad im je čvrst potporanj... Jedan snažni usklik — i nastaje kovitlac, natjecanje među grupama; drugi usklik — kovitlac se pretvara

u uragan. Misliš, jače i dulje već ne može ovako, začas će svi popadati bez daha. Onda treći usklik — i sad se tek raspojasaše elementarne snage mladosti...

Na povratku penjemo se uz staru dobojsku gradinu s kulom prema trgu. Danas je pazarni dan... Trgom pravo bosansko šarenilo, vrvi svijet, polovina ih posjedalo, drugi se motaju između njih oko robe: lončarskih proizvoda, kućnih potrepština, živeža, snopića drva i triješčića. Ono konjče od jutros stoji mirno uz cestu sa svojim tovarom... Opet promatram lica, pokrete, tipove, osluškujem riječi. Toliko poznatih likova, crta, očiju — zar sam ja sve te ljude već negdje sretao? Sjećanje postaje sve jasnije — znam! Evo Stojanke, majke Knežopoljke, to je njezino obličje... Na usnama kao da joj je ovaj čas zamro poziv na osvetu. A tamo podalje, nisu li ono od bola ukrućene crte i plamene oči Majke pravoslavne...? Objema je na licu jasno ispisana četirigodišnja povijest Oslobodilačke borbe. Stara i nova Bosna miješaju se u metežu; snažni nos i goleme obrve ispod partizanke: gega se Kladušanin Mujo, a za njim klapa prestarjeli Tale od Orašca, teška glava na istegnutoj vratini nabreklih žila, fali mu još samo čavlena batina... Tko to hitro šepesa kroz gomilu, šibajući oko sebe živim crnim očicama — nije li to David Štrbac? Prepoznajem ga po tim očima, koje su nekoć sipale mržnju, prezir i rug, a sad se blistaju pobjednički... Zdravo Davide, nema više ni jazavaca, ni ćorave vlade, ni ćoravih pruga, sad si ti sam vlada...

Komešaju se stara i nova Bosna — tu je čak i Arapin, potomak onog crnog Arapina, s kojim je Kraljević Marko bio boj... A što se događa tamo uza zid? Ljudi dolaze, postajkuju, zaviruju, poneko vadi iz njedara papir...

Priđemo bliže. Sunce je već davno probilo oblake, pripiče. Uza zid stisnuo se slikar, pred njim je rastvorena mapa i na papiru nabačeno nekoliko glava — crteža. Pre-

poznajem Muju i Davida... Slikar se znoji, okanio se crtanja i ispisuje na jedan list adresu, koju mu diktira starica. Još nije ni svršio, pruža mu netko list veleći: »Ded mi proštij ove kuke«... A druga starica već čeka s neispisanim listom papira. Slikar se nemoćno obazire, briše znoj... Napokon odlučno zaklopi mapu i sasvim se preda novom zanimanju. Od crtanja danas više ne će biti ništa...

— Dolje, na pruzi, to mu se ne može dogoditi! — požali ga moj suputnik.

Spuštamo se s pazara širokom ulicom.

— Evo ambulante! — pokazuje mi suputnik lijepu jednokatnu zgradu, pred kojom stoji par kola i desetak ljudi. — A ovo je obdanište za školsku djecu.

Oko zgrade obdaništa mota se petnaestak dječaka i djevojčica od sedam do deset godina. Svak nosi u ruci nekakvu posudu, većinom limenku od poveće Unrine konzerve — i komad kruha. Traže zgodan zakutak u prisojku i sjedaju u hrpicama po troje, četvoro.

Pridem bliže: limenke su pune toplog mlijeka. Djeca ušutjela, svak drži svoju posudu kao najveće blago; pomnjivo drobe u nju kruh i vade iza pojasa žlicu. Počinju s jelom... S ganućem gledam, kako gotovo pobožno kusaju tu prvu čovjekovu hranu, i odmah sam shvatio, da su i ta djeca — djeca Majke pravoslavne i Majke Stojanke. I ona su prošla kroz sve strahote borbe i okupacije, možda i ne upamtiše majku, možda odrastoše ne okusivši njezina mlijeka i ljubavi. Mršavi udovi i pogledi ozbiljnih očiju svjedoče, da su iskušala sav jad i glad, kojima je neprijatelj htio pomoriti naš narod. Trebat će još mnogo kruha i mlijeka, dok s njihovih mladih tijela nestane tragova gladi, i mnogo ljubavi, da im iz svijesti izbriše zadnje tragove jada. Ali toga im više nikad ne će uzmanjkati: mlijeka, kruha i ljubavi...

Što se užina više primiče kraju, djeca bivaju sve življa, razgovorljivija...

— Odakle ste vi, djeco? — prikučim se jednoj grupi.

— Tu odozgo, s brda! — pokaže jedan. — A odakle si ti?

— Iz Zagreba...

— Došo na prugu! — svi će u jedan glas.

— Da došo da vidim...

— A mi ti znamo prugu, otkako se prva lopata zabi u zemlju!

U taj tren dotrči jedan dječarac s praznom limenkom u ruci.

— Ilija, dockan! — dobaci mu jedna djevojčica.

— Dockan! — vikne on uplašeno i nestane iza kuće, ali se začas vrati s punom limenkom i kruhom.

— Nije dockan! — bukne radosno. — Baš ti mene, Kajo, zaplaši!

I čučnuvši uz druge, stane drobiti kruh i polako, pobožno kusati — — —

Sjedimo na travi pred nastambom omladine u Maglaju. Vrativši se s rada, provode oni vrijeme do ručka svak na svoj način: jedni se rasuli po poljani i tjeraju loptu, drugi sjede uz šah, treći zameću igre i šale... Nekolicina trkača sprema se za trening.

— Zar sad, iza rada! — čudi se moj suputnik trkačima. — A ja bih pomislio, jedva će dočekati da se protegnu od umora!

Omladinci su pripadnici Valjevske brigade, kojima je rad s lopatom, krampom i drugim alatom svakodnevno zanimanje od najranije mladosti. Moj suputnik sliči uz njih ljeskovu prutu pokraj snažnih, žilavih grabova. On je malen, slabašan — njegove ruke sitnih kosti, bez mišića, navikle su vladati samo perom i olovkom, nisu kadre uzvitlati kramp, niti njihovi tanki prsti mogu čvrsto obu-

hvatiti držalicu. Za cijelo vrijeme puta bukti on od oduševljenja; prizori rada, što ih svakodnevno gledamo putem, dovode ga u ushit. No kad i sam hoće da iskuša svoju radnu snagu, zapada u čuđenje... Katkad s puno žara prihvaća pune tačke, digne ih, malo pogura stenjući... i ispusti čudeći se: »Ha, nisam mislio, da je tako teško!« Drugi put opet srčano hvata kramp, razmahne se, udari nespretno par puta — i zastane. Vidim, srce mu tuče u grlu, obrazi se zapurili kao da je neprekidno mlatio cijelu smjenu. »A... a, pa to je strašno teško!« obraća se on »djeci«, što kao jablani strše uza nj. »A ja sve gledam vas, vitlate tim kao da je to igračka!«

Oni se smješkaju, a ja se smijem cijelim licem...

I danas je počeo sa čuđenjem:

— Ma najviše se čudim vašim ležajima — odmahne on glavom na nastambu. — Samo jedan gunj na daski! Zar vam nije tvrdo! Ja ne bih mogo sklopiti oka na takvu ležaju.

Momcima igra obijest u očima.

— Druže, da ti pravo kažem — javi se drugarica, koja je uz nas krpala čarape — ja i ne znam, da li je tvrdo ili ne... Kad smo doputovali, bila sam umorna pa odmah legla i zaspala. Drugi dan počeo rad, a kad dođe večer, još mi glava nije pala na uzglavlje, već spavam.

— Ne znamo ti mi za nesanicu!

— Ako baš tko hoće, može sebi napraviti ležaj od perja, nitko mu ne brani! — smije se treći, a na svim licima vidim, kakav bi to smijeh nastao, da neki omladinac dovuče sa sobom perinu.

— Znaš, druže, teški rad smekša i tvrđi ležaj, nego što je naš — — — —

Vraćajući se putem uz rijeku Bosnu, skočimo ukraj — prema nama jure uz tutnjavu dva golema slona; svakome

od njih sjedi na šiji omladinac gonič. Bili su to slonovi-buldožeri, koji su se vraćali s rada. Na teškim oštricama noževa još se vide tragovi žute zemlje, koju su jutros rezali.

Buldožeri protutnje mimo nas ostavljajući dubok trag na mekanoj cesti. Mlada, gotovo dječačka lica dvojice njihovih goniča bila su sasvim bezbrižna, njihove ruke su lako i sigurno upravljale željeznim slonovima. Veselo nam odgovore na pozdrav...

— Ha, to je slika! — zapane moj suputnik iznova u oduševljenje i čuđenje. — Da nisam vidio svojim očima, ne bih vjerovao... A nekoć ovakvi mladići najviše ako su tjerali bicikl — — — —

Ambulanta... Liječnik nam pokazuje i tumači grafikon o stanju i kretanju bolesti, vodi nas kroz prostorije, nove novcate. Bolesnika je slučajno tih dana bilo sasvim malo, većinom rane i ozlede na nogama. Svi su vani na suncu osim dviju drugarica; jedna spava, a druga se prkosno smješka liječniku. On joj nešto potiho govori i vraća se k nama...

— Te udarnice — veli prijekorno — ne znadu mjere... Istom su došle na prugu i odmah misle, da one same trebaju posvršavati sav rad. I onda evo ih tu... Laka groznica od prenapora, moraju dva, tri dana odmirovati...

— Ta, doktore, ne srdi se! — dovikuje mu ona. — Sad znam, pa ću bolje paziti.

— Trebalo je odmah paziti! — gunđa liječnik.

— Nemate pravo, što je grdite — pristane moj suputnik uz udarnicu. — Kad se svim svojim bićem odaješ nečemu, što voliš, onda ne žališ sebe — — — —

Pruga odgojiteljica... Koliko se romantike krije u našoj današnjoj stvarnosti, koliko neograničenih mogućnosti za razvoj, iskušavanje i iživljavanje onih dinamičkih snaga, koje su nekoć u starom društvenom poretku mamile mladež na stramputice, na jalove pustolovine, na bes-

korisno maštanje o velikim djelima, na traženje opasnosti ... I dok kapitalistički poredak tu nabujalu rijeku mladenačkih snaga navraća na svoj mlin, kod nas ta rijeka teče svojim prirodnim tokom, širokim reguliranim koritom, i izlijeva se u veliko more narodne zajednice.

Susrećem omladince svake dobi, različitog fizičkog razvoja, naobrazbe — no svaki pojedinac nosi u svom čitavom biću dvije iste značajke: pouzdanje u vlastitu snagu — i ono silno, svemoćno osjećanje pripadnosti velikoj idejnoj zajednici — — — —

Sjedimo u vlaku za Sarajevo... Zadnja dva dana pokvarila nam je kiša mnoge planove, a vrijeme našeg boravka na pruzi sasvim se primaklo kraju: ne ćemo stupiti nogom u tunel Vranduk, pohoditi strane brigade, razgovarati s minerima, niti obići najteže dionice tamo negdje oko Lašve... Ostaje nam samo da sve to vidimo s prozora vagona. »A sva ti pruga od Doboja do Sarajeva leži kao na dlanu«, tješi nas omladinac, koji putuje iz Maglaja u Zenicu, ne znam po koji put... On pozna svaki komadić pruge i objašnjava nam sve do u sitnice...

Nebo se iznova namrštilo.

— Ako kiša ovako nastavi kroz cijelo ljeto, bojim se, da pruga ne će biti gotova do roka — zabrinuto klima glavom moj suputnik.

— Što kažeš! — trgne se omladinac. — Zar mi da našu obvezu ne ispunimo i prije roka? Nema takvih kiša, koje bi nas mogle omesti...

Prošli smo Zavidoviće i Žepče — u vagonu komešanje, svi ustaju i tiskaju se na prozore. Uskoro će Vranduk... Vani poznata slika: šumoviti gorski vrhunci nižu se jedan za drugim, između njih teče mutna Bosna, a trasa nove pruge vijuga se čas s ove, pa s one strane vlaka. Pozdravi i domahivanja putnika i omladine postaju sve glasniji,

burniji. Naš omladinac užurbano skače od jednog prozora do drugog, protiskuje glavu...

— Ma čudim se, druže — veli mu jedan putnik — kako se i tebi još hoće izvirivati, kad već poznaš svaki kamen na pruzi.

— Kako da ne izvirujem! — sijevnu njegove oči. — Ta u njoj je ugrađeno i mojih nekoliko stotina kubika!

Gledam ga... Shvaćam njegov zanos i duboki smisao tih riječi. Za nekoliko godina bit će u obnovljenu domovinu ugrađeni ne samo milijuni kubika, nego i neizmjerno mnogo ljubavi i oduševljenja... A zar može biti snažnije veze od one, koja spaja omladinu s domovinom obnovljenom njezinim snagama...? Nema sile, koja bi ikad mogla raskinuti tu vezu.

— Evo ga, tunel!

Svi zamuknuše... Na nastambama po obronku zastave, a natpisi kažu, da tu stanuju mineri. Trasa se penje uz brijeg i gubi u polukružnom ulazu u tunel, koji je zatvoren drvenim vratima. Nekoliko »djece« pere se na gorskom potočiću, a par njih zaposleno je uz nastambe. Tišina — ništa ne odaje, da se tu malo dalje u utrobi brda odvija dan i noć neprekidna žilava borba sa zadnjom stotinom metara. No sam taj mir sa slutnjom o podzemnoj borbi uzbuđuje jače od svake jurnjave i meteža.

Vlak u velikom luku obilazi brdo. Mjesto Vranduk sa starom gradinom smjestilo se na pećini poput izderanog, raščupanog orlova gnijezda; prava slika povijesti Bosne kroz vjekove. Krajina kao i čas prije: šumoviti vrhunci, mutna Bosna — samo trase nema, ona se zavukla tamo u utrobu zemlje...

Gibanje na prozorima — eno i trase, izlazi iz pećine. Jednostavan natpis na kamenu iznad otvora: »Tunel Vranduk...« A podalje, na podnožju, šarenilo, vreva: kolone

omladine s alatom pomiču se na sve strane, na proplanku lopta leti kroz zrak, dim se izvija iz poljskih kuhinja, pjesma... Pozdravi i klicanje ne prestaju...

Sat kasnije vlak je stao u Zenici. Dovoljno je jednim pogledom obuhvatiti grad, njegov položaj i tvorničke dimnjake: jedan od budućih centara bosanske industrije — — —

Put do Sarajeva prošao je brzo kao u snu. Naslonjeni na prozor upijamo šuteći krajinu i slike, koje se izmjenuju. Trasa krivuda, tačke cvile, nasip raste — redaju se vedra, svijetla omladinska naselja. Čas uzvitlane lopate i krampovi, čas kružoci na tratini, nogometno igralište... Onda gudure, klanci — bušilice zuje uz sam vlak, ruju pećinu okomito, vodoravno... Od udarca krampa na kosini stijene vrca sipina kroz prozor u vagon. Na jedan tren oko zapaža usjek kod Lašve, sličan dubokom riječnom koritu. Misli se otimaju, stotine rastrganih slika, viđenih od polaska do danas, spajaju se u jednu jedinu cjelovitu sliku jarkih, crvenih bojâ: sliku nabujalih snaga jednog slobodnog naroda, koji sebi krči putove u budućnost...

Evo i grada pod Trebević-planinom, sa sedamdeset i ne znam koliko džamija... Sarajevo! Sad još put natrag! Sve ćemo to još jednoć vidjeti, doživjeti, proosjećati...

I već odnekud iz mladenačkih grla dopire pjesma, spominje ime Titovo...

IV.

Podrug mjeseca iza toga, jednog sunčanog dopodneva, vidio sam i četvrtu prugu, istom dovršenu... Vijuga se ona kroz park, ulazi u staru maksimirsku hrastovu šumu, prelazi potočiće Štefanec i Bliznec gubeći se napokon kroz zelenu dubravu nekamo u smjeru Zagrebačke gore.

Na polaznoj stanici svečanost — zastave veselo lepršaju u suncu, šuma odjekuje od pjesme i klicanja, a na tračnicama mirno čeka prvi vlak.

Polazak! Vlak je krenuo... Zrak se prolama od kliktanja, a iz preobraženih lica djece oko mene izbijaju ona ista osjećanja, koja dobro poznam sa Omladinske pruge: pouzdanje u vlastitu snagu — i svijest o pripadnosti velikoj zajednici.

Pionirska pruga! Pioniri! Eno njihovih zastava sa ispisamim geslom: »Za domovinu, s Titom — naprijed!« To su oni, koji će već u drugom i trećem petogodišnjem planu istupiti na veliku pozornicu...

Ive Čaće

TECI BOSNO

Teci, Bosno, i vodu ne muti,
Naši su se isprepleli puti:
Pod liticom, šumom i dolinom —
Teci, Bosno, združi nas planinom.
Mi ćemo te prugom darivati,
Ti ćeš nama vodu nalivati:
Zlatan ibrik za mlade divojke,
čuturicu za Titove momke.

OMLADINO, ZDRAVO!

S primorskih strana,
uzduž i preko rijeka,
po ravni,
planinom,
sa granice —
brigadom do brigade —
sunčanoj koračaš meti,
omladino graditeljice!

Brigadom do brigade
sunčanoj koračaš meti,
Jer hoćeš
i bit će
krcata mjera sreće —
mi ćemo se popeti
u naše bolje sutra,
što svakog dana je veće.

Na Titovim putokazima rasteš.
Naša Petoljetka
nije samo računska formula
ili vješto oblikovana riječ —
ona je siguran hambar za žetvu,
žarulja, traverza,
sijačica, zupčanik
i visokokalorična peć.

Na Titovim putokazima zriješ,
a širom domovine naše
krovova novih
i uzoranih ledina
gizdavu ljepotu dišeš —
prva na djelu —
u granit
neizbrisiva urezuješ slova
i poletom mladih
slavu zemlje pišeš.

Radost se udomila kod nas.
Po silazima Bosne
čelik bata zvoni
i smijeh se na talasima kupa —
prva, treća i stota nastupa —
njihovim tragom,
gvozdena cesta niče,
a duša narodna pjeva
i sve u nama kliče:
omladino, zdravo!

Ti ne gradiš mrtve piramide
iz krvi i kostiju robova,
za kamenu slavu
zlatorogih »bogova« —
suveren narod
grad rascvjetane radosti zida,
vjekovima mučen,
duboke rane vida.

A tamo, za debelim morem,
gdje do u podnevno sunce
armirani beton siže,

grči se utroba metropole neke
i mrtvac —
za brandenburškim vratima satrt —
ponovno se javlja,
graja se nezajažljivih apetita diže.
— — — — — — — — — —

Sjećaš se, graditeljice,
naših dana bez krova,
sumračnih tuga
svitanja sivih
i kako je živio narod,
koga su htjeli brisati
iz popisa živih?

Pa ipak,
nadvladasmo goloruki,
a što su brige danas,
kad eto postadosmo storuki
i naš domaćin bdije?

U njegovim je očima
proljetne vedrine boja —
krčevina novih
zapjevaj pjesmu, rođena moja,
i još jedno reci,
reci svima:
Mi nismo lišće na vjetru,
ni hrana šugavim psima,
što lešine vlastite
raspadanje njuše.

Jest,
radost se udomila kod nas.
Po silazima Bosne
čelik bata zvoni
i smijeh se na talasima kupa —
prva, treća i stota nastupa —
njihovim tragom
gvozdena cesta niče,
a duša narodna pjeva
i sve u nama kliče:
omladino graditeljice — zdravo!

Zenica, maj 1947.

Vjekoslav Kaleb

NA PRUZI

odlomak iz pripovijetke

U sobu je ulazila siva svjetlost proljetnog oblačnog neba. U prozoru su majski oblaci; nemaju čvrstine, da odole suncu, pa puštaju sasvim sitnu kišicu. Jelove daske, slamnice i gunjevi mirišu novinom. U dva kreveta pored mene spavaju drugovi. Iz susjedne prostorije dopiru glasovi, uzvikivanje, i odmah kraj ograde dug razgovor dvojice mladića od logorske straže. Jedan opširno pripovijeda o svojem bratu, koji na državnom imanju uzgaja konje; njegov brat konja na kilometar daljine po hodu znade ocijeniti. Na široko priča, s uživanjem, a drugi jako pažljivo sluša i potanko zapitkuje. Sve bruji naokolo od prisustva ljudi. I osjećaš onu široku logorsku udobnost, kad je sve na dohvatu ruke, i društvo.

Stari drug Alfa, u kutu kraj ograde, naglo se otkrije, podigne se na lakat, jednom rukom pogladi bujnu prosjedu kosu, zatrepće malim crnim očima i zaustavi ih na meni, čini mi se, likujući.

To on opet tvrdi, da je u pravu.

— Što hoćeš da kažeš? — ja sam uvrijeđen njegovim naglašavanjem prednosti u shvaćanju.

— A?

On opet zatrepće očicama, da će objasniti, a onda s posmijehom, kao tobože, mogao bi kazati zanimljivu stvar, reče:

— Ništa!

— I ja mislim isto.

On se uozbilji i počne pripaljivati cigaretu.

Nasmijem se glasno, nešto pretjerano.

Mlađi drug, Deno, u krevetu do mojega, digne kuštravu glavu s uplašenim izrazom lica i, odljepljujući oči, osvrne se naokolo, pogleda kroz prozor iznad glave pa se smiren istegne malo i nasloni na lakat.

— Snalaziš se u pitanju! Pametno! — našalim se.

Alfa pokaže palcem prema ogradi i nasmije se.

U drugoj prostoriji jačao je šaljiv razgovor i smijeh. Nekoga su dugo budili i smijali se nad njim. A dežurni je ozbiljno opominjao, oportunistički:

— Ne budim te ja, druže, u svoje ime; meni nisi potreban... Ustaj, hajde, ustaj!... Vidi...

— Hoćeš li ustati, je li? — drugi ljutit glas.

— Opet se bude ovi ovamo — reče Alfa. E, što ćeš, mladost, a proljeće, san težak kao zemlja. Tako je kad sam bio u vojsci... — htio je on udariti jednu svoju pripovječicu, ali ja ga uplašeno prekinem:

— Šest je sati.

— Dobro — i odmah pruži tanane noge i potraži pod krevetom cipele.

Iznad barake bruji vreva omladine. Sve se čini, da je okolina i topli zrak i svijetlosivo nebo i sve puno neke stalnosti, bogato vremenom i događajima. Čovjek osjeća, da je u nekoj trajnoj svečanosti, jako značajnoj za njegov život.

Iz susjedne prostorije razlegnu se snažni glasovi pjevača. Grunuli su neočekivano, odmah ispunili okolinu bogatim akordima. U ritmu nekog srpskog kola pjevali su mladići široko, zvučno, simfonijski puno. Učini mi se, da to nisu zdravi mladi glasovi, nego kao da se mogu razlikovati dionice, instrumenti, u beethovenski punim skladovima, koji potresaju grudi.

Naša borba zahtijeva
Da se gine, da se pjeva
— — — — — —
Druže Maršale!...

Na kraju svake strofe grunuli su otegnuto, kao refren, zanosno:

Druže Maršale!...

Slušali smo zapanjeni.

Neko vrijeme produbla se tišina iza tog pjevanja.

— Da se gine, da se pjeva... — reče Deno.

— Borci — kažem ja.

— Da sam muzičar, sad bih napisao simfoniju — reče Alfa. — Što rade naši muzičari? Koliko smo samo ovdje čuli motiva!

Požurimo se da izađemo, s osjećanjem, da izlazimo na svečanost.

Vani je topao južni zrak i magloviti oblaci. Kišica ne plaši, kad znaš za zalihe proljetnog sunca.

Na vrhovima strmih brda išaranih njivama i šumama lepršе magle. Oblaci se nadvijaju nad tihi kanjon rijeke Bosne; u dubini rijeka metalno mutne boje kao da je ne-

pomična. Na obronku nad nama ispred baraka skupine omladinaca; jedni se postrojavaju, drugi rade po logoru, treći se igraju loptom, četvrti se okupili pa pjevaju.

Penjemo se prema baraci sekcije. Ispred hodžina kućerka, u grmlju, jedno dijete čuva dva bijela kozleta i zadublo se u igru s kamenčićima. Kad smo prišli, zagradi rukama poredane kamenčiće u strahu, da ćemo razoriti njegovu maštariju.

— Ideš li u školu? — pita ga Alfa.

On šuti.

— Daleko je škola — kaže drugarica Rada, koja iziđe stazom pred nas. — Nitko iz ovog komšiluka ne ide u školu. Mi smo organizirali analfabetski tečaj... Ovo je hodžino. Još nema povjerenja prema nama.

— Znaš, mali — kaže Alfa — evo ovi omladinci će od tebe učiniti čovjeka... — pa umukne ne znajući, kako će djetetu objasniti sve ono, što misli. Ali dijete se nadvilo nad svoje kamenčiće i čeka, da prođe opasnost.

— Zdravo! — reče Rada ozbiljno, stidljivo, jer ni ona nije nalazila riječi, pa siđe dolje prema našoj baraki. Ona se brine za smještanje nadošlih, a nama, iz vlastitih pobuda učtivosti prema gostima, čisti sobu. Malena je, mučaljiva, ali neobično pokretljiva i radina djevojka, obličasta i lijepa crnomanjasta lica.

Alfa se osvrne za njom zamišljeno.

— Nekako su drukčije djevojke danas. Što kažem, nekako! Drukčije su naše djevojke sasvim. Nestaje malograđanština i zatucanost.

Na obronku posjedale dvije čete, podalje jedna od druge, pa drže radnu konferencu. Pred njima komandiri na nogama vode diskusiju.

Ilija zamjera Mladenu, što ne radi smišljeno, nego prelazi s jednog mjesta na drugo, iz skupine u skupinu i smeta drugima, ne snalazi se u radu. Mladen se ogorčeno brani,

uvrijeđen je. A komandir mu objašnjava, kako ovu kritiku treba shvatiti kao drugarsku pomoć, a ne uvredu. I počne objašnjavati značenje kritike vjerojatno zato, što smo mi slušali, ali se baš zbog naše prisutnosti zbuni, zaplete se i počne govoriti nejasno, pa se brzo snađe i bez ikakva prijelaza stane opet stvarno raspravljati.

— Mi svi znamo, druže Mladene, da ti imaš volje za rad i da ćeš uspjeti — reče mu.

Uklonimo se, da ne smetamo.

Drugarica Saveta, sekretar sekcije, stajala je kraj stola prema prozoru, nepomično, mirno, i kad je govorila, jedva je malo nakretala glavu, samo je zibala olovku, na koju se naslonila oprvši se o sto. Crnomanjasta preplanula djevojka govori joj brzorječicom, čvrstim akcentom kao da praska kartečom:

— Hiljadu ljudi stoji u otvorenoj stanici, a može svakog časa kiša...

— Snađi se, drugarice — kaže joj Saveta dubokim altom, tiho — u tome i jest stvar.

Djevojka rastvori oči kao da se čudi sama sebi, okrene se i otrči.

Silazili smo strminom k željezničkoj stanici. Susrećemo omladince, koji se brinu za smještaj novih brigada. A dolje na ravnom prostoru skretnica šumi masa. Čuje se pjesma dalmatinska, slavonska, srbijanska. Na lijevoj strani kao vrtlog na kraju jezera vrtjelo se ličko kolo. Otegnuta, beskonačna pjesma. Mladići i djevojke, stegnuti u krug ukrštenim rukama, osjećaju se zbiti u čvrsti zid.

Druže Tito, mi ti se kunemo,
da sa tvoga puta ne skrećemo.

Nevješto sačinjena pjesma, ali je dobro izražavala neprestanu misao omladine. Čini se, da je glavno zadovoljstvo

od ovoga kola to osjećanje snage u jedinstvu, u drugarskoj blizini.

Svud po ogradama, na starim pragovima, obronku, sjede u skupinama omladinci i omladinke, neki pokriveni gunjem, a neki golopleći, u košuljama zasukanih rukava, i s velikom pažnjom gledaju drugove, koji vode kolo ili zbijaju šale.

Prolazimo kraj skupine djevojaka iz siromašnog dalmatinskog kraja, Zagore. Stoje njih desetak u prikrajku, posađene nepomično. U crnoj odjeći, podbrađene žutim rupcima, složile su ruke, gole do lakata, na trbuh; nijeme od razdraganosti upijaju događaje. One su došle iz gorskog kraja, gdje se živi škrtim čobanskim životom, usamljeno i s malo vanjskog u običajima; njihova kultura je čvrsta zakonitost u odnosima među sobom, poštovanje, strog moral, ponos. Humor im je anegdotičan, a u ličnom dodiru ruganja nema, pa nema ni podrugljivih nadimaka ni prezimena kao u krajevima, gdje je veći saobraćaj među ljudima.

— Nije vam hladno, drugarice? — pita ih Alfa i napravi lice osobito brižljivo. — Zašto ne stanete gdje pod krov? Eno ondje u onaj vagon . . .

One su gledale nepovjerljivo.

— Vi ste iz Dalmacije? — upita Deno.

— Jesmo.

— Došle i vi na prugu!

— Zašto ne bi došle?

Alfa će svečano:

— Želim vam, drugarice, uspjeh i zadovoljstvo u radu! — i pogleda mene zadovoljan sam sobom.

— Hvala, drugovi — kažu one ozbiljno, i svijesne značenja svojega položaja još se jače ozbilje i stanu gledati na kolo kao svoju i značajnu stvar.

Od kola se odvoji mladić, nizak, širokih pleća, u starom vojničkom odijelu sa ordenom za zasluge za narod i medaljom za hrabrost na prsima.

— Dođite u kolo, hajde! — pozivao je djevojke, i dvije prihvati za ruke i stane vući. One su se stidljivo nećkale neko vrijeme, a onda pođu za njim starinskim dostojanstvenim korakom, koji se vidi još samo u seljanka u nekim gorskim krajevima.

— I vi sve! — uzvikne.

— Hajdmo i mi — krenu se.

Mladić s odličjima jakim baritonom povede pjesmu i povuče lanac tijela. Uzbiba se živi krug, udvostruči se, proširi.

Na drugim mjestima mase neprestano su pjevali; šumjela je masa. Dok smo išli prema radilištu, pratio nas je taj šum kao veza s drugom stranom medalje.

— Jesi li našao svoju djevojku? — upita Alfa Denu. — Mora se priznati, da je lijepa. A što ti kažeš, »čovjek je pravi«, nije malograđanka. — Htio je da objašnjava Alfa. — A jesi li vidio one tamo? Koja otmenost u kretnjama. Dostojanstvo, delikatnost, otmenost, kako se kaže, još se samo u seljakinja može vidjeti. U feudalizmu je to dostojanstvo počelo degenerirati, a građani i dinastije su ga sasvim dotukli i pretvorili u pozu. Mi ćemo razviti ovu narodnu kulturu!

Nas dvojica smo bili trpeljivi prema njegovim polutočnim zaključcima.

Pred nama su stijene usjeka visoke petnaestak do dvadeset metara. Odozgo jedna radna grupa ruši zemlju, dolje kao mravi vrve oni, koji srušenu zemlju i kamenje krcaju u vagonete i kolica, pa voze na drveni kej, s njega bacaju dolje na put, pet, šest metara niže, kod rijeke. Tu raspoređena četa kamenje baca uzduž obale u vodu, a zemlju slaže uz obronak. Dolazimo na drvenu ivicu, s koje se iskreću vagoneti i kolica. Svakog časa dotandrče vagonet, trkom ga guraju dvoje omladinaca.

— Druže, radi li se ovako neprestano? — pita Alfa — Pa ovo je utrkivanje, a ne rad.

Visok mladić sa medaljom za hrabrost na radnoj bluzi nasmiješi se:

— Već nakon četiri i pol sata ispunili smo normu... Hej, bacaj više desno! Ne sakupljajte se na jedno mjesto; podijeli se pametno! — viče onima dolje. Otrči pod stijenu i pomogne uvaliti u kolica velik kamen.

— Ti si komandant brigade?

— Da. U pet sati rada, osam sto kubika... A stručnjaci su tvrdili, da je norma pretjerano velika — jedan i po metar kubični na svakoga.

— Naučit ćete vi nešto i stručnjake, vidim ja — kaže Alfa.

— Nadam se: novo treba da je bolje od staroga, inače u čemu bi bio napredak. — Reče mladić priprosto i pogleda dolje pod ogradu na one, što bacaju kamenje u rijeku. On je navikao na posjete, pa uz razgovor pazi na rad, potrkuje, uzvikuje, pomaže.

Uđemo u usjek. S lijeve strane navaljeno je kamenje, a na uskom prolazu desno su uske tračnice. Idemo kakvih sto metara i propuštamo vagonete da protutnje brzo se kotrljajući.

— Ovo je boljševik!... Naprijed! — viče mladić, koji gura vagonet krcat kamenja. Djevojka uz njega, visoka, strojna, gleda nas ispod ruku uprtih u vagonet i smije se.

Radilište je velika hrpa stijena. Sinoć su ovaj lom odvalile mine s gornjeg dijela usjeka. Mladići i djevojke živo se kreću, neki razbijaju mlatovima velike kamenove, a neki ih krcaju u vagonete. Kad su ugledali nas, viču:

— Za koga smo?

— Za Tita!

— Za koga smo?

— Za Republiku!

— Za koga radimo?

— Za narod!

Uzvikivali su snažno, kao pomalo ljutiti, što bi se moglo sumnjati u to. Dolazili su tu i neki stranci, amerikanski i engleski novinari i nastojali proturiti glasove, da se na pruzi radi prisilno, da su teški uslovi rada, da rade zarobljeni Nijemci, a ne omladina, pa su omladinci uvriježeni i nepovjerljivi prema strancima, koji dolaze da gledaju rad.

— Evo ga! Vozi! — smije se jedan mladić, što je uspio napuniti vagonet prije nego su vozari očekivali. Ali oni se brzo snalaze:

— Za Tita!

— Za nas!

— Uraa... — žestoko zatandrče vagonet.

Stidjeli smo se, što samo promatramo rad.

— Čini mi se, da je svaki posao, koji nije izravan rad na izgradnji, samo neka prijevara. A neugodno mi je, što bih samo riječima mogao kazati, da smo svom dušom s njima, da smo jedno. Mene hvata nestrpljivost, da i ja s njima radim — kaže Alfa. Ja mislim, da je ovo svjetski rekord u količini rada.

Mladić plav, koščat, odlučna izraza lica, puni vagonet. S lakoćom pokreće velik kamen iskorišćujući pad. Katkada samo malim pokretom pomakne ga za čitav metar. Čini mi se, da on uživa u tome, da mu se kamenje kao živo podvrgava, on mu je nadmoćan. Drugi razbija oveću gromaču. Najprije pregleda kamen, kao liječnik bolesnika, kucne po njemu mlatom, da mu nađe slabo mjesto, a onda jakim zamasima udara. Djevojka s dvojicom drugova valja odozgor velik kamen. Ocrtavaju joj se bokovi, uzak struk, pa onda jake mišice izlaze iz lagane bluze. Rumena je u licu i smije se, jer mora da drugovi rad popraćuju šalama.

— Ima u radu nešto veliko, drugovi — kaže Alfa. Oni rade s nekom strašću. Očito u svojem radu nalaze mnogo

smisla, ne promišljeno, nego prosto uživaju taj smisao, kao što dišu zrak.

Vratili smo se na stanicu. Poredale su se novonadošle četiri brigade i sa zastavama na čelu odlazile u dva protivna pravca, prema svojim dionicama. Išle su lagano kao u svečanoj povorci. U jednoj dječak harmonikaš trešti pjesmu, i smiješali se mnogi glasovi burno. Svojim veseljem ispunili su dolinu, i djeca im s druge obale rijeke, ispod velike topole, mašu rukama i kliču.

Jure Kaštelan

RUKE

Ruke. Ruke. Koliko radosti. Ruke. Ruke.
Rastvorene u dane. O ruke, krila života.
Ruke kad ljube i kada vole u kosi
i snu. Ruke mladosti. Ruke. Ruke.

Slobodne luke slobode. Vesla, o ruke katarke
i jedra vjetrovima. Previjte rane, kormilari,
urezane u dane. O ruke zidari,
kako je sunce život, kako se rukama voli.

Ruke rudari. O bijele preko početnica.
O ruke, dvije majke što bi zagrlile
sve rane, sve pjesme, sve nepoznate,
sve mrtve i žive preko svih granica.

Marin Franičević

IZ ZAPISA S OMLADINSKE PRUGE

Prolaziti Bosnom od Doboja do Sarajeva u zrelom ljetu, a zaboravljati na njene sočne pejzaže pune plodova i zelenila; prolaziti Bosnom, a ne gledati mekane prijevoje bregova, ne gledati voćnjake ni strništa, vrtloge ni plićake rijeka, ne slušati lahor u kukuruzima ni šum vode u neravnim koritima — nije obična stvar. Ali prolaziti Bosnom, a ne misliti na njena naselja, na život, na prošlost, na njene ljude — još je neobičnije. Jer, mogu se uz riječ Bosna vezati različite asocijacije, može se misliti o različitim pojavama od Kulina i čudnih, nepoznatih zbivanja u drevnoj, slovinskoj, bogumilskoj Bosni pa sve do tek minulih dana, kad su njenim noćima prolazile prve grupice boraca za slobodu, a onda njenim zorama ponosne Titove divizije, ali svakako je veoma neobično prolaziti Bosnom, a ne misliti ni o Bosni

prošloj, zaostaloj, koja, eto, na naše oči iščezava, ni o budućoj, koja se razrašta i u kojoj se svakoga dana događaju velike stvari — kao i u čitavoj zemlji našoj. Kažemo neobično, ali ne kažemo nerazumljivo. Jer znamo, da ima tako velikih zbivanja, koja su kadra da nas za dugo vremena sasvim zaokupe, da neopazice vode naša doživljavanja i našu misao po jednoj određenoj liniji kao da se izvan toga ništa i ne zbiva. A jedno takvo zbivanje svakako je Omladinska pruga.

Već je drugo ljeto, kako se ove dvije riječi rasprostiru zemljom. I mi ih izgovaramo ili čujemo, pišemo ili čitamo svakoga dana. Pa ako i nismo slušali zaista uznošljivu pjesmu brigada, ako i nismo gledali njene korake i sigurni usmjereni pogled, njen puni zamah na radilištu, ipak smo osjetili patos i veličinu tog zbivanja, vezanost Omladinske pruge uz novo, današnje i buduće, uz sve veliko, što je borbom postalo stvarnost i u našoj zemlji, za čiju je slobodu proliveno toliko krvi kroz duge i teške vjekove. Velimo, osjetili patos i veličinu, ali ako nismo bili na Omladinskoj pruzi, onda smo osjetili i saznali još uvijek premalo, pa makar naš zanos i naš interes bio ne znam kako velik. Da očekujemo iznenađenja, a opet bivamo iznenađeni, ne događa se svaki dan. Ali događa se redovito kod svih uistinu velikih stvari. Taj nas osjećaj prati duž cijele Omladinske pruge.

★

Može se iznijeti i cifre, kilometražu, navesti broj i dužinu tunela, podatke o mostovima i usjecima, detalje o nasipima. Te cifre mogu svakoga nagnati da rešpektira ovaj ogromni pothvat. Ali zar one mogu reći, što je to kolektivno stvaranje? Treba proći duž cijele pruge u izgradnji, da bi se osjetilo, što je to 237 km pruge na takvom terenu, da bi

se vidjelo, što to znači most u Šamcu ili tunel kroz Vranduk, zasjek ili nasip kod Lašve. No ni to nije sve. Mogu nas misli odvesti i u prošlost. Sjetimo se samo, koliko bi vremena i narodnog novca bilo otišlo ututanj u bivšoj Jugoslaviji prije, nego bi prva ekipa projektanata krenula na teren (kao što je u stvari i bilo), koliko bi narodne imovine bilo otišlo preko onoga, što bi se utrošilo na sam rad (sve ako bi i došlo vrijeme, da projekti budu završeni, pošto su dugo godina bili vrelo prihoda mnogim koritašima). Veličina pothvata, zamašitost djela, koje će Titova omladina izvesti u dvije godine, odrazit će se reljefnije. Treba vidjeti, s kakovom ozbiljnošću svršavaju brigadiri i najjednostavnije i najkompliciranije poslove, treba vidjeti dvadesetgodišnjake kako vode sekcije, dionice, brigade. Jer rad, koji pada na svakoga od njih, premda ih ima tako mnogo, niti je lak niti je malen po opsegu. A zar ima takvih poteškoća, koje ova omladina ne bi mogla svladati? Ne, ni to još nije sve.

Svakako smo prije mislili o materijalnom efektu pruge, o njenoj ulozi u ekonomskoj izgradnji zemlje — o značajnom mjestu te važne privredne arterije u Petogodišnjem planu, i uvjerit ćemo se, da nismo pretjerivali, ali ovdje zaokupljuju i druge misli, misli o novom čovjeku, koji je već oblikovan u godinama borbe za slobodu i koji se, eto, oblikuje, razvija i razrasta pred našim očima svuda, a tu na pruzi najočiglednije.

★

Pletu se misli. Udivljenje i radost rastu. Zapisuješ, recimo, susret sa četrnaestgodišnjim dječakom, koji ponosno nosi značku udarnika (svi oni s ponosom nose značke udarnika i ni jedan ne zaboravlja reći, da je njegova brigada udarna) i koji govori o svom udarništvu s dostojanstvom kakvog iskusnog starca, a opet smatra, da je sasvim obična

i normalna stvar, da je on udarnik, a njegova brigada dva put udarna i kao da nikako drukčije ne bi moglo ni biti. Htio bi možda zapisati i nešto o njegovim očima, koje žare nekom zrelom odlučnošću pomiješanom s dječačkim elanom. Ili o bronci njegovih leđa pocrnjelih od sunca. No kako reći to, da bude isto? Jer više ne možeš reći, nego govori taj susret. Običan susret, jedan od tisuća, pun sadržaja i smisla. Ali u tvom notesu ispada nekako blijedo, papirnato, siromašno. Kao da si taj doživljaj — koji ne ćeš, čini ti se, nikada zaboraviti — ogolio, kao da si mu ubio ljepotu, pokvario elementarnost, otupio uvjerljivost. No poći ćeš dalje. Sresti novu brigadu. Dalmatinsku. Onu, što je probijala tunel Osjelo. Hoćeš li zapisati to, da je izvršila vrlo veliki zadatak na teškom poslu probijanja tunela? Da, i to bi trebalo zapisati, ali da to bude bar približno onako važno i uvjerljivo, kako je to bilo tu u nutrini brda. Svakako ćeš zapisati razgovor s komandantom. On ne će govoriti mnogo ni o izvršenom djelu, ni o tome, da je njegova brigada postala udarna. To je prirodno. Normalno. Radovi su išli dobro. Sve je u redu. Brigada je zadovoljna. Kako bi drugačije i moglo biti? Tunel je, istina, probijen, ali njega nešto drugo muči. I on će o tome govoriti opširno i iskreno. Brigada seljačka, nema vještih kulturno-prosvjetnih radnika. I druge su ih brigade u tome pretekle. On će sad oštroumno i logično analizirati svoje propuste i pogreške, a tek onda iznijeti zapreke, koje su im stajale na putu. Šutiš. Jasno je: taj mladi čovjek nema nikakve veze sa starim, prošlim.

A kad ostaneš još dva dana na pruzi, onda ćeš znati, da to nije iznimka ni osamljen slučaj. Iznimke su protivno. Ogromni uspjesi su ovdje redoviti i bjelodani. S njima se ponose, ali ne hvale. Ono, što je neobično, jesu nedostaci. I o njima mnogo više govore. Jer nikako i nikako ne će

da ih bude To neprestano vidiš na svim dionicama, u svakoj brigadi i u svakoj četi. To je pruga, koja izgrađuje. Ova istina opet prodire u centar tvojih interesa i opažanja.

★

Gledali smo entuzijazam, s kojim su prolazile snažne brigade ulicom Doboja na proslavi dolaska prvog voza iz Šamca. Vidjeli smo oči, čuli poklike i pjesme, vidjeli disciplinu i zanos. Osjetili odlučnost, volju, radost. Vidjeli zastave udarnika. I tko bi znao, da li je viši doživljaj onih, koji su kidali lišće i cvijeće, kojim je bio okićen prvi voz, i spremali ga kao uspomenu, ili onih, koji su klicali obećavajući, da na njihovoj dionici ne smije i ne će zapeti. Ali smo vjerovali i jednima i drugima.

★

Opet naviru utisci i gomilaju se. Detalji. Slike. Riječi. Zvukovi. Stvarnost. Stojiš i gledaš. Ideš dalje, prolaziš, a još uvijek vidiš. Ali kako izreći tu široku radost, kako opisati doživljeno? Gdje zaustaviti poglede, kuda usmjeriti misao? Jedino ruke, one se same pružaju prema lopati, trnokopu ili bilo kakvom alatu. I ti bi da zamahneš snažno i sve jače. Da iskre vrcaju. I čini ti se, da je to jedino ono pravo. Stopiti se s brigadom. Stvarati. Čitava je dužina pruge poprište bitke, koja se najuspješnije razvija. Ne bi se moglo reći, da se slike mijenjaju filmskom brzinom. No one nisu sjene na ekranu. One su nabijene današnjicom i traju dulje. Ljudi rade. Malo se riječi izgovara. One nisu sebi svrha. Ne donosi ih mutna Bosna. I zato se sve to tako zgušnjava. I ključa ono isto staro pitanje. Kako izreći suštinsko, a ne kliziti površinom stvari? I sve je tu važno,

da se izreče, da se umjetnički oblikuje. No miran si, jer znaš, rodit će zemlja ova (eto, ta ista omladina) i pjesnike i prokljućat će novi nepatvoreni vrutak. I bit će izrečeno o pruzi sve, sve. I ono, što si osjetio ti.

★

Možda se i može naći po koji sasvim stari i neuki bosanski starac, koji će slegnuti ramenima ne shvaćajući, što se zbiva, ali tko da na starom bosanskom kantaru izmjeri novo? I vjerujte, da i onaj rijetki, ali ogorčeni neprijatelj svoje zemlje, koji nazre onako u prolazu kroz vagonsko okno, što se zbiva po obroncima bregova, na koritu rijeke ili u nutrini brda na tih 237 kilometara od Šamca do Sarajeva, mora koješta shvatiti. Druga je to stvar, što će on okrenuti glavu s mržnjom i što će se u nastojanju, da se utješi, uhvatiti za bilo kakvu slamku isprazne nade. Ali ne budimo naivni. O neshvaćanju se tu ne radi. On i prugu i zemlju i narod mrzi zato, što je shvatio, a ne zato, što ne shvaća. Zato, što je shvatio, i ne može pregorjeti, ni pomiriti se s činjenicom, da je naša stvarnost temeljito uništila svako haračenje i da je netragom nestalo vrijeme, kad je iz bosanskih rudnika i voćnjaka obilno tekao zlatni vrutak u tuđinske džepove, da bi koja kapljica kanula i u njegov džep, džep domaćeg plaćenika, mrvičara. Takav će čovjek, kao što rekosmo, možda i naći neku slamku, koja čak nije ni stvarna slamka, nego fatamorgana slamke. Njihova su nadanja svuda u našoj zemlji smiješna, ali na pruzi još smješnija. Ali ne samo smiješna. Njihova gadost postavljena tako gola prema onome, što se odvija na pruzi, pokazuje nam još jasnije svoje prljavo lice. To i jest uzrok, da se uopće vide, jer se tamo, kako je pisao M. Đilas, »u proletnom vihoru zanosa koji je obuzeo hiljade nijesu osjetili ni koliko slamke«.

★

Činjenicu, da je Zenica u bivšoj Jugoslaviji bila tako zapuštena, nije teško objasniti. Ta ona je izrazito radnički grad. Nove Zenice (kao grada) još nema. Ali nje će biti. Zato se lakše podnosi ono, što se od jučer provlači do danas, a čega ne će biti sutra. Zenica je sada i omladinski grad. I omladina razbija dalje učmalost bosanske palanke, koju nekadašnji vlastodršci nisu nikako željeli buditi iz stoljetna sna. Ta vedra omladinska lica opaljena od sunca, te žuljave ruke brigadira garancija su i za Zenicu, koja će biti oslobođena od stare prašine, što se tu decenijima taloži.

Mnoge su brigade prošle zeničkom stanicom. Jedne su dolazile, druge odlazile. Ni jedna bez zanosa u srcu, bez pjesme na ustima. No ipak su drukčije dolazile, a drukčije odlazile. Treba li reći, da su omladinci odlazili i jači i bolji, nego što su dolazili? Ne, to zaista nije teško vidjeti.

Ponovno se sjećam popodneva provedena na zeničkoj stanici. Julsko sunce, koje ovdje u podnevne sate peče kako valja. Teški teretnjaci su uzvitlali prašinu, koja grize po oznojenom licu. Prolaze vagoni uskotračnjaka puni ko šipak. Ova mala pruga iskorištena je do maksimuma. Naročito u vremenu, kada brigade idu. A idu stalno. Svakoga dana. I brigade i materijal. A toga dana dolazile su nove brigade. Omladinci su dolazili izdaleka. Neprospavana noć. Vrućina. I onaj mali bosanski voz pretrpan putnicima. I prašina. I teški prtljag, koji je trebalo prenijeti na kamione. Omladinci su umorni, iscrpljeni, to se vidi. Ali samo fizički. Nutarnje snage u njih ima u izobilju. Vidi se u očima. Čuje se u pjesmi. Ali bit će je još više i fizičke i nutarnje, kad se budu vraćali. Jer vidjeli smo i brigade, koje se vraćaju poslije dva mjeseca ozbiljna rada. Toga istoga dana, na toj istoj stanici. Zato tako kategorički tvrdimo. Radova na pruzi ima i lakih. Ali ima mnogo više teških. I vrlo ozbiljnih. Ali nijedna brigada se ne vraća

umorna, i to nije paradoks, niti igra riječima. Vidite li negdje uz prugu umorne omladince, postavite im pitanje i uvjerit ćete se, da je to nova brigada. Vidite li omladinca ili omladinku kako promatra žuljeve na dlanu, znajte, da nije više od pet, šest dana na pruzi.

Baš sada ima na pruzi studentskih brigada. Svakako da ćeš takvu brigadu raspoznati prvih dana — po radu. Ali kasnije — ni po čemu. I možeš vlastitim očima pratiti, ako si ostao na pruzi nekoliko dana, kako se brigada formira u cjelinu, kako se »uigrava«, kako postiže i prestiže norme, da bi već sutra postala udarna po rezultatima. A norme nisu, kao što rekosmo, ni male ni lake.

Ali možeš vidjeti i nešto drugo: kako šutljivi seoski dječačić u tih nekoliko sedmica izrasta u svijesnog omladinca, koji aktivno sudjeluje u čitavom raznovrsnom životu brigade i koji će progovoriti dosta rječito, kad misli, da je potrebno, da govori. Pokušajmo mu za šalu reći nešto negativno o pruzi i čut ćemo.

★

Rad i fiskultura, sunce i zrak jačaju tijelo. A fiskultura je također na pruzi veoma razvijena i raznovrsna. Ona unosi mnogo života u brigade, ona povezuje brigade među sobom. Treba gledati te mlade ljude kako polaze na posao, gledati ih na radu, vidjeti kako se vraćaju, upoznati ih uveče oko logorske vatre ili bilo gdje i bilo kada, kad su na okupu, da bi se još jednom otkrilo, što je to »subjektivni faktor« i vjera u sutrašnjicu.

Ali ne valja propuštati ni detalje. Treba vidjeti, kako bosansko pastirče svladava stroj ili kako mladi dalmatinski vinogradar postaje iskusni miner, gledati pojedinca i stotine kako spretno upravljaju mašinom. A sutra će se razići širom zemlje. I na čeličnoj mašini, traktoru, što već jezdi

zemljom našom, stajat će novi čovjek, čovjek uzdignut na viši stepen. Ode zauvijek stara patrijarhalna Bosna. Život se zgušnjava. Raste. Pred nama je neviđeni rascvat. Godine su deceniji. Jurimo.

Tko bi nabrojio sve te opće i stručne kurseve? Tko bi ocijenio sva znanja, što omladina na pruzi stiče, i vrijednost svakovrsnih talenata, koji su otkriveni i koji će biti otkriveni na pruzi?

★

Kronika, naravno, treba da pohvata i zabilježi sve u cijelosti i u pojedinostima. Jer sve je to, što se ovdje događa, dragocjeni historijski materijal. I te cifre nam mogu mnoge stvari objasniti. Ali zar je moguće sve strpati u cifre, u opise, u jedan ovakav zapis? Uzmimo na primjer kulturni život jedne brigade. Hoćemo, recimo, da govorimo o radu kružoka. Znamo kružoke iz rada izvan pruge. Znamo, da se u mnogima može veoma mnogo naučiti. Ali znamo, da ima ponekad i takvih, gdje vlada monotonija i dosada (zato naravno nisu krivi kružoci kao forma učenja, nego ljudi, koji u njima rade). Pa što smo onda rekli, ako kažemo, da u toj »Zagrebačkoj studentskoj brigadi« izučavaju Hegela, a u toj i toj srednjoškolskoj ili seljačkoj Petogodišnji plan? Nije mnogo više, ako smo rekli nekoliko riječi o općem interesu i uspjesima rada. Kako da iskažemo onaj specifični elan kod omladinaca na pruzi? A tako je i sa priredbama, s kursevima, pjevačkim zborovima, i t. d., i t. d.

Kao što rekosmo, i taj suhi materijal treba da bude brižljivo zapisivan, jer će on govoriti s dokumentarnom snagom. Ali umjetnost duguje mnogo svome narodu. Ovdje je to veoma jasno. Ona treba da dostojno odrazi ovo veličanstveno zbivanje. Da ga približi nama, a naročito sutrašnjima, da bi saznali, kako je ova hrabra generacija krčila

put prema novom, da bi više cijenili izborene tekovine i s većim ih elanom produbljivali. I nikomu ovdje ne bi trebalo objašnjavati, da je socijalistički realizam jedini kadar da izrazi istinu o pruzi. Ovdje je to tako bjelodano, da bi svaka diskusija bila deplasirana.

★

Prolistali smo mnoge dnevnike pisane od omladinaca na pruzi. Omladinci su obilje svojih doživljaja u njih često zapisali naivno i priprosto, a katkada i polupismeno. Ali bez obzira na to, u njima, u činjenici, da su oni tu, da se masovno pišu, ima nečeg do sada nepoznatog (ili poznatog samo iz borbe), ima veličine ne pojedinca, nego veličine generacije. I te obične riječi pisane teškom radnom rukom kakvog seljačkog omladinca nose u sebi novi pečat, pečat Titove omladine. Čuli smo za nekoliko hiljada dopisa »Borbi na omladinskoj pruzi«. Vidjeli smo nekoliko stotina pjesama u kulturno-prosvjetnom odjeljenju štaba u Zenici. Može se naći more nedostataka u tim stihovima. Ali upitajmo se, kakav to elan nagoni desetke i stotine tih većinom radničkih i seljačkih omladinaca da progovore u stihovima. A svijesni smo toga, da bi bez temeljitih promjena, koje su se zbile u našoj zemlji, mnogi od njih bili nepismeni ili u najboljem slučaju jedva pismeni. Oni su daleko od toga, da bi u tim svojim prvim i najprvim stihovima opjevali svoje djelo, no zar možemo sumnjati, da li će ono biti opjevano?

★

U Nemiloj su na priredbi beogradskog pozorišta bile i strane brigade. Tamo se moglo čuti, kako se na dvanaest (a možda i više) jezika kliče Titu i Omladinskoj pruzi. Ne zaboravimo, da je tu bilo omladine i iz onih zemalja, u kojima se prije nekoliko godina nije ni znalo, da postoji takva zemlja, koja se zove Jugoslavija. Ili, ako se znalo, pojmovi su bili mutni i krivi, tako da si jedva mogao objasniti, što je to Jugoslavija, i bilo ti je neprijatno sve to skupa. Danas se svi ponosimo svojom zemljom. I gdje god dođeš, reći ćeš uzdignuta čela: Jugoslavija. A ako nađeš čovjeka, do čije svijesti nije dopro taj pojam, onda mu reci Tito. I on će znati, bilo da je prijatelj ili neprijatelj naše zemlje. Balkan? Da, Balkan, ali Balkan, dio Balkana, koji je prekoračio provaliju, koji je ušao u historiju, koji je i politički i socijalno projurio pokraj i sada se kreće po toj liniji nezaustavljivo naprijed. I kakvo je onda čudo, da se toliko mnogo stranaca iz svih mogućih brigada čuje kako pjevaju na našem jeziku pjesmu o pruzi, kako se ponose udarništvom i druge detalje? Ta u svakom narodu ima velik broj ljudi, koji hoće progres, koji hoće mir, jer vole čovjeka. I onda kad su, recimo, Bugari klicali Dimitrovu ili Madžari Rakošiju, bio je to uvijek jedan te isti poklik za slobodu i napredak čovječanstva. Tu je negdje i ono najveće novo, što je najteže obuhvatiti, izraziti.

★

Mogli bismo prilično dugo nizati rad, uspjehe, govoriti o udarništvu i novatorstvu, mogli bismo iznositi cifre, opisivati oduševljenje. Mogli bismo se zaustaviti i na kulturnom i fiskulturnom životu brigada, na bezbrojnim kursevima, mogli bismo dugo pričati o svladavanju tehnike, o ogromnoj organizaciji, koja tako dobro funkcionira u rukama ovih mladih ljudi. Mogli bismo i još koješta, ali moramo se zamisli nad tim nutarnjim rastom naše omaladine, koji se očituje svestrano, pa i u novim odnosima između radničko-seljačke i intelektualne omladine, kao i u međusobnim

odnosima omladine iz raznih krajeva naše zemlje, a ako hoćete i iz svih krajeva svijeta. To znači još jednom osvjedočiti se, koliko duboko siže bratstvo i jedinstvo, koje obuhvata jedan stvarni, konkretni sadržaj. I ako ideje napretka i borbe za bolju sutrašnjicu čovjeka spajaju, onda nikakve granice ni režimi ne mogu razdvojiti. Čudno je i nije čudno, kako se ljudi različitih zemalja dobro slažu, ako svaki voli svoju zemlju i želi njen napredak.

Govorili smo o odnosu prema radu i o nekim drugim odnosima. A zaključak je uvijek isti. Taj nutarnji razrast ove nove omladine, koji se najizrazitije otkriva ovdje na pruzi, jest ono, što nas opravdano najviše zaokuplja i postaje najjači doživljaj s pruge. A to ujedno postavlja i zahtjev, da taj uzrast najbolje odredimo. Izvori su mu međutim veoma raznovrsni. Ali i plod mu je obilan. On je rezultat čitavog zbivanja kod nas, ali i čitavog života na pruzi, rada, učenja, odnosa, i t. d.

★

Možda nije potrebno ponovno podvlačiti ozbiljnost zadatka niti način, na koji se tim zadacima prilazi, ali je svakako potrebno podvući onaj osjećaj, koji je zajednički svim graditeljima pruge, da se to radi o velikoj i odgovornoj stvari. Svijest o poteškoćama i njihovu svladavanju vlastitim snagama, svijest o mogućnosti, da se uspješno rješavaju i veoma teška i kompliciranа pitanja, da se obaraju i najveće prepreke, rađa sviješću o vlastitim snagama, o moći vlastite zemlje i vezanosti njom. Javlja se osjećaj odgovornosti prema svemu zbivanju, jasnoća novog sadržaja života. U svakom našem omladincu javlja se (da se tako izrazimo) domaćinski osjećaj prema zemlji, osjećaj, koji su uporno i sistematski gušili bivši vlastodršci. Ne radi se samo o tome, da je omladinska pruga njegova pruga i da na njoj pozna

i razumije sadržaj svakog zasjeka, prokopa ili mosta, nego se radi o povezivanju s čitavom zemljom, s izgradnjom, Petogodišnjim planom i uopće budućnošću svoga naroda. Omladinac tu najjače doživljuje, da je ova zemlja njegova, da je njena budućnost i njegova budućnost, da je njen procvat baš u njegovim rukama. I on zna, da će ga biti, jer on ne misli popuštati, kao što ni njegov stariji drug (ili on sam) nije popuštao u borbi, u kojoj su sve te mogućnosti izvojevane.

Eto tako mladić izrasta u čovjeka, tako se vraća s pruge viši, širi, vredniji. Taj odnos prema zemlji postaje dio njegove ličnosti, i on će doći do izražaja svuda, u fabrici i u rudniku, na njivi i u školi, ali i u obrani izvojevanih tekovina.

★

A snaga nove stvarnosti svladava prirodu, pred njom se ugibaju gore i rijeka, i zemlja brzim korakom kroči prema budućnosti, koja će biti nešto sasvim drugo, nego što je bila mračna prošlost. Zgušnjavaju se nizovi veličanstvenih slika, zgušnjavaju se i isprepleću i pjesma i sjaj u očima i zamah i snaga one iste omladine sa Sutjeske i Drvara u jednu jedinu sliku, u jedan jedini doživljaj. Osjećamo cjelovito zanosni ritam stvaranja, divnu simfoniju oslobođenog rada ispunjenog novim smislom, rada, koji se baš ovdje na pruzi očituje u svom najvišem obliku kao svijesno usmjereni, dobrovoljni ljudski rad, koji omladina daje s nedostižívim elanom, s kojim je išla u borbu i stvarala čudesa od herojstva. Vidimo, kako pred našim očima izrasta novo. San postaje stvarnost, a ta stvarnost je ljepša od najljepšeg sna. Doživljaj povezanosti s omladinom, narodom, zemljom raste. I ponos. Ali ne samo to. Osjećaj je složen od široke mekoće, ali i od najintenzivnije čvrstine i usmje-

renosti. I zato možemo na čas zaboraviti i vrijeme i prostor u tom jedinstvenom doživljaju zemlje i omladine ove junačke generacije, ali tlo je pod nogama i put naš vidimo. Već druga nova pruga ide zemljom Bosnom, danas do Doboja, sutra do Sarajeva, a prekosutra do mora. Ravna i široka. Ona vuče sigurno i nezadrživo naprijed, vuče u budućnost, koja će biti svijetla kao jutarnje sunce na rijeci Bosni.

Naravno stvari su međusobno povezane. Mogli smo graditi prugu, jer smo izvojevali mogućnosti i jer imamo takvu omladinu. Tako iz naše današnjice izrasta pruga, a iz pruga izrasta sutrašnjica, koja će biti još veća i ljepša. Kao i mnoga druga velika djela naše stvarnosti ona — još jednom to ponavljamo — traži svoje umjetnike.

Juli, 1947.

Grigor Vitez

ZAPISI U KAMENU BOSNE

Ovaj podvig, zamah gordih grudi
Mladom jutru, suncu, proljećima,
Pozdrav će biti novim stoljećima,
Urezan u kamen tvrdi.

JUTRO

Sve nas izbudi zora rana,
Pa se u lice suncem smije,
Rasanit hoće oči sane.
Nama mladima teško nije
Koraknuti u nove dane.

Zorom krećemo u te bitke
Kraj tihih njiva, pokraj gora,
Ko nekad u boj na zlotvora,
A mjesto glasa puške britke
Čekić i rafal kompresora.

Kramp tek na suncu zasvjetluca,
I sve uzavri, tutnji, puca,
Iz dubina se snage bude.
Aj srce, srce, ono kuca,
Iskiva od nas veće ljude.

A pjesma jutra rana, rosna,
Izbi ko jato vrh vrhunca.
Razvedri oko stara Bosna.
I našu pjesmu, pregršt sunca,
Ponavlja šuma, sva radosna.

PRED TUNELOM

Isprsila se gora tvrda
Pred nas u gorskoj svojoj sili.
Vjekovima je prkosila,
A mi smo juriš učinili,
Silovit juriš protiv brda.
Bili smo bitku s obje strane,
I mjesto krvi znoj smo lili,
Dok prolaz nismo napravili,
Da prodremo u bolje dane.

Mladosti bujna, mišico tvrda!
Probijmo tunel kroz sva brda,
Kroz sva brda i kroz sve tmine,
Pružimo staze, ceste, šine,
Da protjeramo vagona krda
Kroz ove klance domovine.
Nek vrela radost oku brizne,
Neka što prije naš voz stigne
Do prve stanice socijalizma!

LOGORSKE VATRE

Što li to sija, što li gori
U srcu gora, u grlu noći?
Kakva se baklja s tminom bori
U ovoj noći, u ovoj noći?

Plameni odsjaj, sličan zori,
Gori na licu omladinca,
Što stupom svijetla prkosi noći.

Do neba sukne roj iskara
Kao da zvjezdana noć izgara . . .

Tako su sjale vatre boja
U dane juriša i oluja
Srcem boraca i heroja.

Tako su sjale vatre maja
U dane pjesme i pobjede
Na proplancima zavičaja.

Buktinje rujne opet sjaju,
Stotinu grla pjesmu toči,
Nek baklje sunca u noć traju,
Nek nema mraka, nema noći!

I oči sjaju, srca snatre
O nečem silnom, što će doći,
Pa ne znaš usred mrkle noći
Gore li srca il' gore vatre.

OTON GLIHA *CRTEŽ*

TU JE MLADOST

Tu je mladost svijeta, ona najmlađa,
Ona, što je oči pravo u budućnost vode,
Ona, što joj je riječ slobode
U mladom grlu najslađa.

Što prugu gradi u istom smjeru,
Što glas joj istu radost ima,
Isti pozdrav proleter proleteru
Na svim ljudskim jezicima.

Novak Simić

PAMETNA DJECA

Mi smo se teško probijali do istine. Bila je svezana, sputana, bačena u tamnice, ograđena zidovima i rešetkama, okružena stražarima i bodovima. Na putu joj svud su vrebale opasnosti, suprostavljali se ponori i bezdani. Neki slabiji i neotporniji umorili se putem, neki, ugledavši zapreke, nisu ni pokušavali da je nađu, neki se ugruhali i izgubili, neki platili zdravljem, a mnogi i životom. Takva je bila naša mladost. Opasna i nevesela. Tamnice, malograđani, korupcija i nasilje. Sirova, pohlepna čaršija, spremna na sve gadaluke i podlosti — i mi mladi tek u dvadesetim s osjećajem za pravdu, sa snom o slobodi, istini, čovječnosti, spoznajom, da postoji zemlja, gdje vlada pravda i sloboda, gdje je istina zakon.

Hoće li i kod nas do toga doći, sanjali smo?

Obistinilo se. Snovi su postali stvarnost. Ta mi je misao neprestano padala na um za cijelo vrijeme mog boravka na Pruzi. Sjećao sam se vlastite mladosti.

*

Ponovno u Bosni poslije dvanaest godina. Gledam tu omladinu radinu, ponosnu, vedru. Ona preobrazuje njen mrki izgled. Svud se osjeća svemoćni, životvorni ritam rada, svud je zadihano, užurbano, pjesmovito. Vri život. Mijenjaju se korita rijeka, presijecaju grebeni planina, probijaju tuneli, nabijaju nasipi, iskopavaju usjeci — gradi se pruga. Gradi se zanosom-elanom, ustrajnošću. Stvaraju se čuda i više od čuda.

— Ima ih, koji do prije petnaest dana nisu nikad imali ašova u ruci — kaže mi drug iz studentske brigade — mamine maze tako rekavši, u nesvijest umalo da nisu padali, a sad prebacuju normu, u udarnike žele.

— Dlanove treba okvasiti — stručno me upućuje jedna omladinka — da ne nažuljaju.

— Eto i to je jedna od maza — kaže mi onaj drug — a sad je najbolja u svojoj desetini.

— Nalik su na bogove — mislim. I dodajem glasno — radost stvaratelja. Iz ničega pruga.

— Korist narodu! Rad omladine. Želja Tita. Rukovodstvo Partije — odgovara drug iz studentske brigade, i oči mu se zalijevaju odlučnošću.

*

Ono, što najviše zadivljuje — savršena organizacija. Sve je na Pruzi na svome mjestu, sve određeno, pravilno postavljeno; i rad i kapacitet njegova iskorišćenja, i opskrba i ljudi. Sve je izračunato, unaprijed određeno, pretreseno

u tančine i sitnice, i sve se odvija po ustanovljenom redu, ništa se ne rasipa, ne gubi, ne zapleće. Ne pretjeruje se, ali i ne umanjuje.

— Lani je kod gradnje pruge Brčko—Banovići bilo dosta improvizacije, ove je godine nema. Imamo iskustvo, koristili smo se njime — kažu mladi graditelji.

Uostalom, takav je obično redoslijed: prvo improviziraš, a onda organiziraš.

I ništa nije slučajno!

*

Jednom za dva, tri decenija ponosno će reći sinovi, kad se budu vozili Prugom:

— Ovo su gradili naši očevi.

Da, a mi opet kažemo:

— Naši su se očevi borili, da bismo mi gradili.

— Treba se otkupiti pred onima, koji dolaze.

Predveče smo se uputili da razgovaramo s narodom. Bjeličasti, kovrčasti oblačići prelijevaju se rumenilom, pepeljast sumrak spušta se iz šuma, i oblici stvari i ljudi postaju usukani i meki. Pod nama tu u daljini šumi Bosna, dah rijeke osjeća se svjež i nažuren, ali se ona sama više ne vidi, izgubila se negdje u sumraku.

Gruhaju eksplozije mina. Čini se, pucaju topovi. Odjekuju planine.

— Isto kao kod ofanzive — primjećuje netko ispod klade.

Sjedimo na proplanku visoko iznad usjeka. Posve do nas neki je zaselak, a još više na vrhu grebena, u šumi, selo Dusine. U logoru počinju nicati svijetla.

— Eh — kaže sedamdesetgodišnji Nedeljko — ne volim ti pucanja. Dosta ga bilo. — Dodaje — a opet vidiš,

sada ti je drukčije. Puca se, ama nije radi ubijanja, već eto biva... — i traži riječ.

— Veliš, za rata se puca, da se ruši, a sad se puca, da se gradi.

— Ma eto, ote mi iz usta...

— A vi mene, djeco, pitate — nastavlja Nedeljko razgovor — kako mi se ovo sviđa. Šta ovo, je l' pruga, ili »ovo« sve. Kako bih rekao, narod ti je uvijek teško živio. I stvar ti je u tome, ko se brine za narod, da mu bude bolje. Vidiš, oni su svi i prije govorili: brinemo se za narod, a ono su nam sve leđa od udaraca pucala, krv je pištala. Sad što jest, jest; briga je tu, vidi se, osjeća se. Narod to zna, pa ako gdjekad i steže kajiš, zna, radi samog sebe to radi. Zato »ovo« i osjeća kao svoje. I jest njegovo...

Star sam čovjek, nepovjerljiv, svašta sam doživio, svakakvi ljudi i hajvana susreto. I pitam ja, pitam ovu omladinu — djeco, naćeraše li vas, a? Je li vam teško?

— A što bi nam bilo teško čiko, veselo je kod nas. Za čas prođe dan, a pruga vidiš raste, kvasa prosto. Nego, dođi i ti ovamo, pomladit ćeš se.

— Ih, grom vas spalio.

Smiju se vedro.

— A naćerao nas nije niko. Sami smo došli, da pomognemo tebi i sličnim. Svima nama. Snage imamo, mladi smo, zašto da se rasipa u vjetar, trune beskorisno i u koješta.

— Ne vjerujem ja, prosto stid me je, ali eto star, besposlen, pa se iskradem na proplanak i gledam.

A ono vri, buja. Ko proljeće mi dođe, kad sve pupi, klija i zameće se. Kad navali zelenilo, i buba i trava i lišće, ptica i zvijerka, pa se lice zemlje preobrazi. I ovo ti je proljeće narodno, da reknem. Preobrazuje se lice ove naše sirote Bosne, novo, ljepše, milije ispada. Ponijela ova djeca za sobom, odlijeće... drukčije ti je sve.

Gledam ti ja, braćo, gledam, kopa se tu, nabija, probija, ograđuje, pregrađuje, buši, svrdla. I izrasta to vaša i naša pruga. Izrasta, biva, ko iz vode. I od ranog jutra do u mrkli mrak gradi se i radi i pjeva i smije. I misliš, sad će se smiriti, pasti od umora, zaspati. A ono svirka, veselje do u noć. S dana u dan. Ne umoriše se ovi, velim.

Mislim, što mu ga je ovo. Nešto se krupno i veliko dogodilo. Bilo ti je i prije ratova. Naubijalo se ljudi, pobilo naroda, popalilo sela i gradova, prošla jedna vojska, druga i treća. Vele, sad će, narode, med i mlijeko. A ostalo: pleti kotac ko i otac. Sjašili jedni pa uzjašili drugi. I niko repom da mrdne. Kad se uvalilo i zasjelo na grbaču, baš ih briga za narod. A eto, sad je drugačije, osjeća se, zna se, pita se, tumači se. Za tebe je, narode, i s početka ne vjeruješ, kimaš glavom, misliš svoje. Kad malo pomalo, izrasta ti dobro, te, narode, evo ti zemlje, te evo ti alata, te evo ti hrane, te sam upravljaj, te ako te šta boli i nije ti pravo — reci. Neuki smo, pa i zagalamimo i poljutimo i gunđamo i mrnđamo. A malo pomalo vidimo, za nas je i naše dobro. A narod ti zna, što je pravda, spor je on i težak, ama nikad ne zakasni. I narod ti je došao do saznanja — pravo je, što se radi. I kad jednom dođe do toga, onda dođe, ne odvrati ga niko. A budala da ima, ima i zločesta svijeta, i toga. Ama to se gubi, slaba im fajda.

Mudri ste vi ljudi, velim, mudri za nas sve. I treba tako, valja za sve brigu voditi. Bez pameti ti je ništa. Bilo ti je i prije djece. Trkala, ovce čuvala, svirale pravila. Ili kao ono po gradu tamburala i zjake prodavala. Ko se brinuo, što će iz njih biti — niko. Niko ni makac da se sjeti naroda. A eto sad i djeca druga, koriste. I što pametno besjede, i nasmijati se i pokenčijati znaju, ama i zasukati rukave i poraditi. Ozbiljniji, a opet vedriji i bolji svijet posto.

I što jeste, jeste, umijete, brate, pametni i vi, pa pametna i djeca.

Jeste — ponavlja — pametna djeca.
I osjeća se u mraku, da se dobrodušno smješka — znaš, kako ono narod kaže, je li zemljače?
U mudra Vlaha i janjad pametna.

A noć prostire svoja tiha, žvjezdana tkanja i svježe ovija iz doline dah rijeke Bosne.

*

Mnogo bi se toga dalo napisati o Pruzi i onome oko Pruge. Ali meni se najviše usjekao razgovor sa starim Nedeljkom i njegova izreka o pametnoj djeci. Jeste, dobro je starac rekao; pametna je to i velika omladina, dostojna vremena, u kome živi, vremena, koje ovdje kod nas označuje Titovsku epohu u Staljinskoj eri pobjedonosne izgradnje socijalizma u svijetu.

Šime Vučetić

OVI DANI

Ovi dani bude izvore radosti.
Plamene brigade ulice.
Iz njihove pjesme zvuči domovina
u moje knjige, u moje lice.

Ponosna mladost! Čiste košulje!
Samo od njihove pjesme drhću sluge.
Mnoge tužne strane
izliječiše brigade nove pruge.

I ja se tako dižem i odišem.
S njima, u njihovu čelu.
Odjekuje sa mnom njihov život,
šume bez kraja u mome selu.

I TAKO JE

I tako je miso moja nova,
i oči, i usne, san u zori.
Velike dizalice na mostu,
i drugovi, razgovori.

Mogu reći seki priču
blistavu od slapa i ljudi
ko da se drugo neko sunce
srelo sa starim suncem u grudi.

I mirno pogledat možeš
jutro čišće od riječi s rijeke.
Ko nije vidio suzu na rubu očiju
nije čuo za dublje odjeke.

Sreća se obnavlja, tvornice, laste,
topli razgovori u radosti.
Ovo je naše novo slovo
veće od svih knjiga prošlosti.

SVE ŽIVE SNAGE...

Sve žive snage ovoga svijeta
traže ove tišine luke.
Za misli, za oči tako sunčane
svijet pruža ruke.

Sve žive snage postat će voćnjak
u jatima dana, u državi naših ljudi.
Kakve pjesme možeš nazret
iz naše zemlje, iz naših grudi.

Da mi je reći o snazi više
i čisto na one iz rudnika!
Slaže se himna o prvoj sreći
za našeg radnika.

PRED TVOJE LICE...

Pred tvoje lice baš u oči!
Pružena pruga radosti.
Na zbor se zastave kreću.
Narod u moru svjetlosti.

Dlanom bih taknuo pod čelom ti misli,
ili se tako zanesem.
Prohuji vjetar kroz zastave,
cvjetove domovine donese.

Kako se život diže da zablista!
Kako li cvijet cvate i postaje veći!
Treba izreći pragove
našeg života u sreći.

SAD MI JE...

Sad mi je ime omladinske pruge
sreća na povratku iz tuđine.

Sad mi je ime omladinske pruge
novi kucaj srca domovine.

Sad mi je ime omladinske pruge
dan, ime žive, nove svetkovine,

pjesma žitnica, planine, širine,
naroda, svijesti, istine . . .

I SVE JE TAKO DRAŽE...

I sve je tako draže, svježije,
i bolje, puno, čistije.

I sve je tako naše, veselije,
i ljudsko, i zdravije.

I sve je tako blisko, bistrije,
i slobodno, i svjetlije —

svjetlije, svjetlije.

(Iz knjige *Pruga*)

Gustav Krklec

MLADI GRADITELJI

Na izgradnji te pruge sudjeluje zbratimljena divna Titova omladina iz cijele Jugoslavije, ravnopravna i jedinstvena iznad svega. *Ivo Sarajčić*

1.

Mutno jutro nad bosanskim planinama s jedne i druge obale još mutnije Bosne, što se probija kroz vrleti i klisure prema sjeveru, prema slavonskoj ravnici, upravo prema Šamcu, odakle se već široki kolosijek nove Omladinske pruge probija u suprotnom smjeru, prema jugu, prema Šeher-Sarajevu, upravo prema sunčanom Jadranskom moru.

Stoljećima dube Bosna svoje dno, spotiče se o kamenje, krivuda, sužava se i širi, vijuga kroz njive i voćnjake, pružajući otpor samo ondje, gdje je neizbježan, bije bitku za svoj nesmetani tok, a mali, rasklimani bosanski vlak hukti i sopće suprotnim smjerom, dimi se i zviždi, napinje svu snagu uskih grudi, da ne sustane na uzbrdici, da ne popusti

nizbrdo. Ponegdje, u bosanskim šljivicima, taj je susret možda pitom i patrijarhalan, idiličan i starinski, uokviren sunčanom pozlatom doba, što je davno pokopano, a po negdje, na raskršćima i čvorovima industrijskih postaja taj je susret žalostan i dirljiv, tipičan svjedok naše uskotračne prošlosti.

2.

Putujući prema jugu, već od Doboja se pojavljuju pravi mravinjaci radne omladine. Široki, svježi nasipi zemlje, usjeci u zametku, odvodni jarci, betonski propusti u izgradnji, raskrčeni predjeli, oborena stabla, balvani, barake na uzvisinama, parole, zastave... Prvi utisci su neobični, upravo nevjerojatni. Naš mali vlak čini nam se kao dječja igračka, kao uskotračna prošlost, kao nešto zastarjelo i davno prošlo prema ovim obrisima, prema ovim fragmentima, koje tek naslućujemo, prema ovim gigantskim naporima, koji ne poznaju zapreka. Naš vlak obilazi i krivuda, kotrlja se neprestance pokraj korita rijeke linijom najmanjeg otpora, dok nova pruga u izgradnji ne pita za teškoće, ne plaši se ni rijeke ni kremena, ne pravi ustupke ni prirodi ni bregovima, ne gleda na obzire iz prošlosti. Omladina gradi prugu u Budućnost, u bolji život, za široku zajednicu radnih naroda i nje se ne tiču ni prkosi pojedinca ni inat prirode. Široki kolosijek probija se u suprotnom pravcu tijeka Bosne, ali snagom jačom od elementa, jer je takva snaga tisuće ruku i tisuće srdaca, jer je takva snaga mladosti. Prvi susret s prugom zapravo je susret s plamenim poletom i neukrotivom snagom Mladih graditelja. Čini mi se, da je tako nešto prošlo i kroz glavu suputnika s debelim, zlatnim lancem o prsluku, koji žmirka kroz prozor vagona, mršti se, nabire čelo i kao da ponavlja u sebi: Prošlo je naše!

3.

Prve impresije s prozora vagona ne bi bile ni pouzdane ni jasne, da vlak često ne prolazi kroz sama gradilišta, da ih ne dotiče u velikim odsjecima, ne zaobilazi i ponovo ne susreće, i da se svuda ne pruža neodoljiva slika poletnog rada. Na stotine tačaka juri, punih zemlje ili šljunka, na stotine lopata spušta se i diže u neprekidnom ritmu, na stotine pijuka blista u ranom jutru. Radoznali putnici promatraju omladince, naginju se kroz prozore, dovikuju, ali omladina ne haje ni za putnike ni za vlak, za ovaj vlak što putuje d a n a s. Ona misli jedino na svoj vlak, na vlak, što će putovati s u t r a, na vlak čija će pruga biti kraća, ali šira, u skladu s potrebama što nam ih vrijeme nameće. To kao i da nije gradnja nove pruge, već nova bitka za prugu, to je pravi juriš na kubike, prodor kroz stijene, pobjeda nad preprekama, jedna nova ofenziva protiv svih metoda iz prošlosti, protiv staroga načina i shvaćanja, za vedriji život i ljepše dane. Narodno-oslobodilačka borba očistila je zemlju od tlačitelja, nadahnula je još jače slobodarstvom, stvorila joj sve uvjete za procvat, a omladina je prionula na djelo izgradnje, na djelo petogodišnjeg Plana. Pa ako je Omladinska pruga jedan od prvih koraka u tom Planu, onda je Plan već sada na čvrstim nogama.

4.

Stojimo u maloj postaji negdje iza Maglaja, koji je zaista sav u magli. Nova pruga daleko je od nas, ali i kroz tu daljinu jasno razabiremo sliku, što nas cijelim putem prati: užurbanost rada. Novi nasip izdiže se prkosno iza polja kukuruza i raži, vlažnih od noćnog pljuska, a oko njega sve vrvi i vrvi. Jedni dovoze zemlju, drugi je nabijaju drvenim batovima, treći miješaju cement za propust,

četvrti krote planinski brzak, što je nasrnuo niz šumu, utirući mu najkraći put u rijeku. Pod obronkom blistaju bijele barake, a na visoku jarbolu vije se crveni barjak. I što dalje putujemo, to više crvenih zastava, to više udarnih brigada. Teretni vlak iz Zenice putuje prema Šamcu, sav natovaren ugljenom i novim šinama za Omladinsku prugu. Drugi teretni vlak iz Šamca putuje u Zenicu, natovaren vrećama brašna. Mala slika velike budućnosti. Bosna šalje blago svojih brda sjevernoj ravnici, a ravnica svoje obilje dijeli s Bosnom. Sve mi se čini, da će doskora jednom za uvijek umuknuti ona starinska pjesma: Aoj Bosno, sirotice kleta!

5.

Prvi put sam u Zenici. Tu je zapravo tek početak moga puta, moj prvi, stvarni susret s Prugom, s Omladinom, s mladim graditeljima. Tu je glavni štab omladinskih radnih brigada na gradnji Omladinske pruge Šamac—Sarajevo. Prolazim tipičnom bosanskom ulicom, kakva se može naći na svakoj predratnoj razglednici »egzotične« Bosne. Mali dućančići, kavanice, fesovi, feredže. Bosna, koja spava, i Bosna, što se budi. Bosna, koje se ne tiče, koliko je sati, i Bosna, što želi da pođe u korak s vremenom. Dva svijeta: zakukuljena prošlost i zahuktala budućnost. Omladina je preplavila uske ulice, kamioni žure, sve je uzavrelo kao u košnici. Pospani »kibici« čuče i nevesela oka gledaju, šta se zbiva. Ne idu njima u glavu ni oni stari tvornički dimnjaci, iz kojih suklja dim u oblake, a kamo li ta nova vreva, užurbanost, dinamika. Šta li to traži ovoliki svijet u Bosni? Šta li se to zbiva? Lako je za njih! Prošlost neka bude pospanima, a budućnost budnima! Budne, ozbiljne, vedre i usrdne omladince susrećem na svakom koraku. Straža. Dežurni. Prijavak u štabu. Sve se odvija kratko i po planu.

Izlazim s preporukom za sve štabove sekcija, da mi kao književniku budu pri ruci. Prati me sreća. Sjedam s drugovima u džip, što kreće prema sjeveru. Skidamo se kod štaba VI. sekcije u Nemiloj, gdje smo doživjeli dva-tri najmilija dana na Omladinskoj pruzi i prvi put došli u direktnu vezu s mladim graditeljima.

6.

Mislim, da sam prokrstario dosta svijeta uzduž i poprijeko i potucao se od nemila do nedraga, da bi se pod starost susreo baš u Nemiloj s novom omladinom, s mladošću, kakve nisam ni imao ni znao. Znam tek to, da će mi taj susret ostati za svagda svjež i nezaboravan. Tek što smo ostavili industrijsko predgrađe Zenice, stale su nam se širiti zjenice od ljepota prirode, koja nas je sa svih strana zasipala svojim čarima. Da ne govorim o igri oblaka, koji su tog dana upravo ludovali nad planinama Bosne, ni o rijeci Bosni, koja je tih noći nabujala od kiša i hučila niz prodole, — sve to ne spada u okvir ovog susreta sa stvarnošću, sa snagom mišica novog pokoljenja, s organiziranom voljom, budnom svijesti i težnjom za izgradnjom i obnovom zemlje, za boljom budućnosti bratskih naroda Jugoslavije. Iz prvih susreta i razgovora s graditeljima Omladinske pruge na pragu Nemile, jasno smo razabrali, da oni ne grade samo željezničku prugu širokog kolosjeka, već da polažu pragove za široki kolosijek zajedničkog života. Došlo mi je, da bacim svoju naprtnjaču iz džipa, kao da je u njoj sav teret jedne prošlosti, i da pijukom napišem novu pjesmu vjere, poleta i rada . . .

7.

Upravo pred izlazom iz tunela Vranduk, koji je tada još značio pitanje danâ, susreli smo omladince minerskih brigada, koji su pravi ponos Omladinske pruge. Izlazili su

prašnjavi iz okna, s rudarskim fenjerima, ozbiljni i gordi, kao da se vraćaju iz pobjedonosne bitke. Vršila se smjena. Pročitao sam njihovu parolu na zidu: »Naši pištolji radit će, sve dok i posljednja prepreka ne bude odstranjena iz Vranduka«. Borili su se svojim kompresor-pištoljama, vodili su tešku bitku s kamenim preprekama, s granitom i kremenom, nasrtali su hrabro na neprijatelja i savladali ga. Vranduk je probijen nekoliko dana iza toga susreta. Žao mi je danas, što nisam prisustvovao njihovoj proslavi. U čistoj, drvenoj baraci pokazivali su mi svoje nacrte, plan nove, objašnjavali način bušenja »po belgijskom sistemu«, tumačili formule iz svojih bilježnica, uvjeravali me o sigurnosti i preciznosti svoga rada. Bitoljci, Bugojanci, Požarevčani, Varaždinci. Mladići sa svih strana Jugoslavije. Pitam ih, kakve su škole svršili. Oni se veselo smješkaju, namiguju obješenjački na me preko ramena, dok mi jedan ne ispovjedi vedro i s djetinjskim ponosom, da su poneki bili i nepismeni, kad su došli na Prugu, a danas pišu i barataju svojim pištoljima, kao što iskusni vojnici barataju svojim oružjem.

8.

Postoji nešto neodoljivo, nešto »što ne da srcu mirno da kuca«, nešto priljepčivo i zanosno, što obuzme čovjeka, čim se sretne s Omladinskom prugom. Da li je to radosni ritam rada mladih graditelja, neustrašivost pred preprekama, borbeni duh, neopisivi elan omladine ili nešto posve novo, nepoznato? Prije bih rekao, da takva uzbuđenja izaziva s k l a d n o s t k o l e k t i v a, jedna nova društvena harmonija, izravni i tako reći opipljivi dodir sa stvarnošću, s novim životom, s izgradnjom i obnovom, sa širim rodoljubljem i jasnijom spoznajom, da je sve to neumorna bitka čvrsto udruženih pojedinaca za opće dobro zajednice. »To

je svijesno davanje svoje snage, svoga znoja, svih svojih umnih snaga — društvu, domovini, narodu, Titu, svejedno kome od njih, jer su svi jedno te isto«. (M. Đilas).

Stoga je posve razumljiva parola, što se tako često ponavlja na zidovima drvenih baraka i uzduž nasipa, pa čak i po obroncima planina, ispisana ugljenom i vapnom, crnim na bijelom i bijelim na tamnom: Izgrađujući prugu izgrađujemo sebe. Ta je misao iziskrila iz iskustva kao varnica iz kremena, kao vatrena zvjezdica iz čelika pod čekićem. Čekić, nakovanj, pijuk, kremen, kovačnica.

Velika, nepregledna kovačnica novih ljudi . . .

9.

Priznajem, često me je zbunjivala neka hladna ozbiljnost mladih graditelja. Ne na poslu, jer tamo se ne može s njima naklapati, nego u slobodnim trenucima, za večerom, na šetnji pokraj rijeke, u diskusiji nakon predavanja. Ta neusiljena, prirodna, gotovo vedra ozbiljnost daje novoj omladini posebni znamen ljepote: svjesnost svoga značenja, žig odlučnosti, pečat neustrašivosti i samopouzdanja u borbi za bolju budućnost. Novi su to ljudi. Oni su svijesni, da je njihova energija za štednju, a ne za rasipanje, za zajednicu, a ne za ličnost, za trajnost, a ne za trenutak. Oni su, osim toga, i te kako svijesni, da je ta energija neophodno potrebna upravo u ovim vremenima, u ovim danima, kad valja jasno i odlučno pokazati, da je sudbina naše zemlje isključivo u našim rukama, i da smo u stanju sami upravljati kormilom svoga broda. Samo kao rezultat takve ozbiljnosti, koja se rodila spontano i iznutra, a nije vještački nakalemljena, može se shvatiti v i s o k i m o r a l i d r u š t v e n a č i s t o ć a, koja vlada na Pruzi. Upravo taj krasni, omladinski moral, ta duševna čistoća, ta nagonska stega i neopisivo drugarstvo zapanjuje svakog namjernika, pa čak i onog, koji je došao sa sumnjivim namjerama.

A tko želi da doživi radost omladine, da čuje njezin smijeh i poklič, taj treba da se uhvati s njom u kozaračko kolo za vrijeme logorske vatre. Jer njezina je radost, kao i njena ozbiljnost, zajednička, drugarska, kolektivna: radost mladih graditelja.

10.

Netko može pomisliti, da se Omladinska pruga Šamac—Sarajevo gradi posve jednostavno, dolinom rijeke, s ponekim usjekom, propustom, mostićem i tunelom. Ja bi takvoj dobričini savjetovao, da krene do Nemile, da se spusti kod Lašve ili da se skine u Visokom. Odmah bi mu bilo jasno, da se tu ne radi o jednostavnim, nego naprotiv o vrlo zamršenim i teškim stvarima, i da se Omladinska pruga od 237 km ne gradi plandujući. To je strahovita bitka protiv prirode, protiv stotine prepreka, protiv zemlje i kamena, protiv gorskih bujica i jaruga, brda i hridina. Mutna Bosna stenje, probijajući se vjekovima kroz klance i klisure, a mladi graditelji probijaju široki kolosijek s osmjehom i pjesmom. I što je glavno, probijaju taj novi, taj široki kolosijek neumorno, skoro bez daha, bez predaha, da bi izvršili časno obavezu, koju su dali sebi i narodu, kao da su neki iskusni majstori, neki drevni neimari, a ne omladinci, gotovo djeca. Ali tko se uvjeri, da je njihova snaga prerasla njihovu vjeru, taj će lako povjerovati, da će i njihova riječ uskoro postati djelom. Ja sam se lično o tome uvjerio ne jedamput, nego bezbroj puta i na svakom koraku duž Pruge.

11.

Teško je pronalaziti u sebi prave riječi, kada je riječ o Omladinskoj pruzi i o njezinim mladim graditeljima. Staro pero zapinje pred novim zbivanjima, što se nameću — na

stotinu vrsta i načina. Na kraju ostaju samo fragmenti, samo isječci iz velikog niza zapažanja. Priroda Bosne, pejsaži, vrleti i planine, klisure i klanci niz staro korito mutne rijeke, što bezglavo vijuga, čas plitka, razlivena i široka, čas duboka i uzana, stisnuta među stijene, — nameću se očima, dok s druge strane misao zaokupljuje jedan posve novi horizont: ljudi i njihov rad. Taj dobrovoljni udarnički rad omladine iz svih krajeva zemlje, iz svih bratskih naroda Jugoslavije, taj nesebični, širokoj zajednici korisni rad, kojim se doprinosi općem napretku, kojim se podiže snaga zemlje i stvaraju uslovi njenom blagostanju, iznenađuje nas ne samo svojom požrtvovnošću, nego još više svojom dinamikom, svojim neviđenim elanom i poletom, svojim »razmahom energije i entuzijazma«.

I nevjernik mora da povjeruje i skeptik mora da pritegne uzde svojim sumnjama, a iskrenom prijatelju naroda, jednostavnom »sinu puka« srce zakuca življe i duša mu se ispuni ne samo radošću, nego i mirom i sigurnošću za budućnost. Zaista, kuju se novi ljudi . . .

12.

Uzeo sam, više kao od šale, teški bat i stao nabijati svježu zemlju na nasipu kraj Bistričaka. Nakon nekoliko udara dlanovi su me zapekli. Do mene, dvije mlade drugarice, i ne osvrćući se na moju muku, udarale su zaista kao od šale. One su to radile s nekim nagonskim poštovanjem svoga rada, s nekim unutarnjim ponosom. I taj teški, jednostavni manuelni rad one su sasvim ispravno shvatile kao svoj mali doprinos velikom djelu i vršile ga s istom sviješću odgovornosti, s kojom inženjer izračunava svoje formule, da bi mu konstrukcija bila sigurna. Da, opća je pojava kod mladih graditelja taj pravilno shvaćeni odnos prema radu, ma koje vrste bio. Bez obzira da li se radi piju-

kom, čekićem, šestarom ili perom. Radi se o obnovi zemlje. o njenoj izgradnji, o njenom kulturnom i ekonomskom podizanju, o njenoj boljoj budućnosti, i pritom je od jednakog značenja svaki rad, koji pridonosi tome cilju, kojim se ispunjavaju ti zadaci. Tko hoće da se osvjedoči, s kakvim ih zanosom ispunjava naša nova omladina, neka posjeti njezinu Prugu!

13.

Na putu u Nemilu već se iz daleka primjećuju ponosne zastave. Plava, sa žutim krstom — švedska; crvena s bijelim krstom — danska; plava s bijelim — grčka, a do nje naše narodne i crvene — udarničke. Ponosno se viju na visokim jarbolima, jedna pokraj druge, ispred bijelih baraka, na uzanom proplanku između planine i druma, između Vranduka i Bistričaka. To je napredna omladina iz dalekog svijeta došla u pomoć svojim drugovima. Razgovarali smo sa Šveđanima, Norvežanima, Dancima, radnicima i intelektualcima, i naišli kod njih na veliko razumijevanje naših prilika i iskrenu težnju, da i oni, prema vlastitim mogućnostima, doprinesu svoj udio u izgradnji naše demokratske zemlje, da pomognu našoj omladini u radu. Nije dakle Omladinska pruga samo kovačnica novih ljudi, već se na njoj kuje i međunarodna solidarnost i bratstvo kao čvrsti i sigurni oslonac mira, napretka i demokracije u svijetu. Nikoga više ne zbunjuju mračni ostaci prošlosti. Budućnost je sigurna, jer je u rukama mladih graditelja. Kovačnica novih ljudi kuje kovače bolje sutrašnjice.

14.

Borbeni duh i stvaralačka snaga dvije su glavne osobine naše omladine na Pruzi. Tim vrlinama prožete su sve brigade od Šamca do Sarajeva. One vjeruju u svoju snagu,

svijesne su svojih zadataka i takmiče se u njihovu ispunjavanju. Zbog toga je suvišno, da se u okviru ovih prvih, letimičnih i kratkih utisaka iznose statistički podaci. Njih će biti u izobilju, kad se dovrše svi radovi.Tek onda će se točno vidjeti rezultati i značaj svih napora naših mladih graditelja. Tek onda će i okorjeli skeptik povjerovati u autentičnost ovih riječi. Bilo je prilike, da smo se u toku od nekoliko sati iznenađivali nad postignutim rezultatima omladinaca. Krenemo na pr. prema tunelu Bistričaku pokraj uleglog nasipa, a pri povratku — nasip je izravnan. Naiđemo na stijenu, što još strši nad usjekom, a kroz nekoliko sati stijene više nema: razmrvljena je u šljunak, koji se već tovari u vagonete, a vagoneti jure i zatrpavaju prostor, koji je otet rijeci. Rijeci je naređeno, da se pomakne na desno, da ustupi dio korita i ona se zaista pomiče iz dana u dan. Hridini je naređeno, da nestaje s vida i ona se pokorava, nestaje. Nasipi se penju, čvrsnu, sliježu, mirno podnose pragove, a na pragovima se vezuju šine. Doskora će da zaživiđi iz punog grla ponosna lokomotiva i začuđeni putnik divit će se »romantici« Bosne. Mi ćemo s drukčijim osjećajima putovati ovom prugom. Jer mi smo bili svjedoci, kako je ona građena i tko ju je gradio.

15.

Na uskom bosanskom drumu negdje oko Visokog, bula s feredžom i u dimlijama nateže povodac, da skloni mazgu u jarak. Ususret joj juri kamion, natovaren materijalom za prugu. Žalim, što nemam aparat, da snimim taj prizor. To je kao neki susret prošlosti i budućnosti. Kamion bezbrižno prolazi, podiže oblak prašine, a bula se uzvrpoljila, zasmetala joj feredža, uzjogunila joj se mazga. Možda bi i opsovala, ali se boji da joj prašina ne uleti u usta. Takvih je slučajeva bilo često. Tko bi ih sve pobilježio? Dabome da

ima posvuda, pa i u Bosni, još ostataka ljudi staroga kova, koji gledaju ili naopako ili iz svojih uskih prespektiva. Teško im je shvatiti potrebu širokih kolosijeka. Ali kolosijek se probija od Šamca do Doboja, od Doboja do Maglaja, do Zenice i Sarajeva. Slabo bi se on probijao da sluša jadikovke za dunumima, tužaljke za starim, prošlim vremenima. On se probija, jer ga diktira ekonomska potreba svih bratskih naroda Jugoslavije, jer ga iziskuje duh ovog vremena, jer ga traži interes napretka domovine. Ne bi sa svih strana dolazili priznati trudbenici na Omladinsku prugu, ne bi je obilazili strani i domaći književnici i ne bi o njoj davali tako pohvalne izjave ljudi kao Martin Andersen Nöxe ili Aragon, koga smo sreli u Doboju, da se zaista ne radi o djelu, velikom, novom i vrijednom udivljenja. Ti snažni dojmovi su potakli i mene, kad sam pred mikrofonom zagrebačke radio-stanice odgovorio na pitanje spikera o utisku s Omladinske pruge otprilike ovako:

Omladinska pruga Šamac—Sarajevo ne će biti samo glavna ekonomska arterija Narodne Republike Bosne i Hercegovine, nego i široki kolosijek za sve bratske narode Jugoslavije u sretniji život i bolju budućnost.

A. R. Boglić

GRADITELJI

Došli sa sviju strana
ko jata bijelih golubova.
Sjeli na bregove, na stijene,
pali na livade,
na rijeke
ko labudovi,
ko bijele pjene.

I rukama ko kljunovima
stali drobiti pećine,
odvaljivati bregove,
čupati šume
i dizati spomenike svoje:

stanice,
ceste,
tvornice
i pruge nove.

Dosad ih ne vidje ničije oko,
ni pamćenje najstarijih
ne upi im trag.
Od prošlosti nijeme
gdje zaostalost drijema
odvaljuju posljednji
temeljac prag.

Došli sa sviju strana
mladi, vedri, zasukanih rukava,
da srce svoje dadu
i da budu sjeme novih java,
da gnjilu prošlost
pregaze i zgnječe.

O, Bosno moja!
Ugasi fenjere i lojanice svijeće,
reflektore upali
jer graditelji mladi
dižu spomenike svoje
i bude da probude
tvoje umorne, uspavane pokoje.

Zenica, maja 1947.

DRUGOVI, OPET SAM MLAD!

Nad šumama u prostoru gori sunce
u grudima bubri dan...
O, kako sam sretan!
Na poljima njiše se mladi lan
i potoci žubore
i rijeke se premeću.
Mnogi ljudi govore,
prolaze, prolaze
i svoje ljubavi susreću.
U očima spletovi oblaka igraju,
novi putevi vijugaju,
mlade šume bujaju,
obrisi stvari u suncu sijaju.

O, kako se crni napuštena prošlost!
Glad,
bijeda,
borba,
tamnica...
A danas? Živim, živim, živim
bez okova i granica!
Prostori široki, budućnost dozivam
a Domovini
kao jučer, tako i danas,
život darivam!

Ne mrsi mi kose, vjetre nemirni!
Zaroni u me bijelim pogledom
u životnu kaplju krilom ne diraj
da je ne rasprsneš
i ne zamrzneš ledom.
Jer bez rada nema radosti
ni patnje
ni poleta
ni volje...
Skinuo sam kukuljice bolesne žalosti
hoću da svakome darujem
bokore smijeha,
hoću da svima bude veselije i bolje!

Ne mrsi mi kose, vjetre nemirni!
U meni bubri veliki dan,
rađa se snaga
da se pred noć pretvori u vihor i san.
Drugovi, opet sam mlad!
Sloboda mi je poklonila krila
a vaša pruga,
lirikom mladosti, čelo mi ovila!

Lješevo, maja 1947.

VEČERNJI POZDRAV

Zadrhtali zvuci čekića i šine,
odjeci se čuli
u zvonu daljine.
Pobunili sve što spava na grani
a proljeće
zalepršalo u travi.
Planina planini zvuk dobacivala
a brigada
pred večernje sunce stala.
Svijetli znojem, ko odsjaji metala,
puna žarkih boja
i šarenih kristala.

Kao što je sunce ognjem usijano
svakog dana je brigadi
srce opijano:
da se pjeva dokle smjena traje
da se ide
što žurnije i dalje.
Veliki ih život u prostore nosi,
koračaju smjelo
gologlavi i bosi,
i tunele buše i sve ih više stiže
da se svome cilju
što više približe.

Budućnost koraca po njihovoj sjeni
znoj se svijetli,
biserima pjeni.
I mostove dižu preko bijesnih voda
a kapljice znoja
sjemenke su ploda.
A kada ih suton uspavankom dira
mladost iz njih pljušti
kao vrutak vira,
i kao da su usred najbučnijeg pira
šalju plamen pozdrav
drugu iz Sibira!

Vranduk, maja 1947.

VJETAR GOVORI

Strujim nad uvalom širokom, zelenom
i pjevam o svojoj vječnosti
travama
i šumama
pjevam i pticama, pjevam
i stijenama,
zvuke svoje u jauke odijevam
kad me najedi oblak
dlakavim svojim sjenama.

Dodirujem poljupcem vrhove stvari
i gledam
kako se pomalja pruga
duga, vijugava, bijela.
Na suncu i mjesečini
rastu i cvjetaju nova raspjevana sela
i protiču pjenušave vode
i vrtovi niču
i slušam brigadirke
kako s brijega svojoj pobjedi kliču.

Oblaci, ne kvasite ih kišom,
olujo, prestani sa gromom!
Ponosne i čile
djevojke su pošle procvjetalom gorom.
Oko glave trave svile

kao da su na uranku jutra
sa vilama kolo vile.
Pjesma im je vedrija od moje,
slušajte ih,
slušajte!
Slobodom se zakitile i nikog se ne boje!

O šume, šume!
Sa puteljka uklonite šikaru i grane
da im oštri šiljci
noge ne izrane.
Ne ometajte životne im snove
one nose šine
za pruge i mostove nove.

Kakanj, maja 1947.

Josip Barković

RADŽA

Nazvali su ga tako negdje na ulici ili u kinu, ili najvjerojatnije, u nekoj od mnogobrojnih tučnjava u kojima je on oboružan bokserom tako strastveno i tako često sudjelovao.

Majka polazi na posao a Radža ostaje pazeći na dvoje malešne, suhonjave braće. Radža ih, ako je kiša ili zima, zaključava u sobu, sve predmete na koje bi se mogli nabosti ili ih razbiti sklanja, a on odlazi na ulicu.

Fićuka, bio gladan ili polusit, oštro mjeri svaki prozor. Po otvorenim dvorišnim vratašcima zna da li je Mirko u školi, što mu radi »Filić« zna da li je »Ćópo« u dućanu tamo prijeko u glavnoj ulici ili ovdje kod kuće milostivoj praši tepihe. Zabijenih ruku u uske džepove pantalona, s izlinja-

lom kapom, naherenom na jednu stranu, prolazi Radža uličicom, a ljudi ga iskosa nepovjerljivo pogledavaju. Bubuljičavo, blijedo, neishranjeno lice bezizrazno je, samo žućkasto-sive oči krijese se i šibaju pogledima naokolo. Sa svojih šesnaest godina on je kržljav ali se pravi stariji. Odaje to oštro isčekivajuće držanje, bez dječjih kretnji. Omjerivši sve što ga zanima polako izlazi na glavnu periferijsku ulicu. Ako ga i tu ništa ne zainteresira, lijeno se vuče još kojih dvjesto koraka i onda skreće opet u uske male uličice dok ne stigne pred malenu kućicu, iza koje u dvorištu sve odzvanja od lupe limenih ploča. Gurne vrata nogom i ulazi u dvorište. Prilazi suhom četrdesetgodišnjem čovječuljku i nešto nerazgovijetno promrmlja. Čovječuljak ga gleda iskosa, ne obraćajući na njega veću pažnju, lupajući i dalje po limu.

— No, napokon — otegnuto stric pita. — Hoćeš prihvatiti?

Radža lijeno polazi u radionicu. Navlači prljavi kožnati zobunčić i hvata kliješta. Bez riječi dugo on vrti lim po kojem čas brže, čas sporije lupkara stric. Približava se podne, a stric iznenada, već nekoliko godina neprekidno, kao da se taj dan prvi put prisjetio, vikne: »Ti rauberu, njih si same ostavio?«

Radža šuti i dalje gura nogom mijeh ili drži željezo.

— Marš, beštijo — sopće stric, taruci ruke o zaslon. — Kupi stvari, zakrpaj ih do sutra i bježk mališanima.

Radža kupi što se za taj dan već našlo: neke šuplje lonce, tupe škare, pokvarenu bravu, sve to stavlja s bukom u staru otrcanu torbu i polazi kući. Tamo će on to sve po podne popraviti i sutra u jutro stricu donijeti. Taj kratki razgovor i ovaj posao traje već nekoliko godina.

Majka se vraća iz pivovare oko dva sata. Radža pričeka dok ona nešto na brzu ruku skuha. Pojede koji zalogaj, kvrcne rasplakanu braću prstom po ošišanim bijelim gla-

vama, nešto promrmlja i odlazi u svoju malu radionicu. Tu svoju radionicu sam je napravio, pregradivši drvarnicu na dva dijela. U njoj se nalazi njegov alat i razne drangulije, koje skuplja, slaže, nešto na njima brusi, raspa, prodaje ih i opet odnekle dovlači druge uz sumnjive majčine poglede. Bojala se da on te razne kvake, ključeve, upaljače, dijelove bicikla i motora pomalo ne krade i još ovako balav ne dospije u zatvor. Ona je već od njega ruke digla. Nikakvog uticaja njenog on ne želi, a ni batinati se više ne da. Još jedino poslušno skače kad mu kakav mangup pred njegovim prozorom zazviždi.

U sadanje vrijeme neobično se združio s Paškom. Paško je krupniji, viši, već mu maljice i brkovi kožu mrljaju. Radža ga velikodušno poziva i plaća kino. Paško bira filmove; one — »poučne«, kako ih naziva. One u kojima se može naučiti kako gentlemani udaraju po njuškama, a zatim se hvataju revolvera. Da, a kaubojski filmovi! — to su tek prava poslastica. Ali ti filmovi toliko i ne privlače Radžu, koliko ono drugo. I za to drugo on je Pašku, kao znak osobitog poštovanja, darovao, bez da je išta za uzvrat tražio, — revolver. Od kada je Paško njegov učitelj od tada se on osjeća iskusan momak pred kojim Maša strepi. A prije, — nestašno bi mu se iskreveljila i klisnula u svoju mljekarnu. Sada on nju čeka i po savjetu Paškovom naređuje: »Večeras ćemo u kino!« Maša voli ići u kino, al ne baš to veče. Večeras bi ona sa Verom prošetala u centar. Tamo je Vera zagledala nekog brijača, pa joj prvih par večeri Maša treba praviti društvo. Radža ne trpi protivljenja. Unosi joj se u lice, diže pesnicu i pruža je pod nos. Sikće: — pomiriši! Mala zdepasta Maša već dvaput je pomirisala ovu žilavu šaku i nije joj više do kavge. — Ovaj pas, — misli ona — u stanju je da je lupi tu pred svim prolaznicima. Poslušno uređujući kosu već gacka uz Radžu, a on je odmah bolje volje i vadi iz džepa komad čokolade. Maša je kao na

iglama. Radža se napopastio i sve kako on hoće ... A deran si dozvoljava sve više i više, i vraćajući se iz kina dugo je gnjavi uz plot njezinog stana. Šta da čini? Da kaže majci?... Ta ovaj bi je na to još umlatio. I Maša sva zgužvana i zažarena, nedozrelim usnama izgrižena, uvlači se potiho u kuću, odlučivši da će sutra s tim balavcem sve prekinuti i još mu glavu razbiti.

Ali, sutradan, Maša nema kud, i da se nekako izvuče, predlaže da pođu u Omladinski dom. Radža pristaje. Maša ga uči plesati. To mu se u Domu jedino sviđa. Strani su mu dobro odjeveni, ukočeni omladinci, koji trube da je sada pravda i nekakva jednakost. Jedan od trubača viknuo mu na jednom sastanku da ne puši u Domu. Radža ga je poslije pričekao i kadą je ovaj iz Doma izlazio, munuo ga je pod rebro tako, da pola sata nije mogao doći do daha.

Paško pleše, no onda, valjda, — to znači mnogo. A Paško objašnjava: »Nigdje nećeš doći tako lako do cure kao na plesu«. Zato plesati moraš učiti! Vidiš Mašu, kao zvrk je, a ne budeš li ti s njom plesao, otplesat će s njom netko drugi ... Pri tom Paško tako značajno namignu da Radža od suzdržanog bijesa pocrveni ... »Dom je dobar izum — nastavi Paško — dođeš u veče na ples ili na neki sastanak i uvijek je tu neka prijatna gungula. Eto Radža zato treba da si uvijek tu.«

Privikao se Radža na Dom. I ples mu pomalo ide od ruke. Više nije ukočen kao kolac i čak, kad misli da ga nitko ne gleda, pocupkuje živahno, vukući kao mačak svoju pozamašnu Mašu.

Ponekad ostane i na predavanju. A govornik razveze: te omladino ovo, te omladino ono ... — Badavadžijo! šapuće Radža — lako tebi koješta trućati. Da jedeš jedamput dnevno i da kradeš brave s vratiju, iza kojih ljudi sjede, onda bi drugačije govorio ...

Nije Radža slijep. Vidi on, ipak se nešto promijenilo od kako su ustaše pobjegli. Trgovci otromboljili tužna lica, mesar splasnuo. Nekoliko trbonja iz glavne ulice dospjelo u logor. Pa i stric, kad se češće napije, dođe majci noseći kakvu kobasicu i šmrca: »Eh, da je pokojni ovo mogao doživjeti. Za ovim je on težio od mladosti, a vidi što je jadan dočekao, da mu ovaj mladi vučina ne zna što je komunizam.« Pri tom bi tako krvavo pogledao Radžu, da bi ovaj izbjegavajući svađu, sasvim zbunjen izlazio na ulicu misleći — šta bi mu to moglo biti taj nesretni »komunizam ...«

Upitao Paška. Paško razglaba: »To ti je, znaš, da se gospoda i trgovci poubijaju i da mi raja sve njihovo podijelimo.« — Pa dobro — upadao je brzo Radža — stric kaže: »došao je komunizam.« Pa zašto još ima gospode i trgovaca, zašto njih ne pobijemo, onda bi i ja bio komunista! Hm, — gunđa Paško: Kod nas ti još nije pravi komunizam. Znaš, kod nas ti je, tako nekako, polukomunizam. Žive partizani, a žive evo i trgovci ...

Proljetni dani protoplili jedan za drugim i periferijske uličice zamirisale jorgovanom, rascvjetalim u malim vrtićima. Tih večeri Radža je bio nemirniji nego obično. Svu svoju uštedevinu ulagao je u bočicu kolonjske vode, koju je poklanjao Maši, da se namiriše i da ga toliko njezine ruke ne potsjećaju na sirove i mlijeko.

Jedne večeri pozvaše i njega u Dom. Govornik šestoškolac Živko pozove sve prisutne da redom čuvaju Dom po noći, jer je u zadnjih par noći primijećeno kako se neki tipovi šuljaju oko Doma. — Drugovi — završi Živko — oni vjerojatno hoće da nam Dom zapale, a na nama je da ih dostojno dočekamo!

— Šta? — čudi se Radža — da upale Dom? Vidi stoke! Nitko ih ne kolje i dalje žderu deset puta na dan i dalje se odijevaju na sve mode, a smeta im — Dom. Upisa se i on sutra u veče, kad je njegova smjena imala red da poslije

ponoći stražarči, posudi revolver od Paška i poželi da mu ti gospodski banditi dođu na metu. Tako malčice osjeti da je ipak na strani ovih brbljavaca, koji govore o jednakosti i pravdi, iako se ne sjete pitati kako i gdje on živi.

Prišlo ljeto. To vrijeme Radža je najviše volio. Skitao se od centra do periferije, vodao sa sobom Mašu i noć pretvarao u dan. U Dom je rjeđe zalazio. Plesati na vrućini nije htio, ljepše je bilo lutati do u kasnu noć ili sjesti među svoju subraću i na »ajncu« prokartati ono, što bi kroz par dana zaradio.

Jedne od tih večeri pođe na opći sastanak u Omladinski dom. Rekoše: biće govora o Pruzi. Radža je već čuo za Prugu. Pitali su ga bi li i on išao. — Kako će ići? Ko će majci pomoći onu deriščad čuvati i štogod joj pomoći? Lako je ići badavadžijama — zlobno je govorio.

Tu veče sastanak je bio naročito dobro pripremljen. Na sastanak je došao jedan stariji omladinac. U sali je bio veći mir nego obično. Govornik, odriješitih kretnja u polu vojničkoj uniformi ozbiljno je djelovao.

— Drugovi! Ovo je radnička četvrt i večeras, kako vidite pozvali smo specijalno i radničku omladinu. Pozvali smo i sve one za koje se ne zna ni ko se brine za njih ni od čega žive.

Radža i nehotično načuli uši. — No, što će ovaj ovdje nadrobiti...

— Drugovi, mi se nadamo da ćete i vi, svaki koji može, u svom vlastitom interesu, otići u našu zagrebačku brigadu, koja sada u trećoj smjeni polazi da završi veliko domovinsko djelo — Omladinsku prugu.

— Aha, opet ista pjesma — jetko se osmjehnu Radža. — Ubio ih bog, kako im ne dosadi uvijek isto trabunjati.

— Drugovi, vi znate da naša sudbina i naša sreća leže u našim rukama i mišicama. Mi mladi najbolje osjećamo da

sada sami trebamo krojiti našu budućnost, sada kada zato imamo prilike i kad znamo što hoćemo.

— Što navija! Što mi hoćemo postići? — misli Radža vrpoljeći se na klupi gledajući prema vratima.

Govornik svrši. Nasta tajac. Ustade Cvetko — tu iz susjedne ulice. On je naučnik — bravar.

— Drugovi, ja sam od tvornice dobio dozvolu da idem na Prugu i ja se javljam za brigadu.

Na zaprepaštenje Radžino počeše se javljati sve jedan za drugim i đaci i naučnici i fakini s kojima se svaki dan u tučama i kartama sastajao. Nije se mogao prečuditi. — Kako, do juče još ništa nisu govorili, a odjednom, sada... i raširivši svoje žute zle oči, buljio je sad u jednoga sad u drugoga.

Netko mu prišapnu iza leđa: »Juče su ih obrađivali. Cijeli dan su konferencije sa pojedincima održavali«.

— A, tako... — sinu Radži. Podvala! Ih budale, alaj su se nasamarili...

— A ti, Pavlekoviću, što ti ne bi išao, — oštro ga pogledavši, reče govornik. Radža ne povjerova svojim ušima. Pred teškim, probojnim pogledom, nesvjesno se diže: »Ja?« — i s kapom u ruci upre ruku u prsa...

— Ti, ti, Pavlekoviću. Vidiš, koliko je meni poznato, slabo su se drugovi za tebe interesirali, pa je ovo sjajna prilika da na Pruzi štošta naučiš.

Radži udari krv u lice. — Ta što ga ne pusti na miru. Da govornik nije nekako vojnički ozbiljan, već bi on njemu rekao koju krupnu, ovako...

— Ali ja, — zapenta Radža — sam sam s majkom, pa...

Vječito svađalo i napržica kozičavi Planko dobaci u tišini: »Usmrdilo bi se mlijeko da odeš na prugu...«

Dvorana zagrohota, a oni koji su dobro razumjeli na što Planko cilja kikotali su od smijeha.

Radža problijedi. Oči mu se skupiše kao zvijeri pred opasnošću. Planko videći da je otišao predaleko, polako se poče provlačiti prema vratima. Nekako još strože govornik upade u tu mračnu situaciju. — »Pavlekoviću, ne osvrći se na te primjedbe. Mi smo jučer razgovarali s tvojom majkom, ona kaže, da što se nje tiče, ti možeš ići.«

Blizu stotinjak očiju bilo je uprto u njega. Govornikove oči prijateljski su počivale na njemu.

Oni, koji su se već prije prijavili, zavikaše: »Radža hajde s nama, ta nećeš ovdje ostati na ruglo . . .«

Sjedajući i žmirkajući očima od neprijatnosti, Radža kroz kutove usana jedva čujno promrlja: — Pa idem!

★

Njegovoj brigadi dodijeliše dionicu kraj Živinice. Brigada je dijelom trebala da kopa pijesak, a drugi dio prevozio je taj pijesak vlakom prema Prevojnom usjeku.

Tih ranih jesenjih dana, punih sunca i ugodne topline, treća smjena već je vidjela prugu u njenoj punoj izgradnji.

Prvi dani u brigadi prođoše u postavljanju šatora i udomaćivanja kraj skoro presušenog korita rječice, koja je tu ispod gajeva proticala. Radži već u to prvo vrijeme poskoči u četi cijena. Klinci, čavli, užeta, spretno su se zabijali i omotavali pod njegovim rukama, i njegov posao odvijao se bez prigovora. To poštovanje brigadira dolazilo je nekako samo od sebe i tek treći četvrti dan Radža odjednom osjeti da ga po imenu znaju svi u četi, da ga svi potežu ovaj ovamo, onaj onamo, — iako je s njim u četi bio još poneki od onih koji su učili zanat.

Mrko se i bez riječi odazivao na molbe, a riječi »moj«, »moja« — mrsko su mu, kao zujanje komarca, dodijavale.

— Odsijeci onaj kolac za m o j krevet; daj izdigni onaj krajičak šatora da m e n i ne puše; uzmi ovu lopatu,

m e n i je ona teška; ove tačke za m e n e su nekako nespretne . . .

— Gle gospodičića, ručice ih bole, a leđa ne mogu ni da opruže. Hm — i ovi će Prugu izgraditi! . . .

Iz tog džbuna, kojem su mladice stršile na sve strane, iz dana u dan čulo se sve manje: »moj«, »moja« . . . »moj«, »moja«, a sve više »naš šator«, »naš alat«, »naša smjena«, »naš uspjeh«. Ovo mu je više godilo, jer u tom »našem« osjećao je da je i dio njega samoga i sve je manje, pljuckajući kroz zube, gledao kako se djevojke muče da ukrote lopatu punu teškog pijeska. Krajem prve sedmice osjeti da ga ova slabunjava, poslu nevična i često kržljavija od njega dječurlija, nadmašuje u radu. Savladavši početne teškoće i neznanje ovi žustri dječaci i nespretne djevojke, kojih se većina do tad znalo samo vrckati korzom, vješto i pravilno raspoređuju snagu — kopaju, bacaju, voze, utovaruju — i norma svaki dan raste.

— Vidi, — čudio se, — gle građana . . . hm . . . treba zapeti da nas golaće ne osramote . . .

Poslije rada, morao je sam sebi priznati, volio je ona mnogobrojna predavanja. Student Jerko često je držao baš ta koja su mu govorila o onome što je njega lično najviše interesiralo.

Jerko je bio partizan. No, — to je već nešto! Njemu se on ne stidi postavljati pitanja o tome zašto se odmah ne potamane besposličari i žderonje kojih ima još puno. Jerko, videći ovu žeđ za saznanjem, neumorno mu je pitanja objašnjavao provodeći cijele večeri s Radžom u razgovoru.

Pomalo se Radža ponosio kad bi u čestim razgovorima Jerko ponavljao — radnička klasa — osjećajući da on — nevrijednik, pripada klasi koja se bori za bolji život i sreću svakog čovjeka. — Nu, kako on to prije nije mogao shvatiti? . . . To je zapravo ona stvar o kojoj stric kuka kad se sjeti Radžinog oca . . .

Legavši podalje logorske vatre, Radža bi širom otvorenih zjenica slušao o partizanskim podvizima i teško žalio što i on nije bio tamo kad su švapski vozovi letjeli u zrak a bombe tutnjile, raznašajući bunkere zajedno s čuvarima. To buđenje nije išlo ravnomjerno. Nekad, udaljivši se na obližnji brežuljak poslije rada, činilo mu se da su mu ti svi ljudi strani, da premalo znaju o njegovom skučenom, siromašnom životu. Ti časovi sumnje i neraspoloženja bivali su sve rjeđi, ali, kad bi ga spopali, bili su još duboki — životni.

Druge nedjelje premjestiše dvije desetine na mali most koji je trebalo postaviti nad jednim potokom. Radžu, koji se podosta razumijevao u strojeve, postaviše uz mješalicu. To mu je povjerenje godilo i zbog toga poče raditi više, bolje. Svaki čas jure tačke i iskreću se pred njegovom mješalicom na hrpu. Oni, koji hrane mješalicu, čekaju na njegov mig i žustro se bacaju na hrpu pijeska i cementa, koju guta mješalica. Sve se češće zatiče u mislima: eto, on Radža, fakin i mangup, ravna poslom dvadesetorice ljudi, dirigira tempo rada... znači, pa nije ni on takva ništarija, a ni toliki rauber, da kad zatreba za nešto krupno i on pokaže da nešto umije i može.

Na kraju treće nedjelje, zahvaljujući sjajno uvježbanom radu ekipe kod mješalice, njegova četa dobi desetdnevnu prelaznu zastavicu. Brigadiri zataknuše zastavicu na vrh mješalice. Lepršajući na vjetru, zastavica kao da je izazivala: — E, valaj, ne ćeš me moći dugo zadržati...

— Nu, momci, — udrite! Udrite djevojke da ju zadržimo — vikao je inače mučaljivi Radža, nastojeći da nadjača šum stroja i radne buke.

U udarničko raspoloženje čete uplete se neugodan događaj. Lijeno vucaralo, križarska njuška. Vlatek pokušao da agitira protiv rada, pokušao svoja ustaška načela, vješto kamuflirana, propovijedati i organizirati sabotažu.

Oprezno je radio, ali gdje će on tu naći istomišljenika? Kroz par dana raskrinkali ga i evo stoji pred cijelom postrojenom brigadom.

— Drugovi — resko siječe zamrli zrak komandant brigade. — Ovaj kukavan tip pokušao je...

Tip blijedi, preznojava se, staje s noge na nogu, pokušava da se drsko cereka. Brigada teško diše...

Radži se grče pesnice. On ne bi tu mnogo razmišljao. On bi bandita kresnuo i gotov posao. Sve se više zanaša, zaboravljajući sve oko sebe. Krv mu udara u vratne žile i on tapka na mjestu kao ždrijebe prije nego će poletjeti.

— To su ti, — a? Još im nije dosta!...

Komandant brzo završi. On pođe od čela brigade prema Vlasteku.

Radža više ne izdrža: — Udri ga! — jeknu izbezumljeno i sam pođe iz stroja. Nekoliko brigadira zaustaviše ga. Komandant se okrenu i dugim pogledom zadrža se na Radži. Cijela brigada mislila je isto što i Radža, ali je u nijemoj šutnji suzdržavala ogorčenje.

Komandant se opet okrenu Vlasteku, koji je sada, izgubivši i ono malo drskosti, blijed i ukočen cvokotao zubima.

— Ovim časom osmoškolče Vlasteku prestaješ nositi časno ime brigadira. Isključujemo te na dvije godine dana iz redova omladine naše Domovine.

Cijelo veče Radža se klonio drugova. Krivo mu je bilo što se onako zaboravio. — No, glupane, ima tu partizana i drugih boljih i zagrijanijih — pa između svih njih on morao iskočiti. Nije ni sam sebi htio priznati, kako je to izbilo nesuzdrživo iz najskrivenijih dubina koje i njega samoga iznenađuju.

Betoniranje mosta je završeno. Sve snage trebalo je sada uprijeti da se na Prevojni usjek šalje vlakom što više šljunka.

Jedno popodne Radžina desetina vraćala se prilično umorna s posla. Pred šatorom slagao se alat. Ročić, brzoplet i prznica, iz druge čete, navali na Radžinu desetinu vičući da nije pokupila sav alat s radilišta. To je zapravo bio nesporazum. Onaj, tko je trebao javiti Radžinoj desetini da pokupi alat iz druge čete, nije to izvršio, i tako je alat ostao tamo kraj pruge. Ročić vičući i prskajući progura se do Radže koji je do tad šutio držeći još uvijek na ramenu prelaznu zastavicu.

— Blebetalo! — planu odjednom Radža, — ne deri se! Nitko mi ništa nije rekao . . .

Ročiću je trebalo samo toliko. Prskajući još više on priskoči pred Radžu, unoseći mu se u lice: Klipane! Bojiš se priznati da sabotiraš posao.

Radžu nešto u grudima presječe. Pred očima mu na čas sve potamni. Po staroj navici diže šaku i krvnički udari. Osjeti kako pod zgrčenim prstima vilice škripnuše. Nasta gungula . . .

— — — — — — — — — — — — — — —

Nije se više ni svraćao u logor. Pošao je prema omiljenom brežuljku gdje je proveo najveći dio slobodnog vremena živeći sa svojim novim prijateljem — Pavlom Korčaginom.

Spustivši se na panj gledao je tamo prema zapadu gdje sunce naskoro treba da pređe preko njegovog grada i iza dalekih šuma odmori, od brza hoda, užareno lice. Bučalo mu je u glavi. Misli su isprekidane jurile preplavljujući jedna drugu kao dvije gorske bujice. Tek tu i tamo javljala se misao: — pričekati dok padne mrak, doći u šator, pokupiti stvari i da nitko ne vidi — otići, otputovati, — probiti se nekako do grada. Nije suđeno, to . . . takav život; previše je još u njemu toga razbojničkog . . .

Od vremena do vremena grčevito su mu se tresla uska ramena i jecaje, koji su ga gušili, teškom mukom je savla-

davao. Vidio je pred sobom Jerka i po stoti put htio mu je objasniti kako je do toga došlo. Osjećao je da se u njemu počelo nešto taliti i mijenjati usmjerujući ga nečem novom, vrijednom, a evo sada . . . Sjeti se Vlasteka kako stoji pred brigadom . . .

— Samo to ne — prostenja, dižući se s panja htjede da bježi odmah, bez svraćanja u šator, bez svog siromašnog ruksaka. Ali u tom momentu nečija ruka čvrsto ga zagrli. Kraj njega, još zadihana od penjanja, stajala je Nevenka, zamjenik komandanta brigade.

— No, Radža, jedva te nađoh! Tražimo te . . . a ti? . . .

Nevenka u času osjeti kakvu tešku krizu proživljava Radža.

— Ti, ludove, — što ti? . . . Udario, pa misliš — istjerat će . . . Pogriješio si, vidimo! Jezičavi te uvrijedio. Čast se mora braniti, ali ne tako! Preoštro si odgovorio. No, ispravit ćeš ti to na »Buldožeru«. Naša ga brigada sutra dobiva. Pokazat ćeš ti još svima koliko vrijediš . . .

To je Radži bilo previše . . .

Grčevit jecaj potrese ramena i Nevenka ga jedva zadrža da ne padne. Naslonivši se na njeno rame on se sav stresao, a Nevenka, osjećajući da u ovom času divnog jesenjeg zalaza sunca prisustvuje ponovnom rađanju malog proletera, puštala je da joj se krupne suze kotrljaju niz lice, milujući kose i lice dječaka, koji je rano zaboravio toplu ljudsku ruku.

Oto Šolc

SEDAM PJESAMA

Raspjevani zalet snova

Pruga! Pruga! Sve osvaja misli,
nemirne želje, dosad nerečene.
Raspjevati snove! Radosnice, blisni!
Željâ je ko zvijezdâ! Ej, zvijezde, zjene raširene!

Za sve danas stoput se hoće
poživjeti život (oj, razlistale gore!),
razviti jedra, zagrist svako voće!
S naših će strana pjesme da se ore!

Dječače, zdravo! Uzalud ne bdiješ!
Orač, gledaj, zaludu ne ore!
Snagu ćeš budnu u sve da preliješ,
zapljuskuješ živote ko obale more!

Kako ne ćeš, o kako ne ćeš
popiti svu radost, opojnost novog vina,
u šaržer pjesme metak ushićenja mećeš
da raspališ rafal od Šamca do planina!

Neka je sretan zalet, kada krećeš,
da na dlan svoje zemlje položiš milijun šina!
Znaj i shvati: sam nikad biti ne ćeš!
Tu je Zemlja! Tito! Njegova riječ-saće! Riječ-istina!

Sati su svjedoci (i noć — udova!),
kako goniš noći da blisnu zore nove.
Mostovi! Tuneli! Umjesto rova!
Bitko, bitko! Mladost tebe na megdane zove!

I kovat i izreći

Kad sve rekneš, druže, do krvave zore,
kad mahneš pesnicom, makar sto i prvi,
zatutnjit će oblaci, tresti će se gore
od pjesama naših, od šuma naše krvi!

Kad se vratiš, druže, kada se vratiš
i začneš kovat sve do nebosklona,
do Petoljetke put i ti ćeš da kratiš,
jer Pruga je tvoja, naša je ona!

Mrva žetve

Ne daj, gledaj, razbistri sve česme,
dahove i kretnje, izreci radost sata,
prevladaj i gazi sve kule od karata!
Poslije kletve žetve, žetven kikot pjesme!

Kaži svima, svima, svemu svijetu,
ushićenju svakom sebe ćeš da pružiš,
radosnicom brizni prošlosti osvetu,
neka bude da nikad ne protužiš!

Prokuni vraćanja, laćanja iznovica,
ponesi se s Danom, novo čulo kreni,
probudi nutrine skrivenih radosnica,
obasjaj trenutke, podaj sunca zjeni!

O, prošlosti! Davnost! Teški spomen sanjanja!
Prugo miljenice! Za te živjet sada!
Bdjeti! I htjeti! To je tajna trajna uranjanja!
Tako kročiš, velik, cestom Novog Grada!

Znati i iskustva

Ne kriješ pred sol· m mrtvog, što je pao,
pamtiš stisak zadnjeg zagrljaja,
bdiješ rad druga, što je život dao,
bdiješ nad pjesmom, nad snagom zavičaja...

Pesnica radosti

O tebe vežem kotvu svog korijenja,
u tebe pohranjujem moja topla blaga,
iz tebe rastu životi, gorenja,
ti, vijugava, lepršava, draga.

Radosti naša nova! Raspjevano budno čulo strasti!
Kad daljinu grliš, o kako dršćeš, vita!
Zbog tebe prohodaše bogalji, tukoše se kljasti,
kovača slobode žudne u tebi svak čita.

Za te i zbog tebe, rumena jabuko,
treperi mladost, u njoj ključa dah ljubavi-ključa.
Rasti, cvjetaj, obgrli zemlju moju, djevojko,
razmili se zemljom, gori kao luča!

Za ovu gordost bratsku ja Hrvat prvi puta,
ti pesnica radosti, ostvarenja metak,
sva žudno saće započeta puta,
sva zanos, sva sloboda i nikad više samo letak!

Što danas oči vide

Što danas oči vide, to sva čula znaju,
to pečat biva, to cvatu sve nutrine,
drhtim, plinem, davne blizine
sniju i bdiju, kumim snage, nek i dalje traju!

Treptaj svaki gost je trepavica,
rast vidika ovih polet je gledanja!
Snage! I moći! Valja poći nova tkanja
razotkrivat! Sretati plimu željâ-lastavicâ!

Disati, zapisat sve bojeve, bitke,
rojeve popjevaka dati svima, svima!
Kriknuti i ciknut kao tane britke
riječi, što dišu travama i tlima!

Razvezati zvona za beskraj slave zori,
u teške kapi znoja ugradit volju zavičaja,
nakon svega reći: otvori se, otvori,
kapijo slobode, trajnosti strasna raspjevana kraja!

Svima

Svima! Svima! Pjesmu uzdrhtalu!
Za Djelo dar! Zahvalnicu!
Sretan, puštam suzu radosnicu,
ko žudnu pticu ustreptalu!

Pjesmo, zdravi zdrave! Pozdravljaj!
Ganuće budno svima odnosi!
Radost ovoj radosti obnavljaj!
Pjesmo moja, slavi! Uznosi!

Zlata Kolarić-Kišur

CRNI BRIGADIR

I.

Od zore do podneva tovari Milan vagonete kamenjem, gura ih uz pomoć drugova na radilište i tamo istovaruje, a pri tom pjeva kao da se i ne radi o tonama kamenja, koje prolaze kroz njegove ruke. A njemu ne samo da se pjeva, već bi on i zaigrao i potcikivao, da se čuje nadaleko kako je radostan i kako mu je srce prepuno zadovoljstva i lagodnosti. Ali to sada ne smije. Vrijeme je rada, kad su sve glave sagnute nad pijucima i lopatama i sve mišice napete, a pažnja usmjerena na izvršenje zadatka današnjeg dana, koji treba ostvariti, pa ako je moguće i premašiti. Zato Milan prigušuje one bijesne kliktaje, koji bi htjeli da provale iz grudi, gdje iza razdrljene košulje snažno kuca srce, prepuno nečeg novog, svečanog, čemu on ne zna imena.

Nikada prije nije on nešto takova osjetio, sve do časa dok nije stupio u radnu brigadu, u kojoj se njegov život iz temelja izmijenio.

Mišićavo njegovo mladenačko tijelo i garavo lice ističe se između stotina drugih bakrenastih, suncem opaljenih, svojom izrazito tamnom puti, koju nije trebalo tek sunce da oboji i potamni. Nasmijane crne oči blistaju mu danas osobitim sjajem, a imaju i rašta. Jutros kod dnevne zapovijedi pročitano je i njegovo ime među pohvaljenim brigadirima i zato se danas još veselije izvija njegova pjesma i širi nad radilištem:

»Moj se vranac na breg penje, o-oj!
Često staje na kamenje, o-oj!
Iz kamenja vatra seva, o-oj!
Dok moj Aljo pesmu peva, o-oj!«

— Ej, Milane, ti ćeš i umreti s pesmom! — dobacuje mu komandir čete. — Vazdan ti se peva.

»Da što da peva!«, uzvraća Milan veselo. »A zašto i ne bi?«

— Ajde, ajde, samo ti pevaj, oštro i veselo. Dok ti se ruke utrkuju s pesmom, dobro je.

»Ho-op!«, zahvati Milan teški kamen i ubaci ga u vagonet kao da prebacuje loptu u igri košarke. I razmišlja on dalje: A zašto da ne pevam? Eto, i komandiru je milo kad pevam. I nitko se ne izdire: — Lena mrcino, što ne radiš?! Džukelo ciganska, što se ne makneš! — već svi lepo drugarski: — Samo ti pevaj! —

I još većom lakoćom odvali kamen. Sa svakim kamenom kao da odvaljuje jedan dio svog proteklog života, koji nikad, pa ni u djetinjstvu nije bio lagan. Teško je ciganskom djetetu kad dunu kasni jesenski i zimski ledeni vjetrovi, te fijuču i briju kroz prokislu čergu, koja je za oluje

uvijek u opasnosti da je vihor u svom naletu ne ponese sa sobom. Nije uvijek ni vatra kadra da zagrije prozeble udove golišavog cigančeta, kojemu oči suze od dima, a želudac mu više prazan nego sit. Jedino ljeti nakon velikih sajmova, kad bi cigani rasprodali izrađena korita, onda je i pod čergom bilo sve sito, ali ne za dugo. Bez zemlje i stalne zarade njihov je život ponajčešće pratila bijeda. U takvim danima potjerali bi cigani djecu u selo, da isprose mjericu brašna, ili koji dinar, a seljanke bi se ražalile nad polugolom djecom i udijelile po darak od svog suviška. No Milanu bilo je mrsko obijati tuđe pragove i pružati ruku za dinarom. Još onako malešan on je volio pomagati ocu i kod najgoreg posla, čišćenja zahodskih jama po zaselcima, nego li prosjačiti.

Željno bi znao promatrati seosku djecu, kako čisto odjevena i opremljena knjigama polaze u školu, a kad bi mu koji mali seoski znanac s ponosom pokazivao što on sve u školi uči, Milan bi zadivljeno zirkao u te knjige. Nikako nije mogao da shvati zašto i on ne ide u školu. Uporno je ponavljao svoju želju za školom na užas čitavog ciganskog plemena, koje se zgranulo i sumnjivo ga gledalo, kao da nije njihov.

»Kakva škola? — Slušaj ti samo nas, to ti je najbolja škola!« uzvraćali bi mu prijekorno.

Jedino majka tješila bi ga: »Nije to, sinko, za cigane. Danas nam je čador razapet ovdje, a sutra tko bi znao gdje. Pa eto, vidiš i sam da ne bi mogao ići u školu, jer tamo ide se svakog dana. Nije to za sirotana koji se probija od nemila do nedraga! A kad bi i išao, ne bi ništa više postigao. Život ne daje svima podjednako, ali jedno je sigurno, da ciganu daje više šakom nego li kapom. To je ciganska sudbina!«

No taj odgovor nije ga zadovoljio. Nešto se u njemu bunilo. Zašto njegov život nije jednak životu njegovih

vršnjaka, nego je drugačiji? Razmišljao je o tom u mirnim toplim noćima izvaljen pred čergom, gledajući one bezbrojne sjajne zvijezde, koje kao da su i njega motrile i veselo mu žmirkale. A više put bi i kliznula koja, kao da će do njega, ali bi se u posljednjem trenutku predomislila i sakrila se u nepreglednom zviježđu. Čuo je on od ciganki, da je dobro u tom času nešto poželjeti, a on bi uvijek poželio, da se u njegovom životu nešto promijeni, da bude drugačiji nego što je sada.

I jednog dana došla je promjena. Ali ne ona, kakvu je priželjkivao Milan, već teška i strašna, kakvu ne bi predvidjela ni najcrnja mašta. Došla je u obliku okupacije nad našom zemljom, pod okriljem fašizma i u znaku divljačkog »novog poretka«. U nizu bezbrojnih nasilja i zločina donesen je i krvavi rasni zakon, koji je sa nečovječnim udarom pogodio i cigane. Svu Milanovu svojtu pobiše maljevima, jedini Milan, sakriven u šumarcima, spasio si život za prvog vala pokolja. Ali zar se uopće moglo nazvati životom to što je Milan proživljavao kasnije, kad ga ipak ščepaše i odagnaše na prisilni rad?! Izvrgnut najstrašnijim patnjama i poniženjima dvanaestgodišnji dječak kulučio je i živio gore od životinje.

»Izdrži« šaptao bi mu stariji jedan drug. »Ima ljudi, koji se u planinama i šumama bore za pravdu, progonjene i ponižene. Oslobodit će i nas!« Pošli bi i oni k njima, ali im bijeg ne uspje. Iza neuspjela bijega postade postupak još strašniji. Jedino mladenačka izdržljivost, mržnja na okupatora i vjera u narodne borce podržavala ih je na životu.

Strašne su to bile godine, ali kad je pod udarcima partizana prsla okupatorska sila, doživio je i Milan svoj preporod. Dobio je sva prava, koja uživa čovjek koji radi. Sve razlike, koje su prije razdvajale ljude, bile su uklonjene, a užasno doba okupacije ostade u svijesti kao najteže nasilje nad čovječanstvom. Eh, kad se sada sjeti sveg zla, što je

nad njim prohujalo, zar ne bi zapjevao glasno, da se potresu sva brda?

Ovdje, u radnoj brigadi ostvaruje se ono, što je on uvijek želio, što je bio i san njegovih zvjezdanih noći u djetinjstvu, da živi i radi kao i njegovi vršnjaci. Otkako su ga primili u drugarsku zajednicu, on nastoji da dokaže svima da zaslužuje drugarstvo. I još ga nešto uznosi. Ovdje će se ispuniti i njegova davna želja, naučit će čitati i pisati, pa kad izađe iz brigade, on će kao pismen čovjek poći dalje u tečaj i postati traktorista, ili upravljač drugog kojeg vozila, postat će koristan čovjek, poštivan i cijenjen radi svog rada.

Tako Milan razmišlja, pjeva i tovari, pjeva i istovaruje i sretan je i presretan pod vedrim sunčanim nebom.

Ali mali jedan oblačak plovi i nad ovom vedrinom. Što onda, ako ne nauči pisati? Onda ne će moći dalje na tečaj! Odjednom zastane mu pjesma u grlu, od velikog straha, koji ga obuze. Nije to malenkost upoznati sve one zagonetne znakove, a nije ni to dosta, valja ih znati i napisati, ili kako Milan kaže, nacrtati. Izgubljeno gleda preda se, tako izgubljeno kao da je već sve propalo.

Ali tek na čas. Njegovih sedamnaest godina ipak ne ustaje pred zaprekama. Učit će, mnogo učiti, pa će i naučiti, tješi se Milan, pa stisne zube, bijele kao đerdan, a zatim ispljune kao da bi htio izbaciti iz sebe svu gorčinu, koja se u njemu skupila kod pomisli, da možda ne će biti kadar da se opismeni.

»Jesi li ipak jednom ućutao?« upita ga djevojka, koja s njime u njegovoj trojci tovari i gura vagonete. »Baš sam i čekala da vidim, kad ćeš se umoriti«.

»Kad se nisi ti umorila od tolikog kamenja, ne ću se valaj ni ja od pesme«, uzvrati joj Milan vragoljasto.

Ne može se Milan dosta načuditi, kako ta djevojka mirno drži korak s njima u trojci, ništa ne zaostaje i ni-

malo ne uzdiše, a ipak, gdje li su njene ruke od njegovih! Čine mu se male, kao dječje, pa otkud im snaga?

»Reci ti meni, Stano, a što si se ti upela da guraš s nama vagonete? Zar ti ne bi bilo lakše da čeprkaš dolje s drugaricama lopatom?« upita je Milan, ne prekidajući utovar.

»Hoće mi se, eto! Zašto da muškinje misli, da je ženskinje manje vredno«, odsiječe Stana ponosno.»Kad smo već došle na prugu, pokazat ćemo što možemo. Barem mi, koje smo čvrste!« dokrajči jedro šabačko djevojče, zabacujući glavu unatrag da ukloni neposlušne plave uvojke, koji neprestano padaju preko čela i smetaju pri radu. Ne može ih rukom zagladiti, jer ruke su sada ovdje da rade, a ne da začešljavaju uvojke.

»Ti radi kako te volja«, ispričava se Milan, kao da je rekao nešto nezgodno. »Ja sam samo mislio, da to nije olako za ženskinje . . .«

A Stana upela mišice i ne da se. Kao ni one stotine okonje, koje isto tako nastoje, da djelo mladih ruku što prije privedu cilju. I što su dulje na pruzi, to im je svaka stopa ove zemlje draža, a radni polet sve veći. Jer ovdje ne stvaraju čuda samo ruke — ovdje je glavni pokretač polet! — U tom je tajna uspjeha!

II

Podne je!

Dosta je za danas rada. Treba i mladim brigadirima okrepe i počinka. Alat zabace preko ramena i pjevajući kreću s radilišta u logor. Znojni su i prašni, no kao uvijek dobro raspoloženi. Na odlasku još jednom bacili pogled na radilište, kao na nešto drago njihovo; tako su se nekoč rastajali od svojih pješčanih kula i tunela! Ali ovo što sada grade nije više dječja igra već ostvarenje ozbiljnog i ogromnog djela, koje ih ispunja gordošću i neiskušanom radošću. Taj veliki odgovorni posao obavljaju oni savjesno kao ozbiljni potpuni ljudi, ali sa zanosom, radošću i vedrinom koja je svojstvena samo mladosti!

»Vidjet ćemo, ko će biti najvredniji kod kazana«, dobaci jedan od onih, koji zadnji odlažu lopate i pijuke kad je na čas zamuknula pjesma.

— Šteta što ne pohvale i takove! Onda bih ja svakog dana bio pohvaljen, nadoveže drugi.

Šale se oni i zadirkuju, te s pjesmom i šalom brzo stižu u logor. Brigada se postroji pred kazanom i požudno upija miris, koji se iz njeg širi i ugodno draška nosnice ogladnjelih brigadira. Stoje oni sa šoljom u ruci i čekaju dok se obredaju najvredniji i jutros pohvaljeni, a usput radoznalo zavirkuju u kazan, ne će li iz variva upecati i koji komad mesa. Kad se uvjere da će biti lovine, talas zadovoljstva zapljusne brigadu.

»Danas će opet proraditi repetir-kumpanija«, nagovještа intendant kuhinje. »Za gerštlom i grahom nitko se ne jagmi, ali kad je meso, duplira se udarnički.«

Smije se brigada i žuri da prebaci normu i kod kazana, kao što je prebacuje na radilištu.

I Milan se smješka. Ne samo zbog mesa, jer on je zadovoljan i s dobro zamaštenim varivom. Smješka se on, što nekoč prezreno ciganče i izrod ljudskog roda stoji ovdje, u redu s drugima i ne čeka milostinju, nego svoje, poštenim radom stečeno pravo. I nitko ne okreće od njega s prezirom glavu, niti mu što podrugljivo dobacuje, već lijepo drugarski pita:

— Čuj, Milkane, koliko si danas prebacio?«

»Za dvadeset od sto više od jučer«, ozbiljno uzvraća Milan, premda su ti postoci njemu još nekako mutni. Ali on je uvjeren, da je danas uradio više nego jučer, i to mu daje pravo da se stručno izražava.

— A vredi li što ona drugarica, što radi s tobom u trojci?

»Vredi, — i te kako vredi«, pošteno priznaje Milan napore djevojaka.

— Ja sam mislio, da od baba ne će biti mnogo koristi, ali grabe one junački! prizna i drugi.

Tako u razgovoru ispražnjuje Milan svoju šolju i još se dva puta prošeta do kazana, ali mu nitko ne prigovara. Još ga i kuharica prijazno sokoli: »Jedi, momče, naradio si se danas, pa treba da jedeš«.

A nekoč, kad se je rušio od gladi i umora, udarao ga je okupatorski sluga nogom i grmio: »Krepaj, kad nisi više za posao!«

Za to mu je iza svih poniženja, koja je podnio u svojem kratkom, ali nemirnom životu, ovo danas neobično i neiskazano lijepo. — Poslije ručka ispruži se u hladovini na zasluženi odmor. No ne će on dugo. Ispravit će samo malo leđa, koja su se toliko puta savinula kod prebacivanja kamenja, a zatim će ispod uzglavlja izvući svoj lijepi bukvar, umotan u čisto oprane obojke i odgonetat one čudne znakove, koje učo naziva slovima. Kakve li divote, kad nauči sva ta slova, pa razastre onaj veliki papir, što ga zovu novine, te sam svojim očima pročita sve što sada još mora moliti druge da mu pročitaju! Ili onu učinu knjigu s lijepim pjesmama, još ljepšim od onih, koje je nekada čuo od guslara po sajmovima.

Pročitavši nekoliko puta potiho zadaću, izvadi još bilježnicu, zareže olovku i otputi se u školu. To je baraka sa širokim klupama, velikom crnom pločom i mladim, požrtvovnim učiteljem, koji se svim silama trudi, da privede svjetlosti one, koji su silom prilika ostali u tami.

Svijestan važnosti ovog mjesta Milan ulazi sabrano i ozbiljno, tim više što je danas tu i neka posjeta iz grada,

koja sa zanimanjem promatra kako tvrde ruke, vične samo teškom radu, strpljivo izvlače slova.

»Kaže učo, došla je iz Zagreba. I kaže da piše u knjige ili novine, — i kaže, da će pisati o pruzi«, tumači Milanu potiho njegov susjed, čičica od preko pedeset godina. Sjedi čiča pod svojom šumadinskom šubarom i ne skida je, ma da se od pripeke sa krovišta cijedi katranska smola. Koščatom i žuljevitom rukom grčevito stišće olovku. Niz čelo mu teče znoj i ne znaš koliko od vrućine, a koliko od muke, što nikako ne može da lijepo okruglo ispiše slovo O, nego mu uvijek izađe kao neka kržljava babura. Njegova prosijeda glava napadno se ističe među mladim licima, a naročito ovdje na pruzi, gdje izgleda da se cio svijet sastoji samo od mladosti.

Vole mladi starog Acu. On je njima i kao otac i kao drug. Iskusan je, pa malo i posavjetuje.

»Požeo sam i površio, pa odoh i ja da pomognem mladima. I onda, video sam, svi naši vratiše se s pruge pismeni, pa zašto ne bih i ja pre smrti naučio ono, što sam želeo od detinjstva«, tumači Aca javljajući se u brigadu.

— Zašto nisi učio čitati kod kuće, u selu? Ima i tamo tečajeva, zapitkuju ga radoznalo drugovi.

»Ima, — dabome da ima, ali kod kuće uvek ti se nešto ispreči. Il baba, il deca, il neki poso. A tu u brigadi čovek se prosto povede za drugima, ni sam ne znaš kako«.

I doista, ponio ga zanos mladosti, te on uči kao da i nema već dobrih pet križeva na leđima. »Moram učiti«, ozbiljno će on. »Kad se vratim kući, pitat će me unuče: »Deda, da li si naučio pisati?«

— Da li ti teško, druškane? — pita ga gošća iz grada, gledajući ga kako s mukom piše i briše.

»Teško, drugarice, teško! Ni jedan ašov nije tako težak, kao ova mala pisaljka. S motikom mogu ja bez prekida od zore do noći, al s ovim borami ne!« Pa zatim nadoveže po-

tiše i nešto sramežljivo: »A kaži, drugarice, hoćeš li ti metnuti u one vaše novine, da ja ovde pod sedu glavu učim pisati?«

— Razumije se da hoću! Sve ću napisati, što god zaželiš.

Gusti mu brk poigra od radosti. Pisat će u novinama baš o njemu, najstarijem brigadiru šabačke brigade. Kolike li časti!

Svi đaci od reda nastoje da se iskažu pred gošćom i pružaju na uvid svoje mukom ispisane retke. — »Nije to bilo lako ispisati«, — tuže se oni. Ne će pisaljka da sluša, bježi gore, dolje, iznad i ispod crte. Teško je njojzi biti gospodarem, dok se ne izvježbaš. Ali kad ih pohvališ, osokole se i dobivaju volju za daljnji napor.

Ponosan je Milan, kad ga gošća u znak priznanja pogladi po kratko ostriženoj gustoj kosi. Ne pamti on, kad ga je itko pogladio. Ohrabren, pohvali se djetinjski iskreno: »Umem ja i čitati!« I ispod gustih trepavica pažljivo promatra, kakvi je dojam proizvela njegova izjava.

»Hajde, da čujemo! Pročitaj mi što piše ispod ove slike!«

Siguran je Milan svoje stvari. Već je toliko puta pročitao ovu stranicu, da je znade naizust. Zato izbaci oštro, bez razmišljanja: »Ker!«

Sa svih strana zaori smijeh, samo se učitelj drži ozbiljno i blago opominje: »Ne nagli, Milane! Pogledaj dobro što piše«.

»Pas!«, propenta Milan, postiđen, a krv mu podlije garave obraze. Volio bi propasti u zemlju, nego li se tako osramotiti! Što će ova gospoja misliti o njemu?! Tu se najprije isprsava, i onda izvali »ker« umjesto »paš«! Nešto ga je gonilo da se pohvali i dokaže kako je u brigadi naučio čitati i pisati, i još mnogo toga, lijepa što on ne može tako olako izreći, a kad tamo, ispao je kao hvališa i neznalica!

Duboko sagne glavu nad bilježnicu, da sakrije obraz, koji je tako obrukao. Oko njega zuji kao u osinjaku. To

njegovi drugovi jednoglasno sriču: »La-la-za-pa-li-o-lu-lu«, samo on šuti i ne može ni slova izustiti. Od muke mu se osušio jezik i kao da se prilijepio o nepce.

Ali doskora se sabere. Sjetio se kako se u brigadi najviše postizava ustrajnošću, pa će i on tako! Dokazat će on što zna!

Prihvati se bilježnice i uporno poče slagati slova u one ravne crte, dok ih konačno ne upokori, da stoje u lijepom redu. Dovršivši požuri do učitelja i pružajući mu ponosno bilježnicu, šapne:

»Pokaži joj, učo, ovo! Nek vidi da ja znam ispisivati i svoje prezime. I kaži joj, da je to pisao Milan, — onaj koji zna, da u knjizi piše pas, a ne ker!«

III.

Nad Bosnom još leži tanka maglica, kroz koju se tek probija jutarnje rumenilo, a brigada je već u punom zamahu prionula poslu.

»Ako se požurimo zorom, lakše ćemo dok pripeče«, misle brigadiri, utrkujuć se sa suncem.

Udaraju pijuci dvostrukom snagom odmorenih mišica, bljeskaju lopate u brzom tempu rada, a drobilica ne stiže da nadrobi dosta šljunka za brojne tačke, što jure radilištem.

I jutros je Milan za vagonetom, i tako će on svakog dana, dok ne izvezu iz usjeka kamen, potreban za učvršćenje nasipa na njihovoj dionici. Tu je jaki uspon i mogle bi navaliti bujice na svježe nabijenu ilovaču i podrovati je. Treba to podzidati prije nego što udare jesenske kiše. Vrijeme je ovdje hirovito. Čas žari sunce, a za čas se dovaljaju oblačine, izlije se pljusak i raskvasi zemlju kao kašu, te uništi trud tolikih ruku. Znade to i Milanova trojka, kao i cijela brigada. Zato je i svaki pokret ruke točno odmjeren i proračunan. Ne gleda se ni desno ni lijevo; krcati

vozovi prolaze pored njih starim uskim kolosjekom, krcati novim smjenama, koje kliču i pozdravljaju, no sa radilišta im nitko ne odgovara. Ovi regruti rada, koji tek pridolaze, ne znaju još da je ovdje svaki čas dragocjen. Ovdje se radi s veseljem i srcem a što više posao odmiče, to je i zadovoljstvo veće.

Ni pogled na nabujalu Bosnu, na kojoj veselo šume stare vodenice, ni čamci koji presijecaju bujicu vode, ne dovode ih u napast da uspore rad. Kasnije, nakon svršenog rada raštrkat će se oni obalom i polijegati pokraj stada ovaca, koja leže u hladovini, troma od omare i gustog runa, koje ih pokriva. Ali i odovud će oni s ponosom i ljubavlju pogledavati na čedo svojih napora, koje pod njihovim mladim mišicama postaje čvrsti nasip, po kojem će uskoro kolati novi život.

Lagano klizi vagonet usponom uz nasip. Ovdje je potreban oprez, da se vagonet ne povrati i ne satre one, koji s njim upravljaju. Upire Milan i po običaju pjeva, a kad nagazi bosom nogom na šinju, još hladnu od svježe, vedre noći, zagolica ga taban, te poskoči kao mlado, jogunasto ždrijebe.

»Ne luduj, Milane!«, opominje ga Stana. »Opasno je ovdje ludovati!«

Jedva to izreče, a mukli vrisak prekine pjesmu. Po tračnici prosu se rumeni trag.

»Uprite, — uprite!«, prostenje Milan, upozorujući druge u trojci da će vagonet poći natrag, kad njemu popuste sile.

— Gajde ti tvoje, što ne paziš! — izdere se onaj treći iz trojke, ne znajući o čemu se radi.

»Jadna ti majka!«, zavapi Stana ugledavši krvavi trag i Milanovu nogu, koju je prignječio točak vagoneta. »Pomozite, drugovi!«

Na radilištu nasta uzbuna i trka. Oni najbliži priskoče, podupru vagonet i oslobode Milana. Priskoči higijeničarka.

Naslonjen o Stanu, Milan još uvijek stoji i gleda zbunjeno i preplašeno oko sebe. Bol je još podnošljiva, jer je noga kao otupjela od udarca. U neprilici je što je prouzročio strku i najradije bi zamolio drugove, da mu oproste što zbog njega gube vrijeme i prekidaju rad.

»Imaš sreću«, izjavi higijeničarka, pregledavši nogu. »Po svemu izgleda, da kost nije povređena, ali je malo mesa na njoj ostalo. Grdno te je oderalo. Tu je potreban liječnik. Odnesite ga, drugovi, do ambulante!«

»Ne, — ne treba! Sam ću ja«, brani se Milan i pođe nekoliko koraka naprijed, ostavljajući za sobom lokvice krvi.

— Nisi od željeza. »Iskrvarit ćeš i otrovati ranu«, bore se drugovi s Milanom, dok se on opire posljednjom snagom. Zar da njega, čigu, drugovi nose? Ne, to ne može biti!

Ali što je to odjednom? Radilište kao da se okreće i gubi nekud daleko-daleko, a on ostaje sam samcat, kao u magli. Nije se više opirao — — —

A drugovi ga poniješe u ambulantu gotovo trkom.

Osvijestio se na čistom, mekanom ležaju. Sve je oko njega tako bijelo i sjajno, da ga upravo bole oči od tolikog sjaja. Htio bi da skoči, ne snalazeći se gdje je, ali ga netko zadrži.

»Polako, momče! Strpi se, dok ti tu kožu zakrpamo. Bilo bi bolje da si poderao državne đonove, nego li vlastite. No, ništa zato. Izrast će novi i ljepši«, šali se liječnik, pregledavajući nogu. »Dobro si se udesio. No, sad stisni zube, da vidim kakav si delija!«

Nije jaukao, ni kukao. Stisnutih šaka i žmireći ležao je nepomično, premda bi najradije urlao od bola. Kao da mu kopa po mozgu, a ne po nozi. Ali jaukati ne će. Nije on kukavica ispod čerge. On je brigadir, koji je vičan podnositi tegobe bez prigovora.

»Tako, — gotovo je! Junak si ti«, javi se opet liječnik. »Sad još samo da te ubodem ovom iglom, za kaznu što si bio neoprezan, a zatim se, sinko, odmaraj. Moći ćeš ljenčariti četrnaest dana.«

Injekcija protiv tetanusa veoma ga je zaboljela, ali više od svega zaboljelo ga to, što je čuo od liječnika. Četrnaest dana ljenčariti, to mu nekoč ne bi bilo krivo. Znao je on satima proležati na leđima, žmirkajući na sunce, ali onda nije imao drugog posla, dok sada njega čekaju dužnosti, koje on želi izvršiti, a kako će sada, kad je pozlijeđen i izbačen iz stroja.

Duboki san oslobodi ga doskora od njegovih briga i boli. Nisu ga budili ni u vrijeme objeda. Pustili su da mu san, taj prirodni melem, olakša prve boli.

Kad se je probudio, sunce je već koso upadalo kroz male prozore ambulantne barake, čije su se aluminijske stijene ljeskale srebrnastim sjajem. Možda je od tog sjaja i otvorio naglo oči. Bol u nozi brzo ga sjeti svega što se je jutros zbilo. Sjeti se i liječnikovih riječi. Četrnaest dana ovako! Evo, već je i današnji dan prošao u lješkarenju, a sunce već naginje zapadu. Skoro će i unoćati, a on još tu leži i danas je samo nekoliko vagoneta kamenja prevezao!

Naglo se uspravi na ležaju. Još i to! Učo je reko, da će danas učiti veliko slovo »Z«, a njega nema tamo. I tako kroz četrnaest dana. Do onda će drugovi proučiti cijeli bukvar, a on će i dalje ostati nepismen i još će zaboraviti i ono malo, što je već naučio.

Postade mu nesnosno. Ne će oni bez njega dalje, — jok! Nije on u brigadi da ljenčari, nego da uči i radi!

Odlučno skoči s ležaja i pokuša stati na ozlijeđenu nogu, ali ga bol u prvi mah povali natrag na ležaj. No on ne popušta. Izdržat će. Rana je čvrsto povezana, a što boli, nije mu ni prvi ni zadnji put. Preboljeo je on već rana bez povoja i bez lijekova, pa će sada još lakše.

Nikoga nema u srebrnoj kući, u pravi čas. Tiho, kao tat dovuče se do vratiju i nestane u zelenom grmlju ispod ambulante.

Boli, — vraški boli, no, izdržat će. Kakvom su mu to ljutom travom obložili nogu?! Žari i grize, kao da je stotinu pijavica zavito u povoju.

Usprkos bolovima hramlje on dalje i spušta se niz brijeg. Postajkuje i sjeda, a onda opet žuri dalje, sve u strahu da ne ide za njim potjera iz ambulante. Kad stigne u logor, bit će već lako. Onda će on njima tamo dokazati, da to ide i bez ležanja. I opet kreće naprijed. Već je na dohvatu radilišta, na kojem radi druga smjena.

Kad spaze Milana gdje silazi niz brijeg, zastanu u radu: »Gledaj našeg Milana. Gazi kao da ga tjeraju s onako izranjenom nogom! Taj sebe ne žali.«

»Poludio je on, ili oni gore, koji ga puštaju s takovom ranom«, nadovezuje drugi.

Svi se čude i snebivaju, dok Milan silazi i trudi se da što manje hramlje, da ga ne bi vratili natrag. »Zdravo, drugovi!« pozdravlja vedro, skupivši svu snagu da ne oda bol.

»A kako si, Milane?«, pitaju sa svih strana.

»Fala, dobro!«, uzvraća on mirno i kao da je to posve prirodno i razumljivo da mu je dobro.

Jedan od drugova iznenada primijeti: »Pazi, Milanče, zavoj ti se prokvasio! Sjedi ovde.«

»Ne mogu, žuri mi se!« izvine se on i otšepesa dalje.

— Stani! Ne igraj se! Ostaj ovde! — No on već odmače.

Kaplje znoja probijaju mu čelo, dok mu tijelom prolazi studen. Samo da uzdrži! — Mora! — Već su i barake na dohvatu. Što im se više približava, to više požuruje korak i ne mari što za njim ostaje crveni trag.

RADNIČKA BIBLIOTEKA ZAGREB

»Nesretni zavoj! Izgledao je tako čvrst, a eto, sad ne vredi ništa. Tko bi to mislio!«, ljuti se Milan. Ima on u torbi čvrstih obojaka, ne ovake krpe. Previt će on to bolje.

Kad se je pojavio na vratima škole, blijed kao stijena i s krvlju natopljenim zavojem, usred sricanja nastane tišina. Učitelj se prenerazi i ne nalazi riječi.

Naslonjen o vratnice prousti Milan tiho: »Došao sam — —«.

— Kako to, Milane, da već — — —.

»Rekao si jučer, učo, da ćemo danas učiti veliko »Z«, pa sam — — eto — —«

Ali ne doreče.

Pod njim kao da nestaje tla, a on tone duboko, duboko — — —

Učitelj ga još u pravi čas prihvati svojim čvrstim rukama.

Rujan 1947.

Đuro Šnajder

ZASTAVA

Osjećaš li druže
u znoju

u grmljavini mina
u mrmoru vode

da je svaki pucanj
i svaka kap znoja

karika više
u lancu slobode.

Za cestu željeznu
naše petoljetke:
šume gore.

U seoskom šljiviku dim
sjeća seljanku mladu
sestre graditeljke.

Tko može još da u ovoj zemlji
upire pogled u zastave tuđe?

Na jarbolu brigadna
lepršа na vjetru
i govori:
brigada je moja udarna, udarna.

Marijan Matković

OKO VRANDUKA

1.

Kasno ljetno veče. Od brda do brda plete mrak paučinastu koprenu i za koji čas će u nju zaviti nemilsku kotlinu. Sa svih strana, tamo od vranduckog tunela do Bistričaka, navaljuje tamna bosanska noć.

— Što je, druže, ne ideš spavati? — pita na prolazu nepoznati mladenački glas i ne očekujući odgovor odlazi u baraku.

Tišina je — unatoč žuboru nabujala potoka, što se šumno ruši u rijeku. Čudiš se ovom brzom prelaženju iz dana u noć, iz vreve, vike, povika i smijeha, u tišinu žubora potoka i zujanja zrikavaca. Još malo prije vidio si, tik ispod barake Štaba VI. sekcije, izgrađen nasip, što se kao velika

crvenkasto-žuta zmija pružio preko oranica, na kojima se talasaju kukuruzi, a sada mu više ne naslućuješ ni konture. I nije dugo, što su se brigadiri povratili s posla, što se orila pjesma... Došli su, odložili lopate, povečerali, zapitkivali o rezultatima rada, više se puta bučno nasmijali slušajući šale starog šaljivdžije kuhara, diskutirali o radu sutrašnjeg dana, hvalili nekog udarnika, za koga su svi prvog tjedna mislili da je šeprtlja, a on je, eto, prebacivao danomice, već treći tjedan, normu, i nitko ga nije mogao dostići.

— Je, ja vam velim, druže, kad ga bute vidli, ni vi ne bute verovali, kaj more naš Stevan. Skoro ga ni za videti — tumači mladi Zagorac i oblizuje kašiku.

— Ti opet pretjeruješ, Joža. Stevan je dobro građen i žilav je. A najvažnije je, što on ima svoj sistem u radu. Bez žurbe, čini ti se, polagano, no zato ga uvijek u jednakom tempu obavlja.

— I u kulturno-prosvjetnom je radu Stevan vrijedan — dobacuje treći.

— E, Stevan... sa zanosom izgovara mali kurir Stipo iz Bugojna, i vidiš, kako u trinaestgodišnjaku raste želja, da bude sličan tom mladiću, koga svi hvale. — E, Stevan...

Polijegali brigadiri, utihnuli glasovi. Još uvijek žmirkaju plašljivo u noć osvijetljeni prozori baraka: to se šapatom izmjenjuju posljednje misli...

— Ej, Stipo... — zove mlado djevojačko grlo, no nitko se ne odaziva. Stipo nije noćas dežuran i već spava tvrdim snom djeteta. Možda baš sada sanja Stevana i ponovno u snu čuje njegove riječi: Ja vam kažem, drugovi, ne zvao se ja Stevan Stanković, ako u posljednjoj godini naše Petoljetke naš Stipo bude ne samo brigadir, nego i komandant brigade...

A Stipo se, sa svojim mutiranim glasićem, uza smijeh ostalih, ozbiljno interesira, što će se graditi u godini 1951.,

i njegov nemir mogu da umire samo Stevan ili drugarica Mara, koja rukovodi kulturno-prosvjetnim radom brigade.

— Bit će, Stipo, još posla za omladinu. Izgradit ćemo mi našu zemlju, da bude lijepa kao vrt. Razumiješ, kao vrt.

Vjeruje Stipo Mari svaku riječ, ne treba mu ona mnogo dokazivati. Pametna je ona djevojka, čita neke latinske knjižurine i postat će profesorka. Svi je zovu »naša Mara« i ponose se s njom. I Stipo se sjeća, kako ga je ona prva prigrlila, kad je ono jedne noći došao u brigadu, da ga uzmu, »jer i on hoće da radi na Pruzi!« Pošla je s njim u sekciju i isposlovala, da Stipo postane kurir. »Naša Mara«. Njoj je on prvoj ispričao svoju historiju: otac umro od tifusa, starijeg brata zaklali Nijemci, ostala majka i šest gladnih ustiju. Sada su mu braća u raznim zavodima i njega su htjeli smjestiti, »no on ne će besplatno da jede državni kruh!«

Začas će utrnuti i posljednje svijetlo. Treba brzo popušiti cigaretu. Prilazi stražar.

— Hladiš se, druže! A? Ugodna noć! A kako ti se sviđa kod nas? Znaš, bio ovdje nekoliko dana neki slikar, Slovenac, čitav dan je crtao i obećao, da će nam poslati slike. I mene nacrtao. Pa ništa. A hoćeš li ti nešto pisati o nama. A?

— Naravno da ću pisati, pa zato sam i došao ovamo — odgovaram brzo, da rastjeram njegovu sumnju.

— Tako... a... pisat ćeš! Pišu i ovdje neki naši drugovi. Katkad i čitaju. Imali smo prije četiri dana logorsku vatru, tu su čitali. Tako, dnevnike pišu. No, znaš, nije to ono pravo. Ja sam doduše slabo školovan, tako, pismen sam — no znam, nije to pravo. A šta ti misliš, a?

— Ne znam, nisam čitao...

— Nisi, pročitaj: nije to ono pravo, kažem ti. — Tako, nije pravo! — Kažem ti pošteno, i njima sam rekao. I slo-

žiše se sa mnom. I Mara im je to kazala. Drugarski. A, ovaj, kako ti kaniš o nama pisati? A?

Pred tim direktnim pitanjem ja sam se smeo kao đačić. I odjednom me postalo strah toga mladog kritičara i njegova sigurnog suda: »No, znaš, nije to ono pravo!« Otkuda mu ta sigurnost? I zar ne pogađa istinu sumnjajući u vrijednost onoga, što ću ja, što ćemo svi mi napisati našim starim rječnikom o velikom djelu, u kojem on sudjeluje. I zar nema prava da traži i zahtijeva — i da sumnja.

2.

Tko da opiše sve dojmove, što naglo, silovito zapljuskuju svijest? Nebrojene slike, pokreti, uzvici: ritam sveobuhvatni jednog sigurnog kretanja. Mrkom kamenju, vodi, divljini, romantičnoj, mračnoj i vučjoj stoljetnoj prošlosti omladina je suprotstavila svoju volju, i sada se kao velika rijeka valja mnoštvo mladića i djevojaka od savske nizine do Šeher-Sarajeva. Taj put uz mutnu Bosnu bio je poznati put trgovaca, pustolova i vojničkih pohoda, još prije manje od tri godine ovim se putem povlačila razbijena hitlerovska vojska šireći pljačku i palež — a danas? Lopate, tačke — svakovrsni alat stvara gvozdenu, svijetlu cestu, kojom se svijesno i sigurno putuje u svijetlu sutrašnjicu. Zar alat? Ne: srce je stvara, srce je diže, srce jedne generacije, koja je kao cvijet nade izrasla iz krvave naše nedavne stvarnosti i sada je ovdje kao mladi, neukrotivi, prkosni div, čije su oči vidovito uprte u budućnost.

Da, postoji poseban sjaj očiju, koji cakli u ljudima, što ih sretaš danas u Bosni: u raspjevanim vagonima malog usoptalog vlaka, na stanicama, u kamionima, na čitavom radilištu od Šamca do Sarajeva. Taj sjaj zrcali se gotovo u svim brigadirskim očima jednakim intenzitetom. Te oči

— modre, crne, smeđe — oči su naše nove omladine; duboki bistri zdenci za svakog čovjeka žedna zdravlja, za svakog poštenog skeptika. I Mara, i Stipo, i Stevan, i Joža, svi oni imaju te oči, u kojima paluca zanos stvaralaštva i svijesna odlučnost. Nekoć, prije dva decenija, sretao si takve oči vrlo rijetko, imali su ih samo oni, koji su iz mraka ondašnje stvarnosti, obično kroz rešetke tamnica, gledali u svijetlu budućnost. Danas, hiljade imaju njihove oči, čitavo jedno pokoljenje, kojemu je suđeno da na radnim rukama nosi sretnu sutrašnjicu naše domovine.

— Izgradit ćemo mi našu zemlju, da bude lijepa kao vrt — kazala je Mara, filozofkinja Beogradskog fakulteta, malom Stipi-kuriru, i dok je govorila, u njenim je očima gorio zanos. Srkala je neku gustu juhu i nije učinila nikakvu naročitu kretnju, nije ni glas podigla — govorila je bez ikakve patetike, obično, jednostavno, kao što se već izgovaraju istine, koje ne trpe sumnju. I upravo tako ju je shvatio Stipo, trinaestgodišnjak, odmah, neposredno, a zanos je upalio i njegove žive djetinjaste oči, dok je neki blaženi osmijeh potitravao punim, prkosnim usnama. Shvatio je odmah Stipo, a sutra ili prekosutra shvatit će i drugi, čitav svijet, jer je to na Marina usta progovorila oslobođena energija omladine, koja sigurno, bez predrasuda, bistro, bez straha, gleda u budućnost, čiju prvu stranicu već danas ispisuje u bosanskim planinama.

3.

Zapazio sam ga jednog sunčanog jutra, jutra, koje se očekivalo nakon trodnevne kiše.

Tri dana i tri noći sipila je kiša, a tamni oblaci putovahu po sivom nebu donoseći nagle pljuskove. Zemlja se napila vode, razmekšala: množile su se lokve žute, blatne

vode. A sada u svim lokvama, barama, nabujalim potocima titra sunčano jutro. Razletjele se ptice modrim nebom i suše na suncu pokisla krila. Oživjelo je opet čitavo radilište: vriju, ključaju glasovi brigadira.

On, norveški omladinac, podbočivši se o lopatu, zagledao se duž toka rijeke Bosne. Prozirna noćna maglica još uvijek je ležala na rijeci proširujući njezine obale, i meni se pričinilo, da taj plavi, visoki mladić, s lulicom među oštro rezanim usnama, ne gleda našu rijeku, naš pejzaž, nego da se u mislima prenio u svoju domovinu tihih fjordova.

Iza onog rta, otkuda zuje »pištolji« kompresora stvarajući usjek iza Bistričaka, pojavit će se bijeli parobrod s južnim voćem i pismom iz Tahitija.

Oko njega brujali su razni glasovi i razni jezici: u neposrednoj blizini mjesta, gdje je stajao, radile su tri brigade, Tršćanska, Danska i Švedska — no on kao da ništa nije čuo, što se oko njega zbiva. Ta me je koncentracija začudila: u kolektivnom radu takvi su osamljenici rijetkost.

Kada sam se vratio iz posjeta Grčkoj brigadi — bilo je već skoro podne — on je sjedio na vlažnoj travi držeći na koljenu blok papira, u koji je nešto zapisivao. Bili su to brzi, ležerni crteži s olovkom. Hvatao je pojedine pokrete svojih drugova brigadira, skicirao brdovitu pozadinu. Radio je mirno uvlačeći duhan svoje lule i zamijetio me, tek kada sam ga nagovorio.

— Vi ste slikar, druže?

Ne, on nije slikar po zanimanju, on je samo amater. Novinar je i student. Došao je ovamo u Bosnu da...

Stao je, blago se nasmijao i onda dodao sramežljivo:

— da sebe nađe! Da li ja to razumijem? Da li ja znam, što danas znači biti evropski omladinac-novinar? Poslije tog krvoprolića, kojem je prethodio nesavjestan odgoj, zastrašeno djetinjstvo. I zar je ikakvo čudo, što je došao ovamo, u ovu zemlju, i da je, našavši se u Bosni među hiljadama svoje generacije, našao sebe.

— Sa dvadeset i dvije godine ja sam se osjećao već star. Shvaćate li tu žalost. Sada sam dva tjedna na Pruzi i još se uvijek potpuno ne snalazim. Uzalud pokušavam da napišem članak o svemu tome. Mučim se, i ne ide. Crtam — no sve to nije dobro. Ali jedno je sigurno, ja sam opet osjetio, da sam mlad. Zar to nije pobjeda?

Gledao sam u dobre, duboke oči i instinktivno osjećao, da taj mladić govori istinu: od svih pobjeda najvrednija je ona nad malodušjem, od svih osvajanja — osvajanje svoje već skoro izgubljene zatrovane, nedoživljene mladosti.

Obuzeo me ponos: danas se dolazi u našu zemlju, da se manifestira mladost.

Bilo je vrijeme, kad su se izmučene i izubijane mladosti naših generacija intelektualaca spašavale čežnjom odlaska. San o usoptalom vozu bio je najljepši san: prijelaz granice — vrhunac sreće. Ti bjegovi bijahu više no bježanje za himerama, oni su bili varljive nade, da će se naći nešto, što je bilo već mrtvo. I obično je slijedilo razočaranje: U Veneciji se našla kora narandže u prljavom kanalu, na pariskim boulevardima miris mosulskog benzina i hotelski račun. Ispružena ruka ostala je prazna, nitko joj nije mogao ništa darovati: ni stisak razumijevanja.

A danas? Bruji pjesma rada mladih brigadira i raste kao plima.

I što je sve trebalo da se dogodi, da ova zemlja postane domovina mladosti. Drevna, hajdučka i tamna Bosna, Bosna nepismenjaka, feredže, fesa, Bosna krvi, polukolonijalna Bosna — da postane zemlja, u kojoj neki anonimni Norvežanin nalazi svoju mladost.

Trebalo je skupo iskupiti smijeh i radost, što danas živi u Bosni: smijeh mladića i djevojaka, njihov rad pod

slobodnim suncem. Bosna okrvavljena u Oslobodilačkom ratu najbolje to zna.

A danas? Bruji pjesma rada mladih brigadira i raste kao plima.

Zar samo u Bosni?

Nije li postala čitava naša domovina dostojna čežnje milijuna omladinaca svih kontinenata: velika kovačnica novih, zdravih ljudi? Kao pjesma dugo prigušena, kao požar dugo gašen razvila se, razgorjela neslućena mlada snaga naše zemlje. Jedno je izvan sumnje: srce njeno bije danas prkosno i snažno baš u Bosni, baš na radilištima Omladinske pruge.

— Da li si ga čuo, druže, osjetio u kucaju svog srca? U noćima kišnim, u danima sunčanim, u radu, u pjesmi, u ritmu i poletu, u boji, zraku i mirisu, na svakom žastučcu prsta svakog omladinca, živi, bije mlado, veliko srce naše domovine! — Budi samo čovjek, i ti ćeš ga čuti!

Vesna Parun

PJESMA VRANDUČKIH MINERA

1.

Noć se brdska spušta. Smrknu se Nemila.
Nad Nemilom gora ispriječena visi.
U surome škriljcu pećina se zbila;
po njoj crnih šuma šutljivi obrisi.

Visoko nad glavom šušti povijest grana,
tu je jastreb neki mrko gnijezdo svio.
Stijenama pritiješnjen čovjek sa svih strana
postaje odjednom i silan i smion.

Trud je pogon svijeta; volja ljuti žarač.
Oči trudbenika ko kresovi gore.

Ti nejak i smrtan, div si i obarač
Koji riječju mijenja ćud Zemljine kore.

Sluti uho brda bitku što se sprema...
I noć ustuknuvši pred Nemilom stoji.
Drhće od jeze stihija golema;
minerskih ruku planina se boji.

2.

Mineri idu: plaha vijest se širi.
Fijuknu vjetar, brda zaškripaše.
Tko su mineri? Mali brigadiri;
seljaci s pluga i čobani s paše.

Opori momci, prut bi mogli gristi
sva čađ planina na prsa im pada.
Al struku znaju: oni su kursisti.
Klisuri divljoj strah i trepet sada.

Div naspram divu, prkos na prkosu.
Od sraza cijeli kršni kraj ori se.
Minerska četa prvi rafal prosu,
i hrid se mače; kamen rastvori se.

Još malo tu će Kerber tvoj da drijema,
već cvili obruč što je zemlju stezo.
Piši: naprijed! I zapreke nema
što strt je ne će ta ruka željezo!

3.

Urla propuh stijena. Survine se mrve.
Dva juriša stenju, dva rova sudarna.
Raste prohod znojan. Uđi: tu se rve,
Prva minerska, sedam put udarna!

Smjena za smjenom kroči danonoćno,
rad teče vruć u beskrajnom vrutku.
Normu obaraj! I pritegni moćno,
silinom dlana da skršiš orutku.

Travanj. Svibanj. Lipanj. Termometar skače.
Zastavom prestiža podnevi se gorde.
U sumpor i potres brdo se umače,
eksplozija teške prolama rekorde.

Sve dublje, sve gušće pršte crne ruine
Kroz tunelski mračni zagušljivi sanduk.
Dvadeset devetog, napokon, iz tmine
izvi se gromki:

probijen je

Vranduk!

OD APRILA DO NOVEMBRA

1.

Škripi prtina stara, kljusina uskotračna.
Karoserija cvili, vagoni gmižu bez sape.
Ta duša staroga svijeta, pospana i mračna
razumije li išta naš stijeg na brdu napet?

Srpanj. Srce ljeta. A Bosna vri od rudače
i mumlja u svom ležištu, podzemna i strašna.
Rijeke se njene propinju, bilo joj tuče sve jače.
Nebo je bistro i šljunčano, a zemlja crna i prašna.

Čovjek otkida panj koji se tu ukliještio od vajkada,
u brijeg smo zagazili, ušančili se tvrdo za bitku.
Sunce peče nad glavom, upaljena klada,
žeže nas prkosom divljim i jarost razlijeva žitku.

Koliko snage šiknulo je iz nas, ljepote ritmom polja
razbuđena.
Kao brod na širokoj pučini, ponesen obilnim vjetrom!
Kad padne večer, idu naše kolone uz nasip postrojene,
iz njih oslobođena mladost provaljuje pjesmom.

2.

Mjesec je obišo šumu. Žuna se javlja u granju.
Krošnja stare bukve umorno se budi.
Tamni oprez zemlje svikle samovanju
pita: tko su ovi? Kud će, božji ljudi?

Ide noćna smjena, korak joj je lagan
Gleda mračnu šumu, traži tko tu zbori.
Al šuma se strese, ko da graknu gavran;
prosu hladnu jeku, i ne odgovori.

3.

Šuti crni klanac. Ni da bi se mako.
Nakostriješen, smrknut, kao na opijelu.
Hej ti, pustahijo! Zar bi stajo tako
još tisuću ljeta, divlju vječnost cijelu?

I odnekud usred ove noći čudne
do srca nas prože srh ponosne riječi,
da smo osvajači te čvornate grude
i smrt ćemo prijeći, ako se ispriječi!

4.

Zašumjela kola: rijeka vatre, pali
visoke do svoda, rujne kao snovi.
Od udarca gonga crn se kamen tali,
i iz zemlje niču utrenici novi.

Grmljavine melju, munje nebo sijeku,
huje strašnih ptica raskidane sjene.
Zadihan i vran na mračnom kolosjeku
gle, zmaj petoljetke širi sjajne zjene!

Tutnji bilo stroja. Cijelu noć je pjevo
unezvjeren ložač o svom žarkom lijetu.
O prugo iz bajke, Šamac—Sarajevo,
čedo naših ruku, najljepša na svijetu!

Rasti i sukljaj! Nek padaju kiše,
i nek sivi Maglaj snom prastarim drijema;
na ovom tlu se magle razmagliše,
budućnost gleda sa dlana golema!

Mate Beretin

OPROŠTAJ

Otpočeo je život obitelji sa brigadom. Zvonko i ostali brigadiri već su upoznali i djeda Luku. Starac je bio nepovjerljiv, a to mu je baš dalo života i počelo buditi interes za brigadu.

— Zdravo, djede Luka!... Ej, čika Luka!... — dozivao je Zvonko i ostali brigadiri djeda. Onda su ga počeli tapkati po ramenu i govoriti:

— Kako je bilo onda, a kako sada?... A djede?... Kad si ono morao bježati.

Na to »bježati« djed Luka bi podigao glavu i pogledao na brigadire. Eh, vi vragovi jedni. Nije djed Luka nikada bježao...

U tim danima i Anica bi preko plota promatrala bri-

gadu, koja je radila na kopanju nasipa, nekoliko metara od kućice. Buljila je u te marljive momke, koji su mahali krampovima. Bojala se, da brigada ne primijeti, kako Anica ne gleda toliko brigadu koliko Zvonka, koji bi uvijek prvi počimao rad, a posljednji ga ostavljao. Taj snažni mladić, širokih pleća, svidio se Anici. Ona je promatrala, kako on diže ruke, a u pričanju širi dlanove i uvijek ponavlja iste riječi:

— Složno, drugovi!

Sve za narod i domovinu!...

Djevojka je zavolila te njegove riječi. Poželjela je, da bi postala velika i jaka i da bi se zvala »narod« ili »domovina«. Toliko bi se zanijela za Zvonkom i brigadom, da je majka morala opominjati na rad, premda je do tada uvijek bila marljiva djevojka. Međutim, nije ni sada ona lijena. Kad je trebalo donijeti vodu kuharima ili, još radije, donijeti vodu na rad brigadirima, tad bi mlada djevojka postala hitra kao ptica.

Dok je tako Anica čitavim svojim bićem živjela u Zvonku i brigadi, dotle je pak, — što je i razumljivo, — stari djed Luka i dalje živ umirao, prikovan na svome sjedištu. Uzalud su brigadiri nastojali da djeda tapkaju po ramenu i da ga nagovaraju neka iziđe makar na dvorište, a oni će mu pomoći — starac se nije dao. Bio je odviše izcrpljen, a onda, povrijeđen nepravdom prošlosti, nije htio da prihvati nikakvu pomoć. Pa ipak nešto, premda teško, budilo se u njemu.

Navečer djed Luka dugo ne bi mogao usnuti. Brigada je u dvorištu pjevala sve do kasne noći. Pjevala je o valovima Drine i Sutjeske, i o grobu sa Korduna. O mrtvom rudaru koga je sahranjivala četa proletera, i o junaku Savi, koji je klicao »Juriš moji drugovi, mi moramo proći...« I slušajući te pjesme djedu Luki poče drhtati ruka, a iz prstiju mu ispadne štap. On poče zaboravljati na igranje

koštice i pseta. I dok bi iza prozora Anica slušala pjesmu, starac je protezao noge, i kašljucao, no ne da se ljuti, kao što je bio slučaj prije, nego zato, što je osjećao da ga nešto golica u grlu, otvara mu usta i izaziva kašalj. Možda je htio i sam zapjevati. Glavom je tad neprestano pokretao. Sve onako čas je podigne, a čas spusti, dok su mu se bore na licu širile. Iz svake njegove bore izbijao po jedan staračk osmijeh. Oči je otvarao i zatvarao. Htio je nešto izraziti, a to je bilo mnogo za njegovo staro iscrpljeno tijelo. Ipak je počeo tiho i mucajući sam sobom govoriti:

— Eh... Alaj pjevaju vrago... —, htio je reći vragovi, no onda je te riječi okrenuo — »Alaj pjevaju junaci jedni, da ih Bog, — prije bi rekao »ubio«, a sad je dodao — »poživio«!... Eh... I ja sam tako nekoć pjevao i borio se... A bogami i sada bi...

Na te zadnje riječi djed Luka bi povukao noge prema koljenima kao da će se dignuti. Doista, on je poželio da bude među brigadirima. Ali da bi tu želju nekome izrazio? Jok! Nikada! Ti zelenkovići ne bi shvatili. Smijali bi mu se.

Zvonko je dobio odlikovanje za svoj rad na nasipu. Odlikovanje mu je trebao svečano predati komandant brigade, a brigadiri su taj dan slavili i čestitali Zvonku. Dio brigade se nalazio u dvorištu, a ostali, koji nisu mogli stati tamo, komešali su se na putu. Među brigadom nalazio se otac, majka i Anica. Svi se vesele, a Anica je najsretnija. Ona je bila u kolu baš uz Zvonka. Pjesma se širila po čitavom kraju. Oko dvorišta sakupilo se cijelo selo. Samo djeda Luke nema. On je bio na starom svome mjestu, uz krevet. A da jad bude još viši, obitelj je nekim slučajem zatvorila vrata od kuhinje. Tako djed Luka, ne samo što ništa nije mogao vidjeti, nego je i slabije čuo pjesmu. Čak i pseto je bilo na dvorištu, a djed Luka usamljen i zatvoren kao kažnjenik. On je mogao, kao što bi više puta i radio, pozvati Anicu, te uz njenu pomoć doći bar do vrata. I da

se prije sjetio, bio bi to uradio, ali sada kad su već zatvorili vrata, i kad se svi vesele, starac se osjetio uvrijeđen. Ipak pjesma mu nije dala mira. Kad je čuo da se sprema najsvečaniji čas slave, da će komandant Zvonku predati odlikovanje, djed Luka se sjetio onoga doba kad je i on bio odlikovan. Starac više nije mogao izdržati. Naprezao se. Povlačio je noge, a zatim ispružao ruke. Ljutit, čas prije bacivši štap, sada ga je ponovo prihvatio. Onda je kleknuo na jedno koljeno i pokušao da se ispravi. To mu je uvijek najteže išlo, nikad nije mogao to izvesti bez pomoći drugoga. A mogao se javiti — pomisli. Sa veseljem bi svi došli i pomogli mu. Ne! Bilo ga je stid. Kad nije bio sposoban bježati pred neprijateljem, nije dostojan da ga ni prijatelji nose, i da prisustvuje slavi. Radije će se sam mučiti i promatrati veselje, a da to nitko ne opazi.

Stvorivši taj zaključak, djed Luka se počne opružati u namjeri da se postavi na noge. No kako on podigne leđa, tako mu koljena popuste. Zato poče klečeći puziti po kuhinji, a štapom se pomagao. Sve stopu po stopu on dođe do vrata. Prihvati se rukama za drvo i opruži leđa. Onda i glavu. Klečao je i jednim okom izvirivao kroz rascjep daske na vratima. Gledao je kako komandant predaje odlikovanje Zvonku. Medalja je blistala na grudima mladog brigadira, a ostali su mu stiskali ruku, dok se djed Luka naprezao da kroz pukotinu vrata što bolje vidi slavu. Ali u komešanju brigade odlikovanje se skrivalo starčevu oku. On gleda dalje. Vidi svoju unuku Anicu, koja je Zvonku čestitala. Eh, tako je to kad čovjek ostari i oboli, a noge otkažu posluh, uzdahne djed Luka. On opazi i sina i snahu. Vidi čitavu brigadu. Cijelo selo se okupilo i raduje se. Brigadiri igraju kolo. Pjesma odjekne. Medalja blista na grudima mladog brigadira, a kroz pukotinu kuhinjskih vrata, na oku djeda Luke staklila se jedna, možda prva u životu, staračka suza . . .

★

Anica se već toliko sprijateljila sa Zvonkom, da je s njim sve duže ostajala. Prala mu je rublje, a u subotu peglala košulju. I ne samo njemu, ona je pomagala i brigadirkama, kad bi one prale rublje za brigadu. Postala je tako vesela, da bi sve češće pitala djeda kako se osjeća. Ona je starca grlila i ljubila nekom naročitom radošću. Bila mu je uslužna, pitajući ga da li mu nešto treba, i nukajući ga neka se digne, ona će ga voditi. Premda ponukan brigadirima, a sada i unukom, djed Luka još nije htio popustiti i priznati svoje želje. Ipak je starac mislio, i najzad smislio.

Bez riječi, poče on popuštati Anici. Ona bi mu pomogla da se digne na noge, a zatim bi se on uhvatio jednom rukom preko vrata, dok bi se drugom podupro o štap. Najprije je došao do vrata kuhinje. Zatim se našao u dvorištu. A baš taj čas je brigada sa rada došla na ručak. Oni opaze djeda Luku. I najprije Zvonko, a onda ostali počnu klicati:

— Djed Luka izašao! . . . Djed Luka izašao! . . .

Tad su se brigadiri uhvatili u kolo, a starac je sa Anicom ostao u središtu. I za čas je kolo zaigralo, a pjesma je odjekivala sve glasnije. Djed Luka se u prvi čas zbunio. Činilo mu se da je izgubio bitku svoje upornosti. Ponizio se. Svi će mu se sad smijati. Ali čuvši pjesmu i poklike upravljene njemu, on je popuštao. Brigada zaista slavi njegov izlazak. I starac je počeo opružati leđa, dizati glavu, a ruku puštati sa ramena svoje unuke. I ne samo da je tu ruku puštao, nego kao da ju je Anici upirao u rame. Nešto slično kao da je tjerao od sebe. Djevojka to nije razumjela, jer se zanijela gledajući Zvonka, koji je vodio kolo. Ona zaboravi da pomaže djedu u stajanju, i ni sama ne znajući kako, nađe se kod mladog brigadira u kolu. Djed Luka ostane sam na nogama. Tad je zaorilo još više klicanje

starcu. On je u oduševljenju podigao i drugu ruku sa štapom. Bez ičije pomoći opružio se. Činilo se da raste...

Od toga je vremena djed Luka počeo sam tapkati sa štapom po dvorištu. Brigadiri su mu davali cigarete, a jutrom, podnevom i večerom stari je jeo zajedno sa brigadom. Međutim, djed se nije zadovoljio time. On je, najprije s Anicom, a zatim i sam počeo izlaziti i van dvorišta, dotumaravši tih nekoliko metara do samog nasipa, gdje je brigada radila. Brigada mu je i tad u počast zaigrala kolo.

Od tada je starac, sa štapom išao uz nasip i promatrao brigadu u radu. Taj mu je svakodnevni pokret oživljavao već utrnule žile i kosti, i djed je sve lakše išao. A kad su mu brigadiri počeli klicati »Djed Luka se pomladio«, tad se taj već skoro mrtvi starac razgoropadio. Podizao je štap, i sa njegovim vrhom tuckao po sitnim kamenčićima, koji su se ronili sa nasipa i padali na stazu. U djedu se probudio nekadašnji seljak, koji prolazeći preko staze svoga polja, saginje se, diže kamenčiće i baca ih dalje, čisteći na taj način put. Djed se, istina, teško saginjao, a to mu i nije bilo potrebno, jer je imao štap. On je štapom gurao kamenčiće sa staze, čisteći put sebi, brigadirima, i svim onim kolicima, kojima su te sitnice ometale kretanje po stazi. Najednoć jedan brigadir vikne:

— I djed Luka sudjeluje u obnovi!...

★

Dva mjeseca su prošla kao jedan dan... Brigada je odlazila sa rada, jer nova brigada je trebala doći... Brigadirima je sprema bila na leđima, i oni su već stajali postrojeni na putu, ispred dvorišta djeda Luke.

Na jednoj strani ulaza stajala je Anica, a na drugoj, poduprt o štap, nalazio se djed Luka, dok se pseto — koje je u prenašanju kotlova iz dvorišta naslutilo gubitak kostiju

— postavilo na sami ulaz, promatrajući brigadu, koja je bila spremna za pokret... Tužan je djed Luka, turobna je Anica, dok pseto sa dignutom glavom i široko otvorenim očima kao da pita: »Zar je moguće?« Djedu Luki objesili se brkovi, sijeda kosa mu se spustila na čelo, a ruke mu nekako klonule. On kao da ponovo pada u staru svoju nemoć. Naličio je na prosjaka, koji moli brigadu neka ostane i ne ostavlja ga... Anica šuti i gleda u Zvonka, koji je svojom rukom prihvatio njezinu ruku. Taj snažni brigadir ostao je uvijek isti. Oči su mu vesele. Lice nasmijano. Pozdravlja se i rastaje sa Anicom, a isti čas se okreće i kliče svojoj četi »Drugovi, jeste li sve uzeli?« Zvonko zna da ide sa brigadom, i za njega ne postoji rastanak. Kao da nema toplije riječi za tu djevojku, koja ga toliko voli, a i sam nije ravnodušan prema njoj. Jedino što joj kaže:

— Doviđenja Anice... Hvala ti na pranju...

Ništa drugo.

Ona je šutila. Nije znala šta bi mu odgovorila. On je na koncu razumio njenu šutnju.

— Znam, što misliš, Anice... Misliš da si ti sama u roditelja, i da imam, iako siromašan, ipak svoj mali imetak... Misliš da će i pruga proći, i da bi i mi dvoje mogli živjeti na svijetu...

— Druže Zvonko, idemo, — zvao je komandant.

— Odmah, — odgovori brigadir, a zatim se obrati Anici i nastavi:

— Zar ne čuješ Anice da me brigada zove... A brigada je život... Ona je budućnost... Bez nje ni ja ni ti ne bi mogli živjeti... Doviđenja Anice... Možda ćemo se opet vidjeti, jer iza nas dolaze drugi... Isti kao što smo i mi... I sve novi i novi će dolaziti... I nove i nove pruge će se graditi... Jer mi smo djeca obnove... Mi stvaramo... I stvarat ćemo... Doviđenja Anice... Trebam se žuriti, jer novi dolaze...

Zvonko se okrenuo, prišao djedu Luki i stisnuo mu ruku:

— Zdravo, djede Luka...

Mladić priđe brigadi, koja je već kretala.... Djed Luka se odmakne od plota, i htijući se sa Zvonkom oprostiti, starac je gledao za brigadom i govorio:

— Na zdravlje, junaci moji... Na zdravlje... I sretno vam bilo...

Brigada je odmicala, a za njom je potrčavalo pseto. Anica je lagano išla i mahala rukom, dok je djed Luka podigao štap i ponavljao:

— Sretno vam bilo, junaci moji! Sretno!... Vi ste me oživjeli!...

Milan Selaković

MLADOSTI S PRUGE

U viđenje jutra krijes šina,
breme od rada i zanos od huka,
to radosni nam kliktaj svetkovina,
u novi život kroz srce Vranduka!

*

To nije jad, znoj od teške muke,
ni pakao, ni pad, ni kataklizma,
to su zore, prisoj, nove luke,
na novoj stazi socijalizma.

To je polet, zamah, miška tvrda,
pjesme i baklja kroz stoljetne tmine,

to je usjek, most i tunel sred brda,
zahuktala Bosna od srebrne šine.

*

Tisuće grla, tisuće Titâ,
tisuće riječi ko vjetar se vine,
momački kršno, ko djevojka vita,
u krilo sretne domovine.

O, što nam srca samo u snu snatre,
što naše duše kao melem žude,
to vaša djela pale kao vatre,
na dlanu zore domovini nude.

*

Tebi, udarnice, moju ljubav evo,
srce i dušu, razum što me nosi,
za krijes iz oči ja sam tebi pjevo,
za kretnju tvoju srh me sad uznosi.

Djevojko s Pruge, opoj jakog vina,
besprimjeran zalet u čarobne dane,
od treptaja glasa sviće domovina,
u nove brigade, u vječne blagdane.

*

Iz Pule i Splita, iz Zagreba i Uba,
sa Cetinja, iz Broda, iz Ljubljane i Skoplja,
od Beograda do Mostara ječi kao truba,
od Šamca do Sarajeva strše kao koplja:

tisuće života za ponosnu Prugu,
tisuće srca što plamte od maja
do oktobra, ko ptica u lugu
biglišu pjesmu novog zavičaja.

*

Ti već nisi sada, ti ćeš tekar doći,
toliko si silna, daleko pred svima,
odmakla za brda, iskrsla iz noći,
nabujala srećom ko najveća plima.

Ne znam, da l' ću moći ikad reći
ganuća od sreće koja ponos grade,
da l' ću ikad mirno, bez drhtaja leći
u noći kada prolaze brigade.

Dušan Roksandić

KOD UŽIČANA

O Užičanima kruže već u narodu razne priče, više manje svima nama poznate: kako je Era nadmudrio kadiju, izvrdao sreskom kapetanu ili načelniku, nasamario popa i njegovu debelu gospođu. Ili kako je Era istezao kućnu gredu, jer je bila prekratka, prodavao katran i mrs, i slično...

Ali postoji još jedna, ne toliko poznata priča o Užičanima. Ona se osniva na istinitim činjenicama i novijeg je porijekla:

Lani, kad se gradila Omladinska pruga Banovići—Brčko, na Orlovskoj klisuri počela se iznenada odronjavati jedna rahla stijena. Prijetila je opasnost da će srušiti nasip i trasu. Užička brigada, koja se nalazila tog trenutka u

blizini, poletjela je da golim grudima zaustavi stijenu. I zaustavila je. Odmah se odron tehničkom intervencijom onemogućio, i trasa je bila spašena.

Ovo je pripovijetka, koja mi se dopala više od svih priča što govore o Erama. Ona me je potakla da ih posjetim za vrijeme mog boravka na Omladinskoj pruzi Šamac—Sarajevo, da o njima i njihovu radu nešto i napišem.

Posjetio sam Osmu užičku omladinsku brigadu, koja je u trećoj smjeni radila na usjeku Lašvi.

Lašva je pored Vranduka najpopularnije radilište na cijeloj Pruzi. Kad stranci i novinari dolaze na Prugu, obiđu tunel Vranduk, posjete Lašvu i vraćaju se natrag s uvjerenjem da su vidjeli Prugu.

Lašvom se zove jedan dio doline rijeke Bosne, a u lokalnom narječju Omladinske pruge ta riječ označava sam usjek. To je tvrda stijena, tvrda kao da ju je priroda stvorila za kušnju mladim graditeljima. Mjesecima omladina zajedno sa Drugom tehničkom četom boraca Jugoslavenske armije juriša na kamen, koji nosi sam čelik, kako kažu mineri. Zidarski čekić, obrađujući taj kamen, nestane za osam dana. Od lijepe pravilne alatke ostane samo mala bezoblična grudica željeza.

Na toj stijeni su Užičani slavu stekli. U prvoj smjeni oni su prvi na čitavoj Pruzi ovdje osvojili prelaznu zastavicu Glavnog štaba. Na tom radilištu radile su dvije njihove brigade, Prva i Četvrta. Sada radi i treća po redu — Osma užička . . .

Odmah po dolasku, kad sam putovao duž Pruge da bih je upoznao i stvorio sliku o obimnosti i veličini radova, opazio sam na jednoj stijeni u Lašvi parolu: »Juriš Ere na usjek . . .« Iza ove, stajala je druga. »80% Era ostaje do završetka . . .« Ta nevješto krečom ispisana latinska slova ostavila su kod mene dojam, da se ovdje radi o najboljim i najvrednijim omladincima.

Tu negdje sreo sam povisokog otvorenog mladića i upitao ga iz koje je brigade.

— Iz užičke, triput udarne — dobio sam odgovor.

Bio sam s njima tada načistu.

To je bio moj prvi susret s Erama.

Drugi susret bio je neugodan:

Vraćao sam se jednom s nasipa kod mosta na ušću Lašve i Bosne. Bio sam tada, kratko vrijeme, brigadir 16 banijske brigade. Moja brigada je otišla, a ja sam ostao s komandantom, da sačekam i vidim kako će Ramsko-požarevačka brigada, koja nas je smijenila, započeti s radom i izvršiti raspodjelu ljudstva na radilištu. Pri povratku, kad sam prolazio ispod usjeka, upitao sam željezničara, koji je dežurao radi signalizacije vlakovima — više da mu nešto u prolazu kažem, nego da pitam — kako rade Ere.

— Dobro! — rekao je.

— . . . više vrijedi njihova Mara komandir, nego . . .

— nego? — ponukao sam ga, hoteći da dovrši.

Za časak se zamislio, i ne znam zašto i otkud mu pade na pamet — nego dvadesetak Banijaca.

— E, pretjerao si — rekoh ljutito i pođoh, osjećajući se krivcem pred svojim komandantom, koji je šutio kao pokisao.

Treći susret bio je na radilištu.

Tog jutra dolina Lašve imala je neobičan izgled. S obje strane brda svalila se u njen udubljen prostor gusta magla, koja je bila na jednom dijelu crvenkasto-svijetla od ranih sunčanih zraka. Od novog mosta preko rijeke Lašve, kao da je išla, pomicala se, gromada bijele stijene prema Sejtovićima i od Trebinjske ravni činila kameno brdo.

Sam usjek je ličio na veliki majdan, kamenolom. Iz brda, kojeg se tesalo, nazirala se velika, neiscrpna rezerva sivkasto-bijelog kamena. Na tom kamenom prostoru, s ko-

jega su stršili izolirani blokovi — brigadiri, svučenih kaputa, u puloverima zasukanih rukava izgledali su kao rudari. Po čakširama od sukna i srpskoj narodnoj kapi moglo se zaključiti, da je to neka srbijanska brigada.

Došavši na radilište, sjeo sam iza agregata, koji je noću davao brigadirima svijetlo. Promatrao sam neopaženo masu omladinaca, kako je vrvjela po kamenu, kljucala ga pijucima i krampovima, odvozila njegove komadiće na nasip, jednom riječju borila se i nosila s njim, i njegovom silom. Između ostalih omladinaca, svojim radom i ponašanjem na radilištu isticala se jedna djevojka osrednjeg punog rasta, lica okrugla i opaljena, prevučena tankim slojem prašine što se zadržavala naročito na gustim obrvama. Male, hitre oči kao da lete uokolo, po kamenu i radilištu, želeći sve vidjeti i opaziti.

S jednom grupom mladića tovari ona kamenje u vagonete. Kad je prvi vagon natrpan, pogura ga s ostalom dvojicom desetak metara, pomogne im samo, onda stane, prati ga očima preko mjesta gdje rado iskače iz tračnica, vraća se natrag drugom, koji natovaruju, poravnava kamen u košari da više stane, pogleda po grupi u kojoj se nalazi, stavi neku primjedbu i nastavlja tovariti . . .

Kad sve vagonete otprati, umiješa se u grupu što radi alatom. Uzme od jednog omladinca pijuk, zamahne njim, udari, bolje mu držalo namjesti i nešto objašnjava brigadiru. Čim to svrši, pristupi drugom. I stalno je tako u pokretu, u poslu . . .

Vraćaju se vagoneti. Jedan brigadir je zove, ona odlazi do njega, govori mu nešto, ide natrag k vagonetima, raspoređuje gdje će koga postaviti. Tovari ih, natrpane pogura, isprati jedan po jedan, kao da ih samo pomiluje i pomazi. Ide među omladince što rade željeznim polugama, uzima polugu, sa raznih je strana namješta i povlači pod kamen. Podalje, na vrhu, muče se s jednim velikim kamenom.

Treba ga izvući iz ležaja i skotrljati dolje. Oko njega se okupila grupa brigadira, objašnjava se i u nečem se ne slaže. Kamen stoji prkosno. Netko je viknuo: »Komandir druge!« . . . I djevojka-brigadir, koju sam čitavo vrijeme promatrao baci objema rukama oveći kamen u vagonet, za kojim se bila sagnula, okrete se i korakom, kojim je čitavo vrijeme išla po radilištu, pođe grupi oko velikog kamena. Za nekoliko trenutaka viknuli su: »Pazi! čuvaj!« . . . Kamen se kotrljao.

Ona se vratila natrag k vagonetima, kao da se nije ništa desilo. Prva grupa vagoneta već je bila otišla. Ona pođe drugoj, koja se nalazila petnaestak metara nazad. Idući na putu se saže i baci jedan kamenčić sa šinje.

Sa mjesta velikog kamena gurali su manje, druge; i jedan dio omladinaca čijim terenom se on kotrljao, stajao je i pravio mu špalir. Djevojka je najednom viknula: »Pazi, alat . . .!« I skočila nekoliko metara udesno gdje nije bilo omladinaca i iza kamena, koji je projurio, sklonila pijuk, da mu idući kamen ne bi polomio držalo.

Radilištem su prolazili tehničari, tehnički instruktori, željezničari i gosti. Djevojka je radila i uvijek bila u poslu. Uzalud sam čekao čitav sat i po, da je vidim nezauzetu i neokupiranu radom, da joj pridem i uzmem neke biografske podatke.

Nisam dočekao.

Pristupio sam jednom visokom, neobrijanom, crnom mladiću, koji je s njom tovario vagonete i sad nosio štamp nekud prema radionici na nasipu.

— Je li to Mara komandir — upitao sam ga, pokazujući mu na onisku punu djevojku, koja mu je maločas nešto govorila, a sad stajala kod jedne kubije, što je ručno bušila veliki odvaljeni blok od stijene.

— Jest, komandir Druge.

— Mara Sovronić, udarnik — dodao je uzgred.

Božena Begović

URANAK NA PRUZI

Zora rana —
evo dana!
Ide četa raspjevana.
Korak čvrsti,
pogled smjeli,
a na usni osmijeh vreli.

Svjež nam vjetar
mrsi kose —
mladi smo ko kaplja rose!
Mlati kiša,
vjetar bije,
prkosna se mladost smije!

Nek je muke,
nek je znoja,
omladina želi boja!
Mi smo mladi
udarnici —
oštra tanad u toj bici!

Svladat ćemo
i najgore,
kamen-pustoš, vodu, gore!
Naprijed! Udri!
Kopaj! Diži!
Svaki dan smo cilju bliži!

Makar peče
žulj na ruci,
smijemo se takvoj muci!
Ljenivci su
sebi krivi:
Tko ne stvara, taj ne živi!

Neka sunca
žar nas peče —
pobjedničko doć će veče:
Dovršeno
bit će djelo,
ovjenčano naše čelo.

Logorske će
vatre sjati,
nove ljude obasjati —
Nove ljude
izgrađene,
za nov život prekaljene!

OMLADINSKA KORAČNICA

Sastala se sa svih strana
djeca Sjevera i Juga,
tko iz sela, tko iz grada —
vedro stupa drug uz druga:
Mi smo mladi, mi smo smjeli —
ništa nije nemoguće!
Mnogo ćemo danas stvorit,
još i više u buduće.

Domovino! Omladina
tvoja umije da stvara:
Skovat ćemo sutrašnjicu
sa srcima punim žara.
Mi smo svoje zemlje zlato,
mi smo zalog sretnih dana,
mi smo jamstvo za slobodu
i budućnost ovjenčana!

Ne treba nam tuđeg zlata,
pa ni funta, ni dolara —
dok su mlade naše ruke
u zlato se znoj pretvara.
Tiho reže izdajice,
pakosnici zube kese,
drhću — jer će radna ruka
s naših stabla da ih strese!

Gradit ćemo i izgradit
sve što treba našem rodu,
a u temelj uzidati
krvlju stečenu slobodu!
Svaki kamen isklesani,
svaka stijena probušena,
svaki balvan istesani:
jedna rana iscijeljena!

Kompartijo, ti nas vodi!
Okrećemo tebi lica.
Neumitno put nam kazuj
kao zvijezda polarnica!
Neka živi drug nam Tito!
Sve što smo se zavjerili
vjerno ćemo ispuniti,
da bi njega vrijedni bili!

Jakov Sekulić

MALA PASTIRICA

Nemila je malo mjestance, okruženo visokim brdima, a kućice, razbacane naokolo, stisle se u podnožju brda kao da se boje ili stide izići na ravnicu, na kojoj je rijeka Bosna našla sebi put. Ali i ona se nekako klonila širokog prostora, pa uzela tok uz istočni planinski lanac i sakrivena vrbama i rakitama tiho se šulja, tako da je se ne vidi i ne čuje. Njena pratilica uskotračna željeznica napravila je tu stanicu i još nekoliko svojih zgrada, odatle produžila put uskraj tog poširokog prostora i krivudajući zaobilazila planine, koje su se ondje na kraju splele i izbočile jedna ispred druge. A što je mogla uskotračna željeznica na ovakvom terenu, nego se mudro držati rijeke Bosne? Što je drugo i mogla nemoćna uskotračna željeznica?

Ali novoj pruzi nije trebalo nikakvog okrilja. Ona je uzela pravac posred polja, udarila na Vranduk te za kilometar i po sustiže Bosnu i uskotračnu željeznicu na njihovu dugom lutanju.

Ali onaj, tko dosada nije bio tu, ne može točno znati, kako je pred godinu dana izgledala Nemila i njena okolica, jer su omladinci s »invazijom« svojih brigada promijenili lice ovom zabačenom seocetu. Čitavo polje preplavljeno je vrijednim brigadirima i lijepim brigadirkama, pretvoreno u omladinsku velekoloniju, čiji su se logori nanizali na zapadnom podnožju, pa se tu vijore zastave različitih nacija kao na usidrenim parobrodima u kojoj internacionalnoj luci. luci. Po čitav dan golišava, suncem preplanula omladina vrzla se po tome polju, a navečer palile se logorske vatre i orile vesele borbene pjesme i parole do kasne noći. Onda bi nekako u isto doba u svima brigadama počeo jenjavati ljudski glas i obrzo se više nije čulo ni glasa ni vidjelo osvijetljenog prozora. Brigade neumorne mladosti otišle su na počinak. Onda je mjesec jače prisvijetlio, a popci nadadoše sa sviju strana svojim patrijarhalnim zrikanjem. To je valjda posvećeno ovdašnjim starosjediocima, jer ova mladost kao da nimalo nije marila za tu pjesmu.

Nedjelja, predvečerje. Sunce je zašlo iza najvišeg vrha, ali se još zadržava na vrhovima istočne planine. Struji ugodan zračak. Na velikom ravnom prostoru nasuprot stanice održavao se festival. Glavnina od ogromne mase otišla je u povorkama u različitim pravcima pjevajući pod barjacima, a ostali se razasuli putovima, prugama i stazama.

Prolazim cestom pokraj nekog mostića, a na njegovu braniku sjedi djevojčica oko devet godina, u dimijama, neobično bistra, ljepuškasta lica. Pjevuckala je nešto o drugu Titu i uprla pogled pod sam vrh jako strme, visoke, pošumljene glavičice.

— Što ti, djevojko, gledaš tamo, kad su svi pogledi i svi ljudi okrenuti ovamo niz polje — upitam u šali ne vjerujući, da ću dobiti kakav odgovor, jer sam držao, da ona u mislima živi daleko od svega ovoga.

— Tamo gore su mi krave — odvrati ona ne svrćući pogleda, a okomita bora pokazala joj se na čelu iznad lijepog nosića — dvije vidim, ali treće nigdje nema.

— Kako si je to izgubila?

— Išla sam da slušam priredbu, a to ona pogana junica iskoristila. Samo da nije otišla negdje u kukuruze.

Začudio sam se i ne bih povjerovao, da se krave mogu popeti uz takvu strminu, da ih svojim očima ne ugledah pred samim vrhom.

— Vidiš li ti možda sve tri? — upita zabrinuto ljepuškasta djevojčica.

— Ne, samo dvije.

— Kamo je otišla, vrag je odnio — ustade mala i pojuri uz glavičicu lako kao zečić. Sjeo sam na njeno mjesto, jer me zanimalo kako će krave ići nizbrdice. Nešto sam zabilježio u notes i bio se posve zanio, kad začujem odozgo doziv tananog djevojčina glasića:

— Druže, ej druže, pogledaj, molim te, da li ćeš gdje opaziti kravu, junicu?

Sve sam razgledao, ali uvijek vidim iste dvije, koje su sad pred njom išle posve bezbrižno uzimajući malo kosi pravac, od polovine brda čak se zaigraše i štrkljajući se sjuriše dolje u nečije kukuruze. Djevojčica zaplaka zbog ovih što uđoše u kvar, i za izgubljenom junicom.

— Ubit će me babo — veli ona grcajući.

Htjedoh joj priskočiti u pomoć, ali krave su, čim ona pristiže, poslušno izišle iz kvara na cestu, a u isto vrijeme začulo se odozgo tabananje i rikanje. Junica je tražila svoju družbu.

GRADSKA BIBLIOTEKA ZAGREB

— Evo je! — zaviknuh maloj, a njen plač toga časa umuče.

Ostadoh na tom mjestu do sutona. Promatrao sam, kako se gasi dan i kako se od prozračnog sivog kotačića, što se pokazao iza najvišeg istočnog vrška, oblikuje mjesec, kako postaje sve puniji, stvarniji i svjetliji. Najednom začujem iza sebe poznati glasić, pjeva o drugu Titu. Obazrem se i čekam, kad to opet mala u dimijama.

— Što je to s tobom? Kamo se vraćaš? — zapitam je.

— Ima tu u brigadi jedna drugarica bolesna, pa joj nosim mlijeka.

— Kako to, zar je tako voliš?

— Volim je, naučila me čitati i pisati. Danas joj nešto nije dobro, pa sam zamolila mamu da joj namuze mlijeka, — reče ona, prođe pokraj mene i opet nastavi da pjevucka.

Sutradan, kad sam se bio otputio k Vranduku, opazim na polju u nekim kukuruzima dva kopača, jedan seljak srednjih godina i jedan čiča s bijelom bradicom i turbanom. Nazvao sam im »Zdravo«, a oni meni odvratili istim pozdravom.

— Ili ste nešto okasnili s okopavanjem ili se meni čini?

— Jest, okasnilo se. Gazda dao zasijati i pouzdavao se, da će mu narod kopati kao i drugih godina, ali narod upro oko svoga, potom otišao na Prugu i na druge radove, a kukuruzi evo zakržljaše.

— A vi ne radite na Pruzi?

— Kako da ne — prihvati čiča — svake sedmice dajemo po jedan dan.

— Pa je li vam to teško?

— Nije teško. Ne radimo u drugoj državi, nego kod svoje kuće.

— E, kad me tako lijepo pitaš i tako prijateljski razgovaraš sa mnom, drago mi je kao da si mi dao ne znam

što — reče mi onaj čovjek srednjih godina. Htjedoh saznati, da li ima netko da s njime ne govori »tako lijepo«, ali me odvuče stari svojim pitanjima o Zagrebu.

— A jesi li vidio tunel, a? — iznenada zapita — Pa što veliš? Promjeravala ga Austrija, promjeravala ga stara Jugoslavija, pa čak i NDH, a vidiš li tko ga izgradi. Oni, koje sam i ja vodio po šumi i pokazivao im putove.

— Ti si dakle surađivao?

— O, i davao u hrani, i nosio poštu i bio na vezi...

— Onda i voliš sadanju vlast?

— Pa kako da čovjek ne voli svoju vlast — Šta pitaš? odgovorio je prirodno, pomalo nabusito i mašio se lopate.

— Da, da vlast — mumljao je njegov mlađi radni drug da onda, kao da odvaljuje nešto teškog, svoju brigu, ne kaže brzo: Samo da ne diraju vjere — Znaš to, našu vjeru...

— Ma šta ti to, Huso... nasmijao se starac.

— Pa to nitko i ne dira! — upadoh začuđeno — Tko to kaže, taj sam laže ili vjeruje lažima.

— Ma znaš, eto i on će se sa mnom složiti — pokaže sada već tvrdokorno prekinuti na čiku — naš je stari običaj da žena pokriva lice, to stoji u našem zakonu, a govori se da će sad izići naredba da se sve žene moraju otkriti — zabrinuto izjavi on.

Nasmijao sam se od srca:

— Ako tebe ne tišti ništa teže, onda je to pjesma — rekoh, ali sam se ipak zamislio: — Da, veliš: govori se. Ja, doduše, ne znam, ali sam posve siguran da ne će izići naredba, koja bi primoravala, nego možda da može tko hoće, to po toj naredbi, onda nitko ne bi mogao zabraniti. Dakle ovako: ako bi zakon izišao, onda bi samo oslobađao, a ne primoravao — zaključim, nastojeći da zadržim što blaži i prijateljski ton.

Huso se namrštio i časak razmišljao:

— E, pa, ako netko voli poći za ljudskom nego za božijom riječi, neka mu bude. Svatko će odgovarati za sebe — uvrnuo on i napao obilato dijeliti vjerske pouke.

— Ajde, bolan, vrijeme prolazi — upozori ga starac, koji je uzalud pokušavao da dođe do riječi, zato je nastavio s kopanjem i već podaleko odmakao goneći pred sobom i njegov dio.

— Zdravo, druže, evo se mi opet sretosmo — javi se tanašni glasić iza mene. To je bila ona sinoćnja čobanica u dimijama.

Donijela je kopačima vodu u nekakvoj drvenoj posudi.

— O, zdravo! Gdje su ti krave?

— Eno ih tamo u strani.

— Je li ozdravila drugarica?

— Nije, večeras ću joj opet nositi mlijeko. Već mi je nana obećala.

Starac nas iznenađeno pogleda, onda mu zatitra smiješak na oporom, mršavom licu:

— Jesi je vidio, to je moja unuka. Ona se već i s tobom upoznala. E, brate, nemam što da kažem. Vidi se da ste vi, graditelji pruge, dobri ljudi, kad vas i djeca vole . . .

Huso je nezadovoljno gunđao:

— Da, djeca ih vole, to je istina . . .

— Ajde — što ti opet, Huso . . .? On joj je ujak, druže, pa se uvijek nešto boji za malu.

— Šta treba da se boji. Zar nije zapazio: ona uči čitati, ona pjeva lijepe pjesme o drugu Titu, ona nosi mlijeko bolesnoj drugarici . . .

— Da, ali ti ništa ne pitaš, može li to ona činiti bez volje nas starijih? — dobaci mi Huso, ponosito privuče djevojčicu preda se, metnu joj ruke na ramena kao da će pred fotografski aparat.

— Pa to i jest ono — rekoh veselo — što me raduje, da ste svi vi dobri ljudi i da ne možete poći drugim putem osim dobrim putem.

Iznenada se prikrade iza kukuruza jedan iz moga društva i škljocnu s aparatom. Djevojčica zapljeska rukama. Sad je, veli, drugi put slikana. Jučer ju je neka slikarica naslikala olovkom. Huso isprva se malo mrštio, ali vidjevši unučinu radost, nasmijao se i sam. Nasmijao se i đeda. Široko, zdravo.

— E, moj Huso, javi se čika — još malo, pa bi ti pristao da s njima pođeš i u pakao, kad bi oni tamo išli — reče kroz smijeh. Huso se naglo prihvati kopanja, a mala čobanica, kad smo krenuli, viknula je za nama, žmirkajući prema suncu:

— Drugovi! Pozdravite, pozdravite . . .

Ervin Šinko

BRATSTVO I JEDINSTVO

Upoznao sam još jednu bugarsku brigadu. Ova je za svoje ime izabrala one riječi, koje možeš pročitati pred svakom barakom Omladinske pruge. Kao pred seoskim kućama nasadi cvijeća, pred ulazom u svaki logor svake radne brigade cvjeta više metara dugačak natpis izrađen iz ogromnih bijelim kamenjem popunjenih slova: »Bratstvo i jedinstvo«. To su riječi, što ih čovjek uz Omladinsku prugu ne samo najčešće čita, nego ih najčešće i čuje. I ne samo što ih čuje i ne samo što ih čita, čita kao putokaz, parolu, nego ih i vidi kao ostvarenu istinu, koja se, eto, tu izgrađuje. To su one srpsko-hrvatske riječi, što ih je svaki član svake inozemne brigade naučio već prvih dana i kasnije ponesao sa sobom u domovinu kao dar Pruge.

Kako na Omladinskoj pruzi radi oko 4—500 radnih brigada, ne mogu ovdje spomenuti svaku. Bugarsku radnu brigadu »Bratstvo i jedinstvo« ovdje posebno napominjem zato, jer je njezin sastav vrijedan osobite pažnje. Sastoji se iz ukupno 225 članova, od kojih je 35 omladinki. Zabilježio sam, koje su grane zanimanja zastupane u toj brigadi. Prenosim točno podatke iz svoje bilježnice:

66 seljaka
10 metalaca
20 malih zanatlija
3 liječnika
36 studenata medicine
6 zubotehničara
17 studenata tehnike
20 slušača visoke agronomske škole
10 studenata šumarskog fakulteta
20 srednjoškolaca
20 sveučilištaraca s različitih fakulteta, kao pravnici, filolozi, veterinari, a kao za ljubav potpunosti tog niza raznolikih zanimanja obreo se među njima i jedan teolog.

Sada tek primjećujem, da sam iz davno uvriježenog običaja posebno nabrojio kategorije manuelnih radnika, a posebno one, koje obično sve zajedno stavljaju pod pojam intelektualaca — i odvajaju, oštro omeđuju, čak suprotstavljaju drugim trudbenicima. A u stvarnosti pak svi ovi omladinci stanuju u istoj baraci, svi oni žive u istoj uskoj, čvrsto povezanoj zajednici, rade isti posao, zajedno jedu, pjevaju — i osim svega toga još su u jednome oni jedinstveni: oni se tu na Omladinskoj pruzi zapravo svi školuju. U školi — Omladinske pruge.

— Gdje na svijetu imade još jedno takvo učilište, koje bi se po svojim razmjerima moglo bar usporediti s ovom Omladinskom prugom Šamac—Sarajevo! — uzviknuo je član švedske radne brigade, Gabriel Wilhelm Ekman. Upoznao sam se s njim posve slučajno, tamo kod bugarske brigade, kamo je on upravo bio došao kao izaslanik, da s rukovodiocima bugarske brigade ugovori i uglavi program neke zajedničke svečanosti inozemnih i domaćih radnih brigada. Takve su svečanosti uz logorsku vatru veoma česte tu na Pruzi, i na njima sinovi različitih zemalja prikazuju jedni drugima plesove i pjesme svoga kraja. Taj Gabriel Wilhelm Ekman ne ostavlja utisak čovjeka, koji se brzo zanosi, nego prije nepovjerljivog sumnjičavca. Sa svojom svijetlom kosom, boje slame, modrim očima, koje sijevaju iza sjajnih naočala i s onim stisnutim usnama daje utisak čovjeka, koji je na oprezu, koji želi biti na oprezu. On se o svem želi točno uvjeriti sâm i sâm vidjeti, šta je istina, a šta nije. Došao je ovamo iz Švedske, iz grada, koji se zove Djursholm. Profesor je francuskog jezika na djursholmskoj gimnaziji.

— Što se razmjera tiče — primijetih — mogu se s Omladinskom prugom Šamac—Sarajevo kao učilištem mjeriti i New-York i London, pa čak i Stockholm. Jer su i New-York i London, pa čak i Stockholm pozornice ogromnih, gigantskih odgojnih instituta, učilišta. Svaka ulica, svaka kuća, svaka ulična reklama, plakat, i, što je još više, još važnije: svugdje prisutni i iskušani životni uvjeti — škola, čije su pedagoške metode tako brutalno uspješne, da čovjek zaista mora veoma sigurno stajati na vlastitim tabanima, da bi se mogao potpuno osloboditi utjecaja te škole. Svevlast novca, beznadnost rada i sve što iz tog proistječe, to je ono u znaku čega se tamo oblikuje čovjek, to je ono — što ta »učilišta« sugeriraju. I pruga Šamac—Sarajevo također je praktično učilište, ali učilište jugoslavenske demokracije, socijalistička škola — tu sva omladina naroda Jugoslavije upoznaje najdostojniji ljudski zanos: Zanos slobodnog stvaralačkog rada — i sve što iz njega proistječe.

— Kao na primjer »Bratstvo i jedinstvo« — nadoveza moj švedski prijatelj, o kome ću uostalom imati još štošta da ispričam.

Dok smo tako razgovarali, stade kraj nas jedna mlada djevojka iz bugarske brigade. Radnica u duhanskoj tvornici, živahnih, upravo pohlepno znatiželjnih očiju. Njezinu smo pažnju privukli time, što je primijetila, kako razgovor između Šveđanina i mene prelazi u raspravu. To, što je mlado, suncem opaljeno, okruglasto lice te djevojke činilo posebno dražesnim, bilo je: strašno je nabirala čelo, kao da bi je ma kakav napor mogao bolje približiti razumijevanju riječi francuskog jezika. Trudio sam se, da joj prevedem i — na hrvatskom jeziku — učinim razumljivim sadržaj našeg razgovora. Uglavnom ga je i razumjela. Još je jače nabrala svoje mlado čelo, da joj se zatim odjednom razvedri lice. Onda je na trenutak nestala, a vratila se s jednim članom brigade, koji je znao hrvatski. Reče nešto tom mladiću na njihovom materinskom jeziku, ali je govorila tako brzo, da sam razumio samo Dimitrovljevo ime. Ona je htjela, da posve točno shvatim i posve točno prevedem Šveđaninu njezine riječi. I mladić mi reče:

— Dimitrov nam je rekao: Mi za deset godina moramo postići to, za što su zapadne zemlje imale sto godina vremena.

I bugarska radnica tvornice duhana gledala nas je već glatka čela, slavodobitno.

— Student, liječnik, radnik, seljak, svi na tome rade, svi se međusobno podučavaju, uče jedan od drugoga. Bratstvo i jedinstvo, zaista! — rekla je i premda sam je dobro razumio, ipak je mladić, kojeg je dozvala i ovo morao prevesti na hrvatski, da ja sigurno dobro shvatim i sigurno dobro prevedem Gabrielu Wilhelmu Ekmanu, koji se smeteno smijao.

(Poglavlje iz knjige *»Eto ide naša sila«*)

Slobodan Novak

CESTA

U sastavu dvaput udarne Novosadske brigade »Petra Drapšina« radila je četa od četrdeset gluhonijemih drugova, najbolja četa u brigadi.

I

Vaš korak ne čujemo,
al' s vama ukorak ide
nas četrdeset.

Mjesto trubačeve pjesme
dodir ruke nas budi;
mrtva je pjesma u uhu. U grlu ugušena —
— pjesma nam razdire grudi!

Šapni mi, druže, migom
zapovijed komandira, tajnu trubačeve svirke:
budi me zorom prije, prije neg zovne dan,

i pjesmu mladu mi reci
što pjevaju brigadirke
ispiruć s očiju san!

II

Pod srcem kada bije kompresor u živom granitu,
u krvotoku našem goruća pjesma struji,
zvonka ko cvrkut u granju,
ko poklič Titu . . .

I poteć će pjesma bijela ko zavičajni žali,
vjerna ko suncokret;
ko vrutak će briznuti vrela, ko munja ognjenih volja,
žarka da čelik tali,
da lupom motor-pištolja
probudi svijet.

U oči gledajte naše, vi, koji klicati znate,
pjevajte i kličite s nama pozdrav ptici-životu
naša se srca s vašim poklicima brate!

Pjevajte, drugovi, pjesmu,
pjesmu urvina, vrela!
Mi čujemo kao i vi radilišta zov
i nismo više nijemi — govore naša djela,
djela — zanos nov!

Slobodan Novak

DOBOJSKI NASIP

Kad ovako u prvi sumrak zagledaš iz Doboja dolje nad dolinom rijeke Bosne tolika zviježđa svjetiljaka, ako nisi s ovog mjesta vidio prvomajske krijesove, pomislit ćeš, da si na moru. U vodi odsjaj kao od ribarskih lađa. I sve žmigaju jednolična svijetla, žmigaju u tmici, usred tmice, poneka poredana u lancu, druga opet zbita u rojeve. I čudiš se, i Dobojčanima je novo. Pa i oni s Usore vide treperenje svijetla kroz vrbike. Znaju, da je tamo bila tama, uvijek tama. Pusto polje crnjelo se u noći, i osim teškog romora Bosne ništa nije diralo kamenoga podnožja planina. Sada huka motora, klepet vagoneta, škripa kolica, parni čekić i kompresori. Podcikivanje i žagor slijeva se u lupu alata, u topot električne »žabe« za nabijanje nasipa, u šum velikih karbitača, i sve je to tako čudno, čudno ispremiješano, da

misliš: nema više Bosne, nema više strpljivih starih vodenica i njihove vjekovne škripe.

Na nasipu ključa kao u kotlu. U trokutu Bosna—Spreča — kamenolom, zasoptao se mali parni stroj — švapska mašina, vele Bosanci. — Bezbroj ruku izbacuje iz vagona zemlju, duga crna kolona gmiže uz nasip na tamnim lijevcima vagoneta. Tisuće svjetala prelijeva se po trupu tek dovršenog betonskog propusta za vodu, sa kojeg se puši još vreo katran. Prvi šlipovi zabijeni u muljevito dno Spreče obećavaju visoki most. I nasip je visok, ispresijecan serpentinama za kolica. Teren je oko nasipa šarolik. Široke brazde, što ih ostavlja iza sebe buldožer, ustremljene su sve k profilu nasipa, a tamo se bijele velika okrečena slova: 15. juni.

15. juni! Za nepuni sat bit će već 15. juni. Za jedan sat bit će završeni zemljani radovi od Šamca do Doboja. Ovo je posljednji teren, koji se na toj dužini trase napada. Za jedan sat nestat će serpentine za kolica, ispunit će se rupe u nasipu, izgladit će se eskarpa na malom usjeku, propust će se zasuti zemljom, čim se ohladi katran. Sutra će se završiti konačno pomjeranje ceste i uskotračne pruge, te završavanje radova na nasipu za Dobojsku stanicu. A onda — polaganje prvih šina. No sada svršava glavna bitka.

Iskrslo je u posljednje vrijeme mnogo novih radova, pred nekoliko dana povećala se osjetno kubatura. Trebalo je mjestimično izvršiti i korekciju trase, nakon što je već nasip bio dovršen. Ali sve je učinjeno, sve će biti učinjeno. Brigade se već dano-noćno natječu u prekovremenom radu. Nadzornici se izmjenjuju, instruktori samo što ne zaspe na nogama, inženjeri se čude, a brigadiri rade i pjevaju. Šoferi već ne poznaju cestu — pomjerena je kroz nekoliko sati na više mjesta. Po novom nasipu oni voze oprezno, a nasip — kao da je betoniran. Buldožerist Mita, to je onaj, što je već dvaput odnio buldožersku prelaznu zastavicu, zapeo sa

svojim »starim« pa samo valja kubike. Ne će on lako da napusti buldožer. Ne da ga drugom u ruke:

— Kad završimo nasip, onda ću da se ispavam.

A »stari« zario nož u zemlju tvrdoglavo i uporno, batrga ispod sebe gusjenicama, pa kad mu zapne, zaurla, zastenje, Mita pritisne gas, i masa se odvali.

Vedri se Mita, sutra je miting na nasipu i odnese li po treći put zastavicu . . .

— Oće, vala, naš Mita u ravan Srem sa crvenom — zadirkuje ga instruktor štaba sekcije. No Mita ne čuje. Trgne polugu, nož odskoči sa zemlje i buldožer se povuče da ponovo nasrne na nasip.

Zna Mita, svi su njime zadovoljni. I komandant »Brko«, inače mrk ko feredža, razvedri se pred Mitom. Ta cijelu njegovu brigadu »hrani« taj jedini buldožer. Onomad je rekao:

— Gdje bi, da moramo čekati na zemlju ili da je vozimo iz pozajmišta! Eto prije su bila dva buldožera i još smo katkad kopali, jer nije bilo zemlje. A Mita, alal mu vera, više nagrće neg' možemo nabiti!

Ovako u moru svijetla i zaboravljaš noć, tišinu, i ne čudiš se znoju buldožeriste. A nasip raste, raste, i za čas već je stotinu kubika više. Ali se i napada! Pedeset brigada radi na desetak kilometara trase. A sve momci junačine!

— Jaoj leba ti, uzvrpolji se čika Žika-pesnik — kad ono dođoše iz grada, svaki negđe slabačak, ki prut, ki slamkica, a ženskadija, ih, usitnili se koračići, regbi prelomit će je lopata. Kad đe ono sad ćera uz nasip — čas posla, pa noće u useku kramp ulomi, a ne će da sustane. Junačine, vala! Ni da se usope ko ja stari: tek uzađem uz nasip da prebrojim vagonete i već sapa hoće da uguši. A oni još podcikuju. Junačine, leba mi.

Mita je ugasio motor. Sve se manji i manji broj kolica penje uz nasip. Neke se brigade postrojavaju. Kolica se

slažu u rupe materijalnog rova. Skupljaju se ašovi, lopate, krampovi, poluge, brigadne i četne zastave, koje su bile zataknute u nasip, lepršaju već u rukama brigadira niz eskarpu. Karbitače se gase, a parni čekić sa visoke čelične konstrukcije nad zamućenom vodom Spreče radi neumorno dalje, kao da otkucava posljednje sekunde pred 15. juni. Kroz njegovu lupu nestaje pjesma brigada.

A u zoru na završnom nasipu bila je okićena zelenilom bijela okrečena parola:

»Rok za polaganje šina 15. juli«.

OTON GLIHA *CRTEŽ*

SADRŽAJ

	Strana
Josip Pavičić, Od jučer do danas	7
Ive Čaće, Teci Bosno	25
Omladino, zdravo	26
Vjekoslav Kaleb, Na Pruzi	31
Jure Kaštelan, Ruke	41
Marin Franičević, Iz zapisa s Omladinske pruge	43
Grigor Vitez, Zapisi u kamenu Bosne	57
Jutro	58
Pred tunelom	59
Logorske vatre	60
Tu je mladost	62
Novak Simić, Pametna djeca	63
Šime Vučetić, Ovi dani	69
I tako je...	70
Sve žive...	71
Pred tvoje lice...	72
Sad mi je...	73
I sve je tako draže...	74
Gustav Krklec, Mladi graditelji	75
A. R. Boglić, Graditelji	87
Drugovi, opet sam mlad!	89
Večernji pozdrav	91
Vjetar govori	93
Josip Barković, Radža	95

Strana

Oto Šolc, Sedam pjesama
Raspjevani zalet snova 109
I kovat i izreći 111
Mrva žetve 111
Znati i iskustva 112
Pesnica radosti 112
Što danas oči vide 113
Svima 113

Zlata Kolarić-Kišur, Crni brigadir 115

Đuro Šnajder, Zastava 131

Marijan Matković, Oko Vranduka 133

Vesna Parun, Pjesma vranduckih minera 141
Od aprila do novembra 144

Mate Beretin, Oproštaj 147

Milan Selaković, Mladosti s Pruge 155

Dušan Roksandić, Kod Užičana 159

Božena Begović, Uranak na Pruzi 165
Omladinska koračnica 167

Jakov Sekulić, Mala pastirica 169

Ervin Šinko, Bratstvo i jedinstvo 177

Slobodan Novak, Cesta 181
Dobojski nasip 183

Oton Gliha, Crtež I. 61
Crtež II. 186

Korektor *Hijacint Petris*

Izdavač Nakladni zavod Hrvatske
Za izdavača *Marijan Matković*
Rkp. br. 309. — 12 tiskanih araka
Naklada 3.000 primjeraka
Tiskanje dovršeno 30. XII. 1947.
u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske
Zagreb, Frankopanska ul. 26

Cijena knjizi Din 64·—

51279

12 VII 1967
19 Jun 1969
30-04-2026

kgz RADNIČKA BIBLIOTEKA ZAGREB
020052418

Knjižnica Božidara Adžije
A
886.2
NAPRU
020052418 / 34.175